

**ŞANLIURFA-BİRECİK KARATEPE NEKROPOLÜ
ODA MEZAR 1 BULUNTULARI**

**Dilek Şen
Yüksek Lisans Tezi
Şubat,2005**

388859

ŞANLIURFA-BİRECİK KARATEPE NEKROPOLÜ ODA MEZAR 1

BULUNTULARI

Dilek ŞEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. B. Yelda UÇKAN

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mart 2005

ABSTRACT

Syria was one of the most important region of the Late Roman Period. The region of Osrhoene belongs to the Syrian cultural area in this period. Like Syria, Osrhoene was one of the earliest land who has accepted Christiannity. The local population of this region was influenced by the Syrian culture and had a long time trade marks with the important cities of Syria like Dura Europos, Gerasa and Hama.

The North Syrian area gives important informations about cultural interaction between the local population of Osrhoene and North Syria. Our Subject consist to mark this relationship between this two culture. The Nekropole of Karatepe tooks place in the frontier between these culture. Specially, the Rock cut tomb 1 and its founds marked the cultural and economic interaction between these cultures.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Dilek ŞEN'in “**Şanlıurfa-Birecik Karatepe Nekropolü Oda Mezar 1 Buluntuları**” başlıklı tezi **08 Mart 2005** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, **Sanat Tarihi** Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza _____

Üye (Tez Danışmanı) : Doç.Dr.Yelda **OLCAY UÇKAN**
Üye : Prof.Dr.Ebru **PARMAN**
Üye : Yard.Doç.Dr.A.Tolga **TEK**

Prof.Dr.Nurhan AYDIN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

GAP kapsamında, 1999-2002 yılları arasında sürdürülen Akarçay Höyük kazısının son sezonunda, höyüğün güneybatısında bir nekropol alanı tespit edilmiş ve alanda yapılan bir inceleme sonrasında, çok sayıda inhumasyon ile üç tane de oda mezar tespit edilmiştir. Aynı yıl, Şanlıurfa Müzesinin izniyle, nekropol alanında bir kurtarma kazısı yapılmıştır.

Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmanın konusunu da, “Oda Mezar 1” olarak adlandırdığımız mezar odasının kazısında ele geçen, mezar hediyeleri oluşturmaktadır. Geç Roma-Erken Bizans Dönemine ait bir mezarda ele geçen mezar hediyelerinin bir bütün olarak incelenmesinin, bu dönemde bölgedeki gömü geleneği, bölge halkının kültürel ve etnik yapısı gibi konularda aydınlatıcı bilgiler içerebileceği nedeniyle, kazının bilimsel başkanı Öğr. Gör. Abdullah Deveci tarafından, bir Yüksek Lisans tezi olarak önerilen bu konu, teze başladığım dönemde danışmanım olan, Prof. Dr. Ebru Parman ve Doç. Dr. B. Yelda Olcay Uçkan’ın onayıyla Yüksek Lisans tez konusu olarak seçilmiştir.

Öncelikle, bu keyifli konuyu çalışmam konusunda onay veren, hocam sayın Prof. Dr. Ebru PARMAN’a teşekkürü bir borç bilirim.

Bölüm Başkanı Ebru PARMAN’ın 2004 yılında emekliye ayrılmasından sonra, tez danışmanlığımı üstlenen, hocam sayın Doç. Dr. B. Yelda OLCAY UÇKAN’a ilgisini, hoşgörüsünü, eleştirilerini, önerilerini ve doküman yardımlarını benden esirgemediği için çok teşekkür ederim.

Bu tezi hazırlamam konusunda bana önyak olan, Akarçay Höyük ve Karatepe Nekropolü kazılarında beraber çalıştığım sevgili hocam, Öğr. Gör. Abdullah DEVECİ’ye sürekli yardımları ve yol göstericiliği için çok teşekkür ederim.

Sevgili hocam, Öğr. Gör. Dr. Oğuz ALP'e tüm yardımları ve tezin bitirilmesi sürecindeki emeği için teşekkür etmeyi kendime bir borç bilirim. Sikkenin okunmasındaki yardımları için sevgili Öğr. Gör. Yard. Doç Dr. A. Tolga TEK'e ve "Oda Mezar 1"deki ölü sayısı hakkında verdiği bilgiden dolayı Öğr. Gör. Yard. Doç. Dr. Handan AYDIN'a ayrıca teşekkür ederim.

Sevgili arkadaşlarım Öğr. Gör. Zeliha DEMİREL'e, Arş. Gör. Hasan-Özlem YILMAZYAŞAR'a, Yunus MULUK'a, Murat EROĞLU'ya, Zafer GÜLBAHAR'a, Ali GERENGi'ye tüm yardımları, sabırları ve misafirperverlikleri için çok teşekkür ederim. Ayrıca sevgili Şener YILDIRIM'a tüm emeği ve sabrı için çok teşekkür ederim.

Son olarak, tüm öğretim hayatım boyunca beni her konuda maddi ve manevi olarak destekleyen bütün yakınlarıma ve özellikle sevgili anneme ne kadar teşekkür etsem azdır.

LEVHA LİSTESİ

1. Karatepe Nekropolü'nün Coğrafi Konumu (Mergen- Deveci 1999)
2. Osrohoene Bölgesi önemli kentlerinin Geç Antik Dönemdeki yol ağı
3. Karatepe Nekropolü Toprafik Haritası, Oda Mezarların Konumu (Abdullah Deveci- Yayınlanmamış)
4. Karatepe Nekropolü Oda Mezar 1 Planı (Abdullah Deveci)
5. Karatepe Nekropolü Oda Mezar 1 planı kesitleri (Abdullah Deveci)
6. Kandil Tipolojisi Tip I – Tip I-A
7. Kandil Tipolojisi Tip I-B
8. Kandil Tipolojisi Tip II – Tip II-A
9. Kandil Tipolojisi Tip II-A
10. Kandil Tipolojisi Tip II-B
11. Kandil Tipolojisi Tip III – Tip IV
12. Katolog No 1, kandil çizimi
13. Katolog No 2, kandil çizimi
14. Katolog No 3, kandil çizimi
15. Katolog No 4, kandil çizimi
16. Katolog No 5, kandil çizimi
17. Katolog No 6, kandil çizimi
18. Katolog No 7, kandil çizimi
19. Katolog No 8, kandil çizimi
20. Katolog No 9, kandil çizimi
21. Katolog No 10, kandil çizimi
22. Katolog No 11, kandil çizimi
23. Katolog No 12, kandil çizimi
24. Katolog No 13, kandil çizimi
25. Katolog No 14, kandil çizimi
26. Katolog No 15, kandil çizimi
27. Katolog No 16, kandil çizimi
28. Katolog No 17, kandil çizimi
29. Katolog No 18, kandil çizimi

30. Katolog No 19, kandil çizimi
31. Katolog No 20, kandil çizimi
32. Katolog No 21, kandil çizimi
33. Katolog No 22, kandil çizimi
34. Katolog No 23, kandil çizimi
35. Katolog No 24, kandil çizimi
36. Katolog No 25, kandil çizimi
37. Katolog No 26, kandil çizimi
38. Katolog No 27, kandil çizimi
39. Katolog No 28, kandil çizimi
40. Katolog No 29, kandil çizimi
41. Katolog No 30, kandil çizimi
42. Katolog No 31, kandil çizimi
43. Katolog No 32, kandil çizimi
44. Katolog No 33, kandil çizimi
45. Katolog No 34, kandil çizimi
46. Katolog No 35, tek kulplu seramik saklama kabı çizimi
47. Katolog No 36, çift kulplu seramik kap çizimi
48. Katolog No 37, çift kulplu seramik kap çizimi
49. Katolog No 38, çift kulplu, gövdesi yivli seramik kap çizimi
50. Katolog No 39, küresel dip parçası çizimi
51. Katolog No 40, damlalık cam şişe çizimi
52. Katolog No 41, gözyaşı şişesi çizimi
53. Katolog No 42, spiral gövdeli cam şişe parçası çizimi
54. Katolog No 43, kaburgalı gövdeli cam şişe parçası çizimi
55. Katolog No 44, cam bilezik çizimi
56. a. Katolog No 46, göz motifli boncuk çizimi
56. b. Katolog No 47, silindirik biçimli göz motifli boncuk çizimi
57. a. Katolog No 48, kolye ucu şeklinde taş amulet çizimi
57. b. Katolog No 49, taş boncuk çizimi
58. Yivli ve tırnak bezemeli amorf gövde parçaları çizimi
59. Seramik ağız parçaları çizimi

60. Dik ve oluklu ağız parçası çizimi
61. Cam ağız parçaları çizimi
62. Katolog No 45, cam kolye ucu çizimi

FOTOGRAF LİSTESİ

1. Karatepe Nekropolünün genel görünümü
2. Karatepe Nekropolü inhumasyon (toprağa gömü)
3. Karatepe Nekropolü, Mezar 1
4. Karatepe Nekropolü, “Oda Mezar 2”
5. Karatepe Nekropolü “Oda Mezar 3”
6. Karatepe Nekropolü “Oda Mezar 1” genel görünüm
7. “Oda Mezar 1” girişi ve kapısı
8. “Oda Mezar 1” batı köşeliğindeki Aramice yazı
9. “Oda Mezar 1” doğu köşeliğindeki Aramice yazı
10. “Oda Mezar 1” içinde bulunan kemik parçaları
11. “Oda Mezar 1” içinde bulunan günlük kullanım kabı
12. “Oda Mezar 1” içinde bulunan günlük kullanım kabı
13. “Oda Mezar 1” içinde bulunan seramik lahit kapağı (?)
14. “Oda Mezar 1” içinde bulunan cam bilezik ve şişe
15. Bronz sikke
16. Amorf seramikler
17. Seramik ağız parçaları
18. Dik ve oluklu ağız parçası
19. Cam boncuklar
20. Cam ağız parçaları
21. Metal buluntular
22. “Oda Mezar 1” içinde bulunan pişmiş toprak kandil

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZGEÇMİŞ.....	vii
LEVHA LİSTESİ.....	viii
FOTOĞRAF LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGE HAKKINDAKİ TARİHİ KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMA TARİHÇESİ İLE XII. YÜZYILA KADAR BÖLGE TARİHİ VE COĞRAFYASI

1. BÖLGE HAKKINDAKİ TARİHİ KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMA TARİHÇESİ.....	6
2. XII. YÜZYILA KADAR BÖLGE TARİHİ VE COĞRAFYASI	7

İKİNCİ BÖLÜM

BİZANS'TA ÖLÜM ANLAYIŞI VE ÖLÜ GÖMME RİTÜELİ

1. BİZANS'TA ÖLÜM ANLAYIŞI VE ÖLÜ GÖMME RİTÜELİ.....	18
1.1.Ölüm Anlayışı.....	18
1.2.Ölü Gömme Ritüeli.....	19
1.3. Ölünün Hazırlanışı ve Defin Töreni.....	20

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARATEPE NEKROPOLÜ KAZISI VE ANADOLU'DA KAYAYA OYULMUŞ ODA MEZAR GELENEĞİ

1. KARATEPE NEKROPOLÜ KAZI ÇALIŞMALARI.....	24
1.1. Karatepe Nekropolü Kazısı	24
1.2. Oda Mezar 1 Kazısı.....	25
1.3. Oda Mezar 1 Buluntuları.....	26
2. ANADOLU'DA KAYAYA OYULMUŞ ODA MEZAR GELENEĞİ.....	28

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ODA MEZAR 1'DE BULUNAN PIŞMIŞ TOPRAK KANDİLLERİNİN TİPOLOJİSİ

1. KANDİL TİPOLOJİ İLE İLGİLİ GENEL KAYNAKLAR	33
2. ODA MEZAR 1'DE PIŞMIŞ TOPRAK KANDİLLERİN TİPOLOJİSİ.....	34
2.1. Tip I.....	35
2.1.1. Tip I-A	35
2.1.2. Tip I-B	36
2.2. Tip II	36
2.2.1. Tip II-A.....	37
2.2.2. Tip II-B	37
2.3. Tip III	38
2.4. Tip IV	38

BEŞİNCİ BÖLÜM

SERAMİK, CAM VE TAŞ BULUNTULARIN KATALOGU

1. SERAMİKLER.....	40
1.1. Pişmiş Toprak Kandiller.....	40
1.1.1. Tip I.....	40
1.1.1.1. Tip I-A.....	40
1.1.1.2. Tip I-B	43
1.1.2. Tip II.....	48
1.1.2.1. Tip II-A.....	48
1.1.2.2. Tip II-B.....	53
1.1.3. Tip III.....	59
1.1.4. Tip IV.....	60
1.2. Günlük Kullanım Kapları.....	61
2. CAMLAR.....	64
3. TAŞ BULUNTULAR.....	68

ALTINCI BÖLÜM

DEĞERLENDİRİLME

1. SERAMİK BULUNTULAR.....	69
1.1. Pişmiş Toprak Kandiller.....	69

1.1.1. Geç Roma ve Bizans Kandillerinin Genel Özellikleri.....	72
1.1.2. Karatepe Nekropolü Oda Mezar 1 Kandilleri.....	74
1.2. Günlük Kullanım Kapları.....	80
1.2.1. Geç Roma Dönemi Seramiklerinin Genel Özellikleri.....	80
1.2.2. “Oda Mezar 1” Günlük Kullanım Kapları.....	83
2. CAM BULUNTULAR.....	84
2.1. Suriye- Filistin Bölgesi Geç Roma Cam İşlemeciliği.....	84
2.2. “Oda Mezar 1” Cam Buluntuları.....	86
3. DİĞER KÜÇÜK BULUNTULAR.....	89
3.1. Amulet ve Koruyucu Tılsımlar.....	89
3.2. Bölgedeki Tılsım ve Apotropaic İmgeler.....	90
3.3. “Oda Mezar 1” Metal Buluntuları	91
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA.....	96

LEVHALAR

FOTOĞRAFLAR

GİRİŞ

Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında Fırat Nehri üzerinde, 1960'lı yıllarda Keban Barajı ile başlayan ve Atatürk Barajı ile devam eden barajlar dizisinin son halkasını Birecik ve Karkamış Barajları oluşturmuştur. İnsanlık tarihi içinde önemli bir yere sahip olan Mezopotamya'nın bu kesiminde yürütülen büyük baraj inşaatları, bir taraftan arkeolojik ve kültürel varlıkların geri dönülmez biçimde tahrip olmasına neden olurken, diğer taraftan söz konusu alanda yapılan kurtarma kazıları ile bölgenin geçen yüzyılın sonlarına kadar karanlık kalan arkeolojik, tarihi, kültürel geçmişinin aydınlatılması açısından yararlı olmuştur.

Bu bağlamda, Birecik ve Karkamış barajlarının suları altında kalacak olan maddi kültür varlıklarının kurtarılmasına yönelik olarak, 1998 yılında O.D.T.Ü TAÇDAM koordinatörlüğünde bölgede başlatılan yüzey araştırmalarını izleyen yıllarda kazı çalışmaları takip etmiştir. Fırat Nehri'nin Birecik Karkamış uzantısı boyunca yer alan ve farklı dönemlere ait kültür katmanlarına sahip höyüklerde yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından arkeolojik çalışmalar yapılmıştır. Söz konusu bölgede yapılan araştırmalar, höyüklerin yanı sıra kült- nekropol ve nekropol alanlarının varlığını da ortaya koymuştur.

Bölgede yürütülen çalışmalardan biri olan, Birecik ilçesinin yaklaşık 15 km. güneyinde yer alan Akarçay Höyük'te 1999 yılında başlanan arkeolojik kazılar 2002 yılına kadar devam etmiş, bölgede yaşayan köylülerin verdikleri bilgiler doğrultusunda, höyüğün Geç Antik Dönem tabakalarıyla ilişkili olduğu düşünülen, yerleşimin güneydoğusunda, Karatepe olarak adlandırılan tepenin yamacında bir nekropol alanı tespit edilmiştir. 1970'li yıllarda kaçak kazılarla büyük kısmı tahrip edilen bu alanda, Şanlıurfa Müzesi'ne bağlı olarak öğretim görevlisi sayın Abdullah Deveci denetiminde gerçekleştirilen tek sezonluk kurtarma kazısında Geç Antik Dönem'e tarihlenen doğrudan toprağa açılmış mezarlar ve kayaya oyulmuş mezar yapıları bulunmuştur.

Tespit edilen üç oda mezar, jeolojik yapısını yumuşak kireçtaşı kayaların oluşturduğu tepenin, güneybatı yamacında yer almaktadır. Mezar yapıları, “Oda Mezar 1”, “Oda Mezar 2” ve “Oda Mezar” olarak adlandırılmıştır. Kaçak kazılarla tahrip edilen oda mezarlarından “Oda Mezar 2” ve “Oda Mezar 3” küçük buluntu ele geçmemiştir. “Oda Mezar 3” tümüyle tahrip edilmesinden dolayı mimari özellikleri anlaşılamamaktadır. “Oda Mezar 2” yapısı ise daha önceden soyulmasına karşın, mimari özellikleri tam olarak anlaşılabilir durumdadır. Diğerlerine kıyasla daha iyi korunmuş olan “Oda Mezar 1”, içinde dağınık olarak ele geçen buluntularıyla, bölgenin Geç Antik Dönem tarihi, kültürel ve demografik yapısı hakkında bilgiler vermektedir

Bu çalışmanın konusunu Şanlıurfa-Birecik Karatepe Nekropolü “Oda Mezar 1”de ele geçen mezar hediyeleri oluşturmaktadır. Kataloğumuz içerisine, tüm ve tüme yakın nitelikli seramik, cam ve taş buluntular dahil edilmiştir. “Oda Mezar 1” buluntuları içerisinde yer alan bronz sikke, oda mezarının ilk kullanım evresiyle ilişkili olduğu düşünüldüğünden, katalog içerisine dahil edilmemiş ancak, Karatepe Nekropolü, Oda Mezar 1 kazısının anlatıldığı üçüncü bölümde değerlendirilmiştir. Buluntular arasında yer alan, ancak nitelikli olmayan, takı parçalarından oluşan metal buluntular, katalog içerisinde dahil edilmeyerek, grup şeklinde değerlendirme bölümünde ele alınmıştır. Benzer durum, amorf ve form veren seramik ve cam parçaları için de geçerlidir. Pişmiş toprak, cam, maden ve taş eserlerden oluşan mezar hediyelerinin değerlendirilmesinin, bölgenin hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığımız Geç Roma-Erken Bizans Dönemi mezar geleneği ve tarihsel süreç içerisindeki yeri, bölgede yaşayan halkın etnik, dinsel ve kültürel yapısı ve ticari ilişkilerini anlaşılması konusunda yararlı olacağı kanısındayız.

Ölü gömme geleneği, toplumların ekonomik, kültürel ve dini inanışlarının yansımalarını gösteren önemli unsurlardan biridir. Çalışmamızın amacı, Karatepe Nekropolü içerisinde yer alan kayaya oyulmuş mezar yapılarından özellikle Oda Mezar 1 yapısının buluntularının belgeleme ve tarihlendirmeye çalışarak bölgedeki mezar geleneğinin Geç Antik ve Bizans dönemindeki gelişimini takip etmektir.

Karatepe Nekropolü, bölgedeki kazı alanları arasında yürütülen Geç Antik Dönem nekropol alanı çalışması olmasından ötürü önem taşımaktadır. Büyük bir kısmı kaçakçılar tarafından tahrip edilmiş olmasına karşın, kayaya oyulmuş oda mezarları, plan tipleri ve özellikle Oda Mezar 1'in barındırdığı mezar hediyeleri Antik Dönemden itibaren var olan ölü gömme ve mezar geleneğinin Erken Bizans Döneminde devam ettiğine işaret etmektedir. Zeugma ve Dolikhe gibi bölgenin önemli Roma kentlerinin nekropollerinde tespit edilen kayaya oyulmuş mezar yapılarının çoğunun soyulmuş olmasından ötürü, bugüne kadar yapılan çalışmalarda daha ziyade mimari ve mimari süslemeler dikkate alınarak belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Mezarların -özellikle oda mezarlar gibi mimari açıdan kolaylıkla fark edilen mezar yapılarının- tarihin her döneminde birer soygun alanı olarak görülmesi, nekropol alanlarının devamlı suretle tahrip edilmesine yol açmıştır.

Mezar hediyelerinin kaçak kazıların ihbarı sonucunda ya da satın alma yoluyla müzelerce toplanması, soruna kısmen çözüm olsa da malzemelerin geldikleri yer ve kültürel kontektleri konusunda yeterli bilgi edinmemize olanak sağlayamamaktadır. Bu sebeple, bilimsel kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkan oda mezar buluntularının incelenmesinin önemi artmaktadır. Ancak, bölgenin Geç Antik ve Bizans Dönemi seramik kandil, cam ve diğer el sanatları eserleriyle ilgili kaynak ve çalışmaların azlığı ve özellikle Geç Roma-Bizans Dönemi oda mezar buluntuları ile ilgili herhangi bir kaynağın bulunamayışı çalışmamızın önemli sorunlarından biri olmuştur. Bir diğer sorun ise kazı çalışmalarına ödenek ayıramayışına bağlı olarak ekonomik sebeplerle devam edemeyişi, sadece bir kazı sezonu sonunda ele geçen buluntularının değerlendirilmesine sebep olmuştur. Kazılara devam edilememesi, malzememizin niceliğini kısıtlamıştır. Bu sorunlara rağmen, Karatepe Nekropolü'nde yer alan Oda Mezar 1'deki mezar buluntularının kısmen de olsa mezar soyguncularından kurtulmuş olması ile az sayıda da olsa nitelikli buluntuların varlığı, bölgedeki Geç Roma-Bizans Dönemine ait mezar buluntularını belgeleme ve tanımlama çalışmalarına olanak sağlamıştır.

Çalışmamızın amacı, Karatepe Nekropolünde yer alan Oda Mezar 1'deki mezar buluntularını belgeleyerek, söz konusu bölgedeki mezar geleneğinin ve mezar

buluntularının ışığında, Oda Mezar 1'in Geç Roma-Bizans Dönemindeki kültürel süreklilikleri saptama ve buluntuların tarihlendirilmesine ilişkin verileri tespit etmeye çalışmak olacaktır.

Coğrafi açıdan Anadolu'nun Güneydoğusu'nun Geç Roma ve Bizans döneminde Mesopotamia ile sınır teşkil eden bir bölge konumundaydı. Yerli halkın Suriye ile kültürel açıdan yakın ilişkilere sahip olması, çalışmamız boyunca bölge ve malzemeyle ilişkili araştırma alanımızı Anadolu'dan ziyade, Suriye ve Filistin bölgelerine yöneltmiştir.

Bu tezin hazırlanması süreci, iki aşamalı bir çalışma gerektirmiştir. Birinci aşamayı oluşturan arazi çalışması, tez konusunun seçimi öncesinde gerçekleştirilmiştir. İkinci aşama ise kütüphane araştırması olarak yapılmıştır. Bu süreç içerisinde İstanbul Fransız Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi, Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi, Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi, Yüksek Öğretim Kurumu Kütüphanesi ve Anadolu Üniversitesi Kütüphanesi taranmıştır.

Çalışmamız kapsamında, mezar yapılarının planı ve bölgedeki oda mezar geleneği hususunda Rifat Ergeç'in *Kommagene Bölgesindeki Kayaya Oyulmuş Mezar Yapıları* konulu doktora tezi ile G. Tchalenko'nun *Villages Antiques de la Syrie du Nord* adlı yayınları, genel olarak bölgedeki yerleşim yerleri ve kayaya oyulmuş oda mezar yapıları ile ilgili olarak yararlanılan önemli iki kaynak olmuştur. Bunun dışında konu ile ilişkili olarak *Quarterly Department of Archeologie of Palestine, Berytus, Annales Archeologique Arabes Syriennes, Levant* ve *Syria* süreli yayınları taranmış, konu ile ilgili çeşitli makalelerden yararlanılmıştır. Konumuz içerisinde Geç Roma ve Bizans dönemlerinde ölü gömme adeti, ölüm anlayışı ile ilgili olarak Engin Akyürek'in *Bizans'ta Sanat ve Ritüel* adlı kitabı temel alınarak bazı genel bilgiler için *Oxford Byzantium Dictionary*'nin ilgili makaleleriyle *The Orthodox Theological Review* gibi çeşitli süreli yayınların makalelerden faydalanılmıştır.

Çalışmanın kazı ile ilişkili bilgilerine Öğretim Görevlisi Abdullah Deveci'nin yürütmüş olduğu *Karatepe Nekropolü* kazı çalışması ile ilgili makale ve raporlarından faydalanılarak hazırlanmıştır. Çalışmada tanıtılan buluntuların değerlendirilmesi ve karşılaştırma örneklerinin tespitinde bölgede ile ilgili yayınlar arasında *Antioch on the Orontes* , *Dura Europos*, *Samaria*, *Hama*, *Resafa* antik yerleşim merkezlerinin kazı bantları kullanılmıştır. Ayrıca, seramik ve cam gibi farklı malzeme gruplarına göre ayrılan buluntuların değerlendirilmesinde *Berytus*, *Levant*, *Journal of the Glass Studies*, *Dumberton Oaks Papers* gibi süreli yayınlardaki makaleler ile *British Museum*, *Royal Ontario Museum* katalogları ile *Yüksel Erimtan Koleksiyonu*, *Hüseyin Kocabaş Cam Eserler Kataloğu* gibi özel koleksiyonların kataloglarından da yararlanılmıştır. Pişmiş toprak kandillerle ilgili kaynaklar, çalışmanın içerisinde ayrı bir bölüm altında ele alınmıştır.

Bu çalışma, altı ana başlıktan oluşmaktadır. Birinci bölümde, antik dönemden itibaren M.S. XII yüzyılın ortalarına kadar olan dönem içerisinde, bölgenin tarihi coğrafyası ve bölge ile ilişkili kaynak ve yayınlar tanıtılmıştır. İkinci bölümde Bizans'ta ölüm anlayışı ve bu dönemde görülen ölü gömme ritüeli ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, Karatepe Nekropolü kazısı anlatılarak, Oda Mezar 1 yapısı ve buluntuları tanıtılmıştır. Dördüncü bölümde, oda mezar buluntuları içerisinde en önemli grubu oluşturan, pişmiş toprak kandillerin gruplandırması ve tipolojisi yapılmıştır. Beşinci bölümü katalog oluşturmaktadır. Çalışmanın altıncı ve son bölümünü buluntuların değerlendirilmesi oluşturmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGE HAKKINDAKİ TARİHİ KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMA TARİHÇESİ İLE XII. YÜZYILA KADAR BÖLGE TARİHİ VE COĞRAFYASI

1. BÖLGE HAKKINDAKİ TARİHİ KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMA TARİHÇESİ

Kuzey Mezopotamya (Suriye) Bölgesi Ortaçağ kaynakları konusunda fazla bir bilgiye sahip değiliz. Bölgeye dair en eski tarihsel kaynaklar arasında; Edessa'lı Theophanes'in Kronologia'sı, XII. yüzyıla yaşamış, aynı kentten bir Bizans tarihçisi olan Urfalı (Edeassa) Matteos'un vekayi-namesini sayabiliriz. Bunların dışında bölgenin tarihine ışık tutabilecek bir diğer kaynak, XIII. yüzyılda yaşamış Gregory Abû'l Farac'ın tarih kitabıdır. Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren Honigmann gibi Ortaçağ tarihçileri, bölgenin tarihi coğrafyası ile siyasi tarihi üzerine araştırmalar yürütmüşlerdir. Yine, Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Suriye'de başlayan Dura Europos, Hama, Gerasa ve Fustat kazı çalışmalarıyla birlikte bölgenin Roma, Bizans ve İslam dönemi kültürel geçmişine ışık tutulmuştur. Suriye'de yürütülen araştırmalarla kıyaslandığında, bölgenin Türkiye sınırları içerisinde kalan kısmında yürütülen çalışmalar henüz başlangıç aşamasında olduğu söylenebilir. 1990'lı yıllarda Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında Fırat ve Dicle nehirlerinin üzerine kurulacak olan Atatürk, Birecik ve Karkamış Barajlarının yapım aşaması sırasında tespit edilen antik yerleşim yerlerinde Türk ve yabancı ekipler tarafından birçok arkeolojik araştırma yürütülmeye başlanmıştır. O.D.T.Ü. TAÇDAM koordinatörlüğünde yapılan çalışmalarının raporları 1999 yılından itibaren sunulmaya başlanmıştır. Araştırmacılar tarafından yürütülen bu çalışmaların yayınlamasıyla bölgenin tarihi sosyo-kültürel yapısına ışık tutacağı kanısındayız.

2. XII. YÜZYILA KADAR BÖLGE TARİHİ VE COĞRAFYASI

Karatepe Nekropol alanı, Şanlıurfa İli Birecik ilçesine bağlı, Fırat'ın doğu yakasında yer alan Akarçay Köyü'nün güneydoğusunda bulunmaktadır (Levha 1). Güneyinden Suriye ile sınırlandırılmış olan Birecik, Batı'da Gaziantep İli ile sınırı oluşturan Fırat nehri, Kuzeyden Halfeti, kuzeydoğudan Bozova ve doğudan da Suruç ilçeleriyle çevrelenmiştir. Hellenistik Dönem öncesinde Mezopotamya kültürünün söz konusu olduğu bölgede önce Hitit, sonra Asur, daha sonra da Med egemenliği görülmüştür.¹ Büyük İskender'in istilası ve onu takip eden Seleukoslar Döneminde Osrhoene'de Edessa (Urfa) kolonisi de kurularak kültürel açıdan Hellen egemenliği başlamıştır.²

Seleukoslar tarafından iskan edilen Edessa'da, M.Ö. 132 yılında Osrhoene krallığı kurulmuştur. M.Ö. 53 yılında Parth-Roma savaşı sırasında Osrhoene krallığının Roma tarafında yer alması, savaş sonunda bölgede Parth egemenliğinin görülmesine yol açmıştır. M.Ö. 34-29 yılları arasındaki Osrhoene kralının adının İranlı olması Parth egemenliğinin uzun sürdüğünü gösterir. Roma imparatoru Augustus'un doğu politikası nedeniyle Fırat ötesinde ve Osrhoene'de uzun süre durgunluk olmuştur. M.S. 113 yılında Roma imparatoru Traianus, Parthlar üzerine sefere çıkmak üzere Antakya'ya gelir. Osrhoene krallığı, Roma imparatorunun bu seferi sırasında ona destek vermiştir. M.S. 115 yılında Roma, tüm Mezopotamya'yı kontrolü altına almıştır. M.S. 117 yılında imparator Traianus'un ölümüyle imparator olan Hadrianus, tüm Mezopotamya'dan çekilerek sınırı Fırat nehrine taşımıştır. Bu süreçte Osrhoene'de, yeniden Parth egemenliği görülür. M.S. 163 yılındaki Roma seferinde, öncelikle Nicephorium (Raqqqa), Zeugma yakınlarında yapılan büyük savaşta Zeugma, Birtha (Birecik), daha sonra da Edessa Roma egemenliğine girer. M.S. 165 yılında Parthlarla yapılan anlaşma uyarınca, Carrahae (Harran) serbest şehir olmak üzere, Osrhoene Roma egemenliğine girer. M.S. 198-199 yıllarında Romalıların Parthlara karşı seferinde Osrhoene kralı Abgar IX. Romalıların yanında savaşmıştır. M.S. 202 yılında Roma'ya davet edilecek

¹ Atilla Engin, "Paleolitik Çağdan Roma Dönemi Sonlarına Kadar Birecik ve Çevresi", *Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rumkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıkları*. ed. Aynur Durukan, (Ankara: GAP Yayınları, 1999), s. 17.

² Judah Benzion Segal, *Edessa (Urfa) Kutsal Şehir*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), s. 39.

kadar da başarılı olmuştur. İmparator Caracalla'nın Harran'da öldürülmesiyle (Nisan 217), Romalılarla Parthlar arasında yapılan anlaşma sonucu Mezopotamya Romalılarda kalmıştır.³

M.S. 226 yılında Sasani hanedanlığının ortaya çıkmasıyla Mezopotamya'daki siyasi durum kökten bir biçimde değişmiştir. Sasaniler'in Ahamenid İmparatorluğunu yeniden kurmak amacıyla coğrafi olarak genişleme politikası izlemeleri, bölgede Sasani-Roma mücadelesinin başlamasına neden olmuştur. Sasaniler, M.S. 233 yılında Nisibis (Nusaybin) ve Carrahae'yi (Harran) zapt ederek Edessa'ya kadar topraklarını genişletmişlerdir.⁴ M.S. 242 yılında Romalılarla Sasaniler arasında yapılan anlaşma uygulanmasa da, bu anlaşma Osrhoene krallığının sonu olmuştur.⁵ M.S. 298 yılına kadar devam eden Sasani saldırılarında Mezopotamya'nın bir kısmı Sasanilerin egemenliğine girmiştir. M.S. 298 yılında Diocletianus yönetimindeki Roma ordusu Mezopotamya'yı yeniden ele geçirir. Bunu takip eden kırk yıl boyunca barış ortamı hakim olmuştur.

İmparator Diocletianus'un zaferi sonrasında sorunsuz geçen süre içerisinde bölgede yeni bir idari yapılanmaya gidildiği görülür. Habur nehrinin doğusunda kalan bölge, Amid (Diyarbakır) merkez olacak şekilde, Mesopotamia adıyla yeni bir eyalet olarak düzenlenmiş, Fırat ile Habur'un büyük yayı arasında kalan bölge ise Edessa (Şanlıurfa) merkezli olarak, Osrhoene eyaleti adıyla yeni yapılanma içinde yerini almıştır.⁶ Osrhoene'nin batı ve güney sınırını Fırat nehri oluşturmaktadır. Bu sınırlar, Samsat'ın yaklaşık 100 km. kuzeydoğusundan başlayarak Kirkesion'a, doğuda ise aşağı Habur'dan başlayarak bu çayın Mgydonius ile birleştiği noktadan yaklaşık 30 km. kadar ileriye uzanmakta ve oradan kuzeyde, Dara'nın yaklaşık 20 km. kuzeybatısındaki bir

³ Fikret Işıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1955) s. 12-21.

⁴ Judah Benzion Segal, *a.g.e.*, s. 157.

⁵ Fikret Işıltan, *a.g.e.*, s. 21.

⁶ Işıltan, bu idari yapılanmanın 359 yılında, Constantinus döneminde gerçekleştiğini ileri sürer. Bkz. Fikret Işıltan. *a.g.e.*, s. 27.

noktadan geçmektedir. Kuzey sınırı Mardin yakınından ve oradan kuzeybatı yönünde Suriye'nin kuzeyinden geçerek Siverek'e kadar uzanmıştır.⁷

Osroene bölgesi içinde stratejik açıdan önemli kentler bulunmaktaydı. Özellikle, Anadolu'nun Fırat'ın doğusu ile iletişimini sağlayan geçit kentlerinin en önemlileri bu bölgede yer almaktaydı. Fırat üzerindeki Birta (Birecik), Dausara (Caber Kalesi), Callinicum (Raqqa), Kirkesion bu kentlerdendi. Edessa'nın doğusunda ve kuzeydoğusunda yer alan Theodosiopolis (Resaine, Resülayn), Constantia (Tela, Viranşehir), Carrahae (Harran), Anthemusia (Batnae, Suruç) bölgenin diğer önemli kentleriydi.⁸ Fırat üzerindeki bir diğer stratejik nokta Zeugma'dır.⁹ Roma döneminde, IV. Skitia Lejyon'u burada konuşlandırılmıştır. Zeugma, Birecik'e en yakın antik kent olarak dikkati çekmektedir. Kentte, Birecik Barajı kurtarma kazıları çerçevesinde çok uluslu bir ekibin yürüttüğü kazılarda, Roma dönemine ait çok sayıda küçük buluntu ele geçmiştir. Kazılar sırasında dünyanın en zengin arşivlerinden biri açığa çıkarılmış ve binlerce mühür kataloglanmıştır. Çok sayıdaki mimari eserle birlikte, bu yapıların içini süsleyen zemin mozaikleri, Geç Roma döneminde kentin önemini ve zenginliğini ortaya koymaktadır. Kazılarda Geç Antik Döneme ait opus sectile ve cam tesseralı döşemesi olan küçük bir şapel ile büyük bir Hıristiyan yapısı ortaya çıkarılmıştır. Kentteki kazılar

⁷ Judah Ben Zion Segal, a.g.e., s.164. Procopius, Samosata, Hierapolis ve civardaki tüm yerleşimlerin Suriye toprakları içinde bulunduğunu, Samosata'dan itibaren bölgenin eskiden Commagene olarak adlandırıldığını ancak onun zamanında (VI. yüzyıl) "Euphratesia" diye anıldığını ve Fırat nehrinin diğer kıyısından itibaren Dicle nehrine kadar olan geniş alanın "Mesopotamia" olduğunu belirtir. Procopius, *History of the Wars, Books I and II*, İngilizceye çev. H. B. Dewing, (London: 1979), I, XVII.

⁸ Judah Ben Zion Segal, a.g.e., s.165.

⁹ Birecik'in 9 km kuzeyinde yer alan ve Kommagene Krallığı'nın dört büyük şehriden biri olan Seleukia (Seleukia Euphrates) bu dönemde, "köprü" ya da "geçit" anlamıyla ilgili olduğu düşünülen Zeugma adıyla anılmıştır. Bu bilgi için bkz. Rifat Ergeç, **Güney Kommagene Bölgesindeki Antik Dönem Nekropol ve Mezarları**, doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Arkeoloji Bilim Dalı, (Konya, 1995), s.321. Günümüzde Belkıs Harabeleri olarak bilinen bu arkeolojik sit alanının çevresinde Hellenistik ve Roma dönemlerine ait tümülüsler, oda mezarlar ve Horum Höyük gibi birçok höyük saptanmıştır. Bkz. G., Algaze, R., Breuninger and J. Knudstad. "The Tigris- Euphrates Archaeological Reconnaissance Project: Final Report of the Birecik and Carchemish Dam Survey Areas.", *Anatolica*, No. XX, (1994), s.5. Ayrıca, bölgede Şanlıurfa çevresinde Harran, Lidar ve Sultantepe gibi merkezlerde, Adıyaman çevresinde Tille Höyük'te oldukça zengin Roma kalıntılara rastlanmıştır. Bu kazılarda ortaya çıkarılan Roma dönemi yapıları ile birlikte sikkeler, pişmiş toprak kaplar gibi döneme özgü maddi kültür kalıntıları ele geçmiştir. Şanlıurfa yakınlarında Sultantepe'de yürütülen kazı çalışmalarında da, hamam kalıntılarıyla Hacı Nebi gibi Birecik'in kuzeyinde yer alan yerleşimde yürütülen kazı çalışmaları neticesinde, birçok Roma dönemi mimari buluntuları ortaya çıkarılmıştır.

sırasında bir de kilise ortaya çıkarılmıştır.¹⁰ Benzer şekilde, Birtha da bölgenin önemli bir istihkam kenti durumundadır.¹¹

M.S. 201 yılında Edessa’da gerçekleşen bir su baskını sırasında “Hıristiyanların kilisesinin sahn kısmının da” zarar görmüş olması,¹² oldukça erken sayılabilecek bir tarihte, bölgede, en azından Edessa’da, hatırı sayılır bir Hıristiyan nüfusun varlığına işaret etmektedir. Bununla birlikte, M.S. 324 Niceae konsiline katılan Aıtallahas’ın¹³, Edessa’nın yedinci piskoposu olarak listelerde yer alması, M.S. 3. y.y. boyunca kentteki Hıristiyan nüfusunun varlığının bir başka kanıtı olarak görülebilir. M.S. 363 yılında doğuya bir sefer düzenleyen pagan imparator Iulianus, Fırat’ı geçtiği Birtha (Birecik) kentinde Edessalı rahipler tarafından karşılanmış ve burada kendisine bir haç takdim edilmiştir. İmparator Iulianus, Hıristiyan karşıtlığından olsa gerek, haçı kabul etmemiş ve bölgenin merkezi olan Edessa yerine, halen pagan olan Harran’a gitmiştir.¹⁴ Oysa, bu tarihlerde Harran da Edessa’ya bağlı bir piskoposluk merkezi durumundadır¹⁵.

¹⁰ *The Zeugma Archeological Project: Vol I- Text.* (Peckard Humanities Institute, 2001) s.9-22.

¹¹ Bu dönemde, özellikle M.Ö. 1. yüzyıldan başlayan, bir köprü ile birbirine bağlanan Zeugma ile Birecik’in tek bir şehir haline geldiği düşünülür. Buna gerekçe olarak, Roma sikkelerinde Apamea ve Seleukia isimlerinin artık yer almaması, bunun yerine yalnız Zeugma adının kullanılmış olması gösterilir Atilla Engin. a.g.e., s. 32-34. Oysa, 11 no’lu dipnotta söz edildiği gibi Zeugma ve Birecik birbirlerinden, arada bir köprü ile bağlantı sağlanamayacak ve tek bir kent sayılamayacak kadar uzaktır. Zeugma’nın karşısında, Fırat Nehri’nin doğu kıyısında Apamea yer almaktadır. Kent-karşı kent kavramı içerisinde ele alınabilecek bir konu olan bu durum nedeniyle, Zeugma ile Apamea’yı tek bir kent olarak düşünmek mümkün olabilir.

¹² Judah Benzion Segal. a.g.e., s. 57.

¹³ Michaelis Le Quien. *Oriens Christianus-II*, (Graz: 1958).

¹⁴ Judah Benzion Segal. a.g.e., s.158. İmparator Iulianus, olasılıkla bölgeye yaptığı bu ziyaret sırasında heretik bir manastırı yıkan Edessa Kilisesi’ni ağır bir vergi yüküyle cezalandırmıştır. Bu bilgi için bkz. A.H.M. Jones, *The Decline of the Ancient World*, (London, 1966), s. 60. Iulianus’un cezalandırdığı Hıristiyanlar Monofizitlerdi. Monofizit olan Edessa kilisesi kentteki gnostik manastırı yıkmış olmalıdır. Bu durum üzerine Iulianus, Edessa Kilisesi’nin topraklarını imparatorluğun hazinesine dahil etmiş ve kilise hazinesindeki paraları da askerlerine dağıtmıştır. Edessa Kilisesi, Monofizit görüşünden dolayı, zaman zaman bazı imparatorlar tarafından desteklense de, çoğunlukla egemen Ortodoks Kilisesi ile çatışmış ve bazı konsilleri reddetmiştir. Hatta, VI. yy’da yaşamış ve Edessa piskoposluğu yapmış olan Jacobus Suriye, Mezopotamya ve Anadolu’da kiliseler kurmuş ve piskoposlar atamıştır. Ölümlünden sonra da taraftarları Yakubiler adıyla anılmaya devam etmiştir. Bkz. Judah Benzion Segal. a.g.e., s. 135-143.

¹⁵ Michaelis Le Quien. a.g.e. ; Edessa’nın III. yy başlarında büyük oranda Hıristiyanlaşmasına ve V. yy ortalarında yetmiş beş kilisesi olan büyük bir Hıristiyanlık merkezi olmasına rağmen, komşusu Harran, Arapların bölgeye geldiği dönem olan VII. yy ortalarında halen eski tanrılarına tapmaktaydı, bkz. A.H.M. Jones. a.g.e., s. 265-322. Anlaşılan, Harran’ın güçlü bir pagan kültüre sahip olması, bir piskoposa ve

İmparator Anastasius ve Iustinus zamanında Fırat Nehri kenarındaki kaleler (Pentakomia, Europos, Hemerion, Hieropolis, Birtha ve Zeugma) ile, Osrhoene'nin iç kesiminde yer alan Edessa, Kallinikos ve Bathnae gibi yerleşimlerin savunma sistemleri onarılmış ya da yenilenmiş durumdaydı. İmparator Iustinianus zamanında asıl savunma stratejisinin Dicle'nin doğu tarafında yer aldığı, bu bölgede bulunan kalelerin Amida (Diyarbakır)- Martyriopolis (Silvan)- Theodosiopolis (Erzurum) yolunun güvenliğini sağlamak amaçlı olduğu görülmektedir. Bizans İmparatorluğunun doğuda, Dicle'nin daha ötesinde bir askeri hareket amacı gütmeyeceği, bu dönemde Armenia Krallığı ile Sasani mücadelesine karşı tarafsız tutumundan anlaşılmaktadır. Osrhoene Bölgesi ise bu dönemde sınırdan içeride, askeri açıdan berkitilmiş ve güvenli bir bölgeydi.¹⁶

Europos (Karkamış), Geç Hitit Döneminden itibaren bölgenin en önemli yerleşimlerinden biri durumundadır. Kent, bu önemini Antik Dönem boyunca sürdürmüşken, M.S. IV. yüzyılda yavaş yavaş önemini yitirmeye ve dışarıya göç vermeye başlamıştır. Europos'un (Karkamış) nüfus kaybetmesinin karşısında Zeugma ve Birtha'nın (Birecik) nüfuslarında bir artma olduğu gözlenir. Bu durum, Europos'un Zeugma ve Birtha'ya göç verdiğini düşündürülebilir. M.S. VI. y.y.'da yeniden bir büyüme söz konusu olmuşsa da¹⁷, daha sonrasında giderek önemini yitirdiği, bölge tarihi içerisinde tekrar önemli bir rol oynamamasından anlaşılmaktadır. Bugün, sınır bölgesinde, askeri alanda, bir höyük durumundaki kentte, Geç Roma-Erken Bizans Dönemlerine tarihlenebilecek seramik buluntulardan Algaze'nin araştırmasında söz edilmektedir.¹⁸

dolayısıyla Hıristiyan bir nüfusa sahip olmasına engel teşkil etmemektedir. Benzer şekilde, Edessa'nın güçlü Hıristiyan kimliğine karşın, 498 yılında kentte, pagan şenlikleri kutlayacak oranda bir pagan nüfusun halen var olduğu da kaynaklardan anlaşılmaktadır. Pagan şenliği hakkındaki bilgi için bkz. Judah Ben Zion Segal. *a.g.e.*, s. 141.

¹⁶ Ernst Honigmann. **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**. Çev. Fikret Işıltan. (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970), s. 13-17.

¹⁷ T.A. Sinclair. **Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey, Vol IV**, (London: the Pindar Press, 1990), s. 166. Europos'un VI. yüzyılda yeniden büyümeye başlamasının, Anastasius ve Iustinus dönemlerindeki güvenlik çalışmaları nedeniyle olduğu düşünülebilir.

¹⁸ G. Algaze, R. Breuninger and J. Knudstad. "a.g.m.", s. 22. Erken Bizans döneminden sonra, bölgedeki Fırat kıyısı yerleşimlerinden Birecik, daha kuzeyde de Rumkale ve Samsat dışında önemli bir yerleşimin olmadığı, özellikle Zeugma ve Karkamış'ın önemlerini yitirdikleri anlaşılmaktadır. Karkamış konusunda

Birecik'in güneyinde yer alan küçük yerleşimler, bölgenin Geç Roma-Erken Bizans dönemi hakkında bilgi vermektedir. Birecik'in yaklaşık 16 km. güneyinde, Fırat Nehri'nin doğu kıyısında yer alan Harabebezikan Höyük bu döneme ait buluntuları ile ve bir seramik işliği ile dikkati çekmektedir. Höyükte aynı zamanda yarım daire payanda/kulelerle desteklenmiş bir de sur duvarı bulunmaktadır¹⁹. Höyüğün Geç Antik Dönemde, Fırat üzerinde kontrolün sağlandığı küçük bir nokta olduğu ileri sürülebilir.

Harabebezikan Höyüğün 1 km. kadar kuzeyinde bulunan Akarçay Höyük Geç Roma Dönemi için bölgedeki bir diğer küçük yerleşim örneğidir. Erken Tunç Döneminde itibaren yerleşim gören Akarçay Höyük'te de, seramik üretiminin yapıldığını düşündüren veriler elde edilmiştir.²⁰ Geç Roma Döneminde Harabebezikan ve Akarçay Höyüklerinin aynı nekropolü kullandıkları ve nekropol alanında bulunan oda mezarların bazılarında görülen Aramice (Lingua Franca) yazılardan dolayı, bu iki yerleşimdeki halkın Arami (Leuko-Syrian kökenli Erken Süryani) oldukları düşünülmektedir.²¹

Birecik'in yaklaşık 5 km. güneyindeki Mezra Kasabasında bulunan Zeytinlibahçe Höyükte de Geç Roma Dönemine ait tabakalar tespit edilmiştir. Burada tespit edilen tahkimatlı bir yapı, araştırmacılar tarafından Zeugma'daki lejyona bağlı bir ileri karakol yapısı olarak yorumlanmış ve yerleşimin Geç Roma Döneminde Fırat

Sinclair, Ortaçağ'da halkın kenti terk ederek köy tipi yerleşimlerde yaşamaya devam ettiklerini ileri sürer. T.A. Sinclair, aynı, s. 166. Karatepe nekropolünün bulunduğu alanı Birecik-Karkamış arasındaki bölge olarak sınırlarsak, çok sayıda höyük yerleşiminin bu alanda bulunması, Sinclair'in görüşünü destekleyen bir kanıt olarak görülebilir.

¹⁹ Oğuz Alp ve Macit Tekinalp, "Harabebezikan Höyük 1999 Kazı Çalışması", **İhsu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Çalışmaları**, Ed. Numan Tuna, Jean Öztürk ve Jale Velibeyoğlu. (Ankara: O.D.T.Ü., 2001), s. 381-400.

²⁰ Abdullah Deveci ve Kübra Ensert. "Akarçay Höyük Kazı Çalışmaları", **25. Kazı Sonuçları Toplantısı**, C.II, s.: 381-390, (Mayıs 2003), 381-384. Aramice yazıtlı mezar, bu tez kapsamında incelenen Oda Mezar 1'dir. Yol çalışması sırasında üzeri örtüldüğü için tespit edilemeyen ancak, varlığı bilinen bir diğer Aramice yazıtlı oda mezar aynı nekropolde bulunmaktadır.

²¹ Abdullah Deveci. "Akarçay Höyük", **ArkeoAtlas**, S 2: s.146-147, (2003), s. 146-147.

Höyüğün, bu dönemde, çağdaşı olan Harabebezikan ile benzer bir işlevi yüklenmiş olduğu görülmektedir.

M.S. VII. yüzyılda Müslüman Arapların bölgede etkin bir güç olarak ortaya çıkmalarına kadar, Osrhoene Bölgesinde Pers-Bizans mücadelesi zaman zaman devam etmiştir. Bu dönemde Müslüman Araplar örgütlü bir güç olmuşlar ve cihat amaçlı olarak genişleme politikası gütmeye başlamışlardır. Güney Suriye ve Filistin’de daha önce başlamış olan Arap-Bizans savaşları, Müslüman Arapların sürekli yengileriyle kuzeye taşınmış ve Osrhoene bölgesi ve daha doğuda Mesopotamia savaş alanı haline gelmiştir.

M.S. 637 yılında kuzeye, Osrhoene’ye doğru ilerleyen Arap ordusunu askeri güçle durduramayacağını düşünen bölge valisi Ioannes Kateas, sorunu haraç ödeme yoluyla çözmeye çalışır. Chalkis’te yapılan anlaşma uyarınca Bizans Devleti, Araplara 100.000 nomismata vergi ödeyecek ve karşılığında Araplar, Bizans bu vergiyi ödediği sürece, Fırat Nehri’ni geçmeyeceklerdi. Ancak, onun bu tavrı, bizzat Bizans imparatoru Heraclius tarafından reddedilir ve görevden alınarak yerine Osrhoene valisi olarak, vergi ödemeyi reddeden, komutan Ptolemaios atanır. Ptolemaios’un göreve atanması ve vergi ödemeyi reddetmesi üzerine, İyad bin Ganem komutasındaki Arap orduları, Callinicum ve Edessa’yı ele geçirdiler. Arap ordularının bütün Osrhoene’nin ilhakını tamamlamaları ise 640 yılında gerçekleşti.²³ Bütün Osrhoene bölgesinin Arap egemenliğine girmesi, Bizans egemenliğinin Fırat’ın batı kıyısı ile sınırlı kalması ve Birecik’in de Arap egemenliğine girmiş olduğu anlamına gelmektedir.

M.S. VII. yüzyılın ortalarında Arapların bölgeyi ele geçirmelerinden sonra da, bölgede zaman zaman Bizans egemenliği görülmesi, Arap egemenliğinin çok da sağlam olmadığını göstermektedir. Bazı kaynaklara göre M.S. 780, bazılarına göre ise M.S. 788 yılında halife Harunü’r-Reşid komutasındaki Abbasi orduları tarafından Birecik’te yeniden Arap egemenliği söz konusudur. Bu tarihten M.S. 1040’lara kadar Birecik’in

²³ Walter E. Kaegi. **Bizans ve İlk İslam Fetihleri**. Çev. Mehmet Özay. (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000), s. 242. Bazı araştırmacılar, Osrhoene bölgesindeki Arap egemenliğini 637 yılına çekmektedirler. Bu konu için bkz. İdris Bostan. “Birecik”, **TDV İslam Ansiklopedisi** 6, (İstanbul: 1992), s. 187.

yılında halife Harunü'r-Reşid komutasındaki Abbasi orduları tarafından Birtha'da (Birecik) yeniden Arap egemenliği söz konusudur. Bu tarihten M.S. 1040'lara kadar Birtha'nın (Birecik) egemen gücü hakkında tam bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, M.S. 959'larda Osrhoene bölgesini ele geçiren Bizanslılar Birecik'i, merkezi Antakya'da olan Suriye temasına bağlamışlardır²⁴.

M.S. 962 yılında imparator Nikephoros Phokas ile birlikte, Antakya başta olmak üzere Bizans imparatorlarının, Kuzey Suriye bölgesini ellerinde tutma çabaları neticesinde bölgede siyasi istikrarsızlık devam etmiştir. M.S. 962 yılında Bizans ordusu Amida'ya (Diyarbakır) kadar ilerlemiş, M.S. 968 yılında da Osrhoene Bölgesi'ne girmiştir²⁵. M.S. 1025 yılında II. Basileios öldüğünde Bizans İmparatorluğunun doğu sınırını Fırat Nehri oluşturmakla birlikte, Birtha'nın (Birecik) biraz kuzeyinden, Samosata (Samsat) yakınlarından Osrhoene Bölgesi içlerine kadar girdiği anlaşılmaktadır.²⁶ M.S. 1064 yılı civarında Kutalmış oğlu Süleyman Birecik yakınlarına yerleşir. M.S. 1071 yılında imparator Romanos Diogenes komutasındaki Bizans ordusunun Malazgirt'te yenilmesi, siyasi dengelerin Bizans Devletinin aleyhine dönmesine yol açtı. 1074 yılında Kutalmış oğlu Süleyman'ın bölgede fetih hareketlerine başladığı görülür²⁷.

Birecik'in Mezra Kasabası içindeki bir diğer höyük olan Mezraa Höyükte, XI-XII. yüzyıllara tarihlenen bir ortaçağ tabakası tespit edilmiştir. Kazıda ele geçen seramik ve diğer küçük buluntularla birlikte, sikkeler de burada yaşayanların Müslümanlar olduğunu göstermektedir.²⁸ Aynı zaman dilimi içinde, çok yakındaki

²⁴ Meryem Acara ve Ceren Erel . "a.g.b.", s.35.

²⁵ Ernst Honigmann. a.g.e., s.93.

²⁶ Georges Ostrogosky. **Bizans Devleti Tarihi**. Çev. Fikret Işıltan. (Ankara: TTK, 1999), s. 292.

²⁷ Meryem Acara ve Ceren Erel . "a.g.b.", s.35.

²⁸ Derya Yalçıklı ve Macit Tekinalp, "Mezraa Höyük 2002 Yılı Kazısı", **İlisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2002 Çalışmaları**, Ed. Numan Tuna, Jean. Öztürk ve Jale Velibeyoğlu. (Ankara: O.D.T.Ü., 2004), s.107-160.

Zeytinlibahçe Höyükte Hıristiyanların yaşaması²⁹ ve X. yüzyıla tarihlenen, Akarçay Höyükteki Hıristiyan yerleşmesi³⁰, bölgedeki egemen gücün sürekli değiştiği bu dönemde, farklı dinlerden insanların aynı çevrede ancak, farklı köylerde yaşadıklarını göstermektedir.

M.S. 1096 yılında Loren Dükü Godefroi de Bouillon ve Bohemund öncülüğündeki I. Haçlı Seferi'nin komutanlarıyla antlaşan imparator Alexios I., Selçuklara karşı kaybedilen yerlerin geri alınması şartıyla haçlı ordusuna yardım eder. I. Haçlı ordusu, Nicaea (İzmit), Dorylaion (Eskişehir), İkonion (Konya), Kaisareia (Kayseri) ve Germanikeia (Maraş) üzerinden Antakya'ya doğru ilerler. Godefroi de Bouillon'un kardeşi Baudouin ve Bohemund'un yeğeni Tankred Kilikya'ya oradan da Kuzey Mezopotamya doğru ilerleyişlerine devam ederler.³¹ M.S. 1098 kışında Baudouin, beraberindeki seksen şövalye ile Edessa'ya (Urfa) doğru yola çıkar. Birta'dan (Birecik) geçeceğini tahmin eden Türkler burada kendisine tuzak kurarlar ancak, Baudouin biraz daha kuzeyden³² ırmağı geçerek Edessa'ya (Urfa) gider. Aynı yıl içinde Edessa'da bir Haçlı Kontluğu'nun kurulduğu görülmektedir³³.

M.S. 1068 yılından itibaren bölgede yeni bir güç olarak beliren Haçlıların, Urfa'da kontluklarını ilan etmeleri üzerine, öncelikle Samsat'ı, emiri Baldak'tan satın alma yoluyla ele geçirdikleri görülür. Ardından batıya yönelen Haçlı güçleri, Anthemusia / Bathnae (Suruç) ve Birta'yı (Birecik) alarak Fırat geçişinin güvenli hale gelmesini sağlamışlardır. Böylece, tüm eski Osroene bölgesi Haçlı egemenliğine

²⁹ Marcelle Frangipane ve diğerleri. a.g.m., s. 53.

³⁰ Yalçın Mergen ve Abdullah Deveci. "Akarçay Höyük 2000 Yılı Kazı Çalışmaları", **İhsu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Çalışmaları**, Ed. Numan Tuna, Jean Öztürk ve Jale Velibeyoğlu. (Ankara: O.D.T.Ü., 2002), s. 319-339.

³¹ Georges Ostrogorsky. a.g.e., s. 337.

³² Birecik'in kuzeyinde, en yakın geçit veren yer, antik dönemde de bir geçiş noktası olan Zeugma idi. Baudouin de belki Zeugma'dan Fırat'ı geçerek Edessa'ya gitmişti.

³³ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi, I**, Çev. Fikret İşıltan. (Ankara: TTK, 1998), s. 157. Bu dönemde Edessa, Bizans Anadolu'su ile tüm bağları kopmuş, çevresi Türkler tarafından çevrelenmiş durumdaydı. Bkz. Ernst Honigman. a.g.e., s. 145-160.

mücadele etmeleri bölgeyi bir savaş alanı haline çevrilmiştir³⁵. M.S. 1144 yılına gelindiğinde Zengi komutasındaki Artuklu ordusu Urfa kentini kuşatır. Dört haftalık uzun kuşatma sonrasında Urfa, ardından Suruç Zengi komutasındaki Türklerin eline geçer. Suruç'un alınmasından sonra Birecik üzerine yönelen Zengi kuvvetleri, Birecik'in iyi savunulması üzerine duraklarlar. Tam da bu sırada Musul'da karışıklık çıktığı haberlerinin gelmesi üzerine Birecik kuşatması bırakılır.³⁶

M.S. 1150 yılına gelindiğinde Birecik'te yeniden Bizans egemenliği söz konusu olur. İmparator Manuel, Antakya'daki Haçlı Krallığından Birecik ile birlikte altı kaleyi (Tell Başir, Ravendan, Samsat, Ayntab, Dülük) kendisine satmalarını teklif eder. Antakya'ya uzak olan bu kaleleri savunma gücünden yoksun bulunan krallık, imparatorun önerisini kabul eder.³⁷ Ancak, Bizans'ın bu hakimiyeti de çok kısa sürer ve aynı yıl içinde tüm bölge Selçuklular, Zengiler ve Artuklular arasında paylaşılır.³⁸ Böylece M.S. 1150 yılında, hem özelde Birecik için hem de genelde eski Osrhoene Bölgesi için Hıristiyan egemenliği sona ermiştir³⁹.

Zeugma, bölgede Fırat geçişini güvenle sağlayan noktalardan biri olarak öne çıkmaktadır. Antik dönemde de bir kavşak noktası olarak beliren Zeugma⁴⁰, ahşap bir köprüyle karşı kıyıdaki Apamea'ya bağlanmaktaydı.⁴¹ Apamea'dan üç kola ayrılan yol

³⁵ Işın Demirkent. "Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi", *Bulleten*, C. LIII, S. 206, (T.T.K Basımevi, Ankara, 1989), s.172.

³⁶ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi, II*. Çev. Fikret Işıltan. (Ankara: TTK, 1992), s. 195.

³⁷ Aynı, s. 277. Anlaşma Rumkale'yi kapsamıyordu. Fırat kıyısındaki bu yerleşme Ermeni Katolikosu'na teslim edilmişti.

³⁸ Meryem Acara ve Ceren Erel. "a.g.b.", s. 38.

³⁹ Ortaçağda bölgedeki köy tipi yerleşimlerin bir örneği olan, Mezra Kasabasındaki Zeytinlibahçe Höyükte Hıristiyan yerleşiminin XII. yüzyıla kadar sürdüğü anlaşılmaktadır. Bkz. Marcella Frangipane ve diğerleri. a.g.m. s. 53. Bu dönemde bölgenin tamamen Müslümanların egemenliğine girmiş olması, Hıristiyan halkın köy tipi yerleşimleri terk ederek ya bölgedeki daha büyük kentlere göç ettiklerini ya da Bizans egemenliğindeki topraklara göç ettiklerini düşündürmektedir.

⁴⁰ Strabon, *Geographika: XII-XIII-XIV*, (Antik Anadolu Coğrafyası). Çev. Adnan Pekman. (İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları, 1993), s. 190.

⁴¹ G. Algaze, R. Breuninger and J.Knudstad. "a.g.m.", s. 19.

Zeugma, bölgede Fırat geçişini güvenle sağlayan noktalardan biri olarak öne çıkmaktadır. Antik dönemde de bir kavşak noktası olarak beliren Zeugma⁴⁰, ahşap bir köprüyle karşı kıyıdaki Apamea'ya bağlanmaktaydı.⁴¹ Apamea'dan üç kola ayrılan yol kuzeyde Ekamia'ya (Halfeti), kuzeydoğuda Samosata (Samsat) ve güneyde de Britha'ya (Birecik) gitmekteydi. Zeugma ise batıdan Doliche'ye, kuzeyden Urmia'ya (Rumkale) ve güneyden de Europos'a (Karkamış) kara yoluyla bağlanmaktaydı (Levha 2).

Birecik de, Zeugma'nın güneyinde, Fırat'ın doğu kıyısında benzer bir yol güzergahına sahipti. Kara yolu ile kuzeyden Apamea ve Apamea üzerinden Ekamia (Halfeti) ve Samosata'ya (Samsat) ulaşılmaktaydı. Doğudan, önce Anthemusia'ya (Bathnae / Suruç) giden yol, buradan ikiye ayrılmaktaydı. Doğuya devam eden yol Birtha'yı (Birecik) Edessa'ya (Urfa) bağlarken, güneydoğuya yönelen diğer yol Carrahae'ye (Harran) ulaşmaktaydı. Batıda, Fırat'ın öte yakasında devam eden bir diğer yol, kenti Kilis üzerinden Antakya'ya bağlamaktaydı (Levha 2).

Birecik, Fırat Nehri üzerinde bir geçiş noktası olmasının ötesinde, önemli bir kavşak konumundadır. Kara yollarının birleştiği ve ayrıldığı yer olan Birecik, kara yolunun dışında, aynı zamanda Fırat üzerindeki nehir ulaşımının da önemli noktalarındandır. Osmanlı döneminde bir tersanesi ve limanı olan Birecik, Basra körfezine ulaşan nehir yolunun kuzeydeki son noktasıydı. Buradan güneye askeri sevkıyatın yanı sıra, ticari filoların da seferler yaptığı bilinmektedir.⁴² Nehir ulaşımının elverişli olduğu bu bölgede, Fırat'ın Erken Tunç Çağından başlayarak ulaşım amaçlı olarak kullanıldığı ve nehir üzerinde güney-kuzey yönünde de ticari seferlerin yapıldığı bilinmektedir⁴³. Fırat'ın Roma ve Bizans dönemlerinde de aynı işlevi yüklenmiş olduğu ileri sürülebilir.

⁴⁰ Strabon, *Geographika: XII-XIII-XIV, (Antik Anadolu Coğrafyası)*. Çev. Adnan Pekman. (İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları, 1993), s. 190.

⁴¹ G. Algaze, R. Breuninger and J.Knudstad. "a.g.m.", s. 19.

⁴² İdris Bostan. "a.g.m.", s. 188; Atilla Engin. "a.g.m", s. 45-46.

⁴³ Hasan Bahar, "Fırat Bölgesi Tarihçesi ve Nehir Ulaşımı", *Tarih ve Toplum*, 27, 160: 38-44, (1997).

İKİNCİ BÖLÜM

BİZANS' TA ÖLÜM ANLAYIŞI VE ÖLÜ GÖMME RİTÜELİ

1. BİZANS' TA ÖLÜM ANLAYIŞI VE ÖLÜ GÖMME RİTÜELİ

1.1. Bizans'ta Ölüm Anlayışı

Ölümlere mezar yapmak ve mezarlardan bir topluluk oluşturarak oraya özel bir önem vermek fikri, insanın yerleşik hayata başlaması ve yerleşim birimleri meydana getirmesi ile başlamıştır. Neolitik ve Kalkolitik dönemlerde pitos ya da ata kültürüne bağlı olarak intramural (ev içi gömü) gömü biçimleri gibi farklı gömü adetleri bulunmaktaydı. Gömü biçimleri, farklı uygarlıklarda ölümün nasıl bir anlam taşıdığına göre de değişiklik göstermekteydi. Örneğin, eski Doğu uygarlıkları için ölüm -tıpkı doğum gibi- doğal bir olay olarak görülürken, antik Yunan ve Roma uygarlıklarında ölüm, bir “son”dur ve yaşam hiçbir biçimde tekrarlanmayacaktır. Buna göre insan ruhu ölümden sonra şu ya da bu biçimde varlığını sürdürse de, ölüm dönüşü olmayan acı bir olaydır. Bu nedenle de antik Yunan ve Roma’da, ölünün arkasından gösterişli ağlama ve dövünme törenleri yapılır, uzun süre yas tutulurdu. Akdeniz’in doğusunda yaşayan Yahudi toplumu için ise ölüm, bir daha geri dönmek üzere yeraltındaki “ölüler diyarına” gitmek olarak tanımlanırdı⁴⁴.

Antik Dünya görüşünden farkla Hıristiyan görüşe göre ölüm, dünyevi hayattan daha mutlu olan, sonsuz bir yaşama girişte ilk adımdır ve bu nedenle de acı bir olay olmaktan çok, aslında sevinç ile karşılanması gereken bir geçiş, bir kurtuluştur. Bu yüzden Bizanslılar için ölüm, üzüntüyle karşılanması gereken bir durumdan öte, ölen

⁴⁴ Engin Akyürek. *Bizans'ta Sanat ve Ritüel* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1986), s.94. Bu konuda, özellikle Kutsal Kitap'ın Eski Ahit bölümünde yer yer söz edilmektedir; Eyub, Bap 7:9 “Bulut dağılır ve gider. Böylece ölümler diyarına inen bir daha çıkmaz.”

kişinin “fani” bedeninden sıyrılıp “Göksel Krallığa” doğru gidişinin müjdeleyicisi şeklinde algılanmaktaydı. Bizans teolojisinde ölüm, bir “son” olarak değil, sonsuz ve mükemmel bir yaşama yaptığı uzun bir yolculuğun başlangıcı olarak görülmekteydi⁴⁵. Ölüm, ruhun dünyasal bedeninden ve onun günahlarından kurtulmasını sağlamaktadır. Bu inanç, hem Batı hem de Doğu kilisesinde mevcuttur. Ancak, Batı’dan farklı olarak Doğu Hıristiyanlığında beden, günah barındırmasına rağmen, ruhla birbirini tamamlayan parçalar olarak görülmektedir. Ölüm ile bedeninden ayrılan ruh, Mahşer günü, İsa tarafından son yargı gününde diriltilecek bedeniyle tekrar bir araya gelerek birlikte Cennete kabul edilecek ya da Cehennemde bekleyeceklerdir⁴⁶. Bu inanışa bağlı olarak, Bizanslılar için en az ruh kadar insan bedeni de saygın bir yere sahipti ve beden, ruhla yeniden birleşeceği Son Yargı gününe kadar uyku odasında bekleyecekti.

1.2 Ölü Gömme Ritüeli

Bizanslıların ölüm ile ilgili uygulamaları, yani ölünün gömülmesine kadar olan hazırlık ve törenler, ölünün gömülmesi ve ölü için yapılan anma törenlerinin kökenleri, büyük ölçüde Hıristiyanlık öncesi pagan dünyada, antik Yunan ve Roma ile Yahudi kültürlerinde yatmaktadır⁴⁷. Başlangıçta ölüme ilişkin pagan ritüeline karşı çıkmış olan Kilise, daha sonra bu uygulamaların birçoğunu Hıristiyanlaştırarak, Kilisenin resmi uygulamaları haline getirmiştir.

Aslında, Hıristiyan dininin ölüme yaklaşımı pagan inanışlardan temelden farklıdır. Hıristiyanların mahşer gününde İsa tarafından yeniden diriltileceklerine olan inançları, onların ölüm anlayışlarında en önemli unsurdur. Hıristiyanlar, ölülerinin “fiziksel bakiyelerinin” o güne kadar iyi korunması gerektiği inancına sahip olduklarından, Romalıların ölülerini yakma geleneklerine karşıydılar⁴⁸. Bu sebeple bedenleri inhumasyon (doğrudan toprağa gömme) geleneği tercih edilmiş ve mezarları,

⁴⁵ G. Podskalsky , R. Stichel and A. Karpozilos. “Death”, *Oxford Dictionary of Byzantium*, 1: 593-594, (New York: Oxford University Press, 1991), s.593.

⁴⁶ Engin Akyürek. a.g.e., s.95.

⁴⁷ Aynı, s. 97.

⁴⁸ Aynı, s.175.

ana işlevi olarak orada gömülü olan bedenleri diriliş gününe kadar korumak ve ölünün gömülmesi ve anılması ile ilgili ritüel için bir mekan sağlaması amacıyla kullanmışlardır.

Son yargı gününe kadar beden dinleneceği yer olan mezar, içerdiği anlam kadar yapısıyla da bir önem taşımaktaydı. Mezar, içinde yatanın ekonomik ve sosyal statüsüne paralel olarak inşa edilirdi. Alt tabaka ve fakir insanlar, basit bir şekilde doğrudan toprağa gömülürken daha üst sınıflara ait kişiler, bir oda mezarda lahitler içersinde gömülürlerdi.

1.3 Ölünün Hazırlanışı ve Defin Töreni

Bizanslılarda ölen bir kişinin gömülmek üzere hazırlanması ile ilgili uygulamalar, genellikle ölünün evinde yapılmaktaydı. Ölü, düz bir biçimde bir sekiye (kline) yatırılır gözleri ve ağzı kapatılıp (kalyptein ve sygkleiein), bedeni yıkanır (apoplysis ya da plysis), mür ve çeşitli yağlarla yağlanırdı⁴⁹. Beden, bu aşamalardan sonra uzun şeritler halindeki bezlerle sarılır (lazaroma), ve giydirilirdi⁵⁰. Böylece “prothesis” törenine başlanırdı. Yunanca “sunuluş” anlamına gelen sözcük, Eukharist ayininin başlamasından önce ayrı bir törenle kutsal ekmek ve şarabın hazırlanması olarak kullanılmaktadır. Ancak, cenaze ritüeli içersinde Prothesis, ölünün yakınları tarafından son bir kez daha görülmesi için göz hizasında bir yükseltinin üzerinde sergilenmesi anlamında kullanılmaktaydı⁵¹.

Aslında, ölünün yağlanıp bez sargılarla sıkıca sarılması ve cesedin yağlanması, prothesis süresince bedenini bozulmasını önlemek ve güzel kokmasını sağlamak amacıyla yapılan bir uygulamaydı. Ölü, gömülmeden önce yakınlarının ve

⁴⁹ İncil’de, İsa’nın bedeninin çarmıhtan indirildikten sonra mür ve öd ağacı ile yağlandığı yazılmaktadır: **Matta**, Bap 26:12; **Yuhanna**, Bap:19:40.

⁵⁰ Engin Akyürek, a.g.e., s. 175.

⁵¹ Robert F. Taft, “Prothesis”, **Oxford Dictionary of Byzantium**, 3: 1743, (New York: Oxford University Press, 1991), s.1743.

arkadaşlarının kendisini son bir kez görüp “son öpücük” ü (aspasmos) vermeleri için, yüksekçe bir yere yerleştirilir ve prothesis töreni başlardı. Sıradan insanların törenleri genellikle kendi evlerinde yapılırdı⁵², imparatorluk ailesinden kişilerinki sarayda, rahiplerinki manasturlarda, kilise piskoposlarınınki kilisede yapılırdı.

Prothesis süresince ölü, törene katılanların rahatça görüp öpebileceği bir yükseklikte, başı doğuya doğru yatırılıp elleri kavuşturulurdu. Başının altına yükseltmek amacıyla bir yastık konulurdu. Sıradan insanların önde kavuşturulmuş ellerine bir İsa ikonu, piskoposların eline bir haç ve İncil, rahiplerin elinde bir mezmurlar kitabı (psalter) tutturulurdu⁵³.

Prothesis yatağının dört kenarına, bir haç oluşturacak biçimde birer kandil ya da daha geç dönemlerde şamdan konularak mum yakılırdı. Törene katılanlar da kandil ya da mum taşırlardı. Bunlar, tanrısal ışığı ve gelecekteki sonsuz yaşamı temsil ederlerdi. Ölüm töreni sırasında, ölen kişi bir rahip ya da sıradan insan ise mezmurlar kitabı, piskopos ise İncil okunurdu. Gelenlerin ölüyle vedalaştıkları esnada ilahiler de okunurdu. Bu ilahiler genel olarak dünyadaki yaşamın geçiciliği ve değersizliği üzerineydi.

Törenden sonra ölü, gömüleceği yere kadar bir cenaze alayı ile taşınırdı. Bu cenaze alaylarının kökeni pagan kültürdeydi. Özellikle, Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarındaki cenaze alayları, biçim bakımından Romalıların cenaze alaylarına çok benzemekteydi: Romalıların cenaze alaylarındaki meşaleler, kandiller veya mumlar ve buhurdanlıklarla, müzisyenler ve ağıt yakanların korteji, zamanla ilahiler okuyan ruhban sınıfıyla, ilahilere eşlik eden ölünün yakınları ile değişmiştir⁵⁴. Konstantinopolis'teki cenaze alaylarıyla ilişkili bilgilere, azizlerin yaşam öykülerinde (vita) detaylı bir şekilde rastlamak mümkündür. Defin töreninden sonra ölünün yakınları bir süre yas tutardı. Bu süre içerisinde ölen kişinin gömülmesinden sonraki üçüncü, dokuzuncu ve kırkıncı

⁵³ Engin Akyürek, a.g.e.,s.178.

⁵⁴Alexander P. Kazhdan and all. “Funeral”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 2 :808-809, (New York: Oxford University Press, 1991), s. 808.

günlerinde yakınları bir araya toplanırdı. Bu toplantılarda ölen kişi ilahilerle anılır ve ruhuna dualar okunarak son yolculuğuna tam olarak uğurlanmış olurdu⁵⁵.

Ölen kişinin sağlığında kullandığı ya da değer verdiği eşyaların, ölü hediyesi olarak mezarına konulması, kökeni tarihöncesi dönemlere kadar uzanan eski ve güçlü bir gelenektir. Diğer tüm çok tanrılı inanışlarda olduğu gibi pagan Roma inanışında da, ölünün yanına yakınları tarafından özel eşyaları bırakılırdı. Bu eşyalar, ölen kişinin kimliğini ve statüsünü açıklar nitelikteydi; kadınların yanında tarak, kolye, bilezik, yüzük, küpe, ayna gibi süs eşyaları veya parfüm şişeleri, erkeklerin mezarlarına ise süs eşyalarının yanı sıra kemer tokaları ve silahlar da bırakılabilirdi. Ölünün yanına bırakılan hediyelerin yanı sıra, mezar stelleri de ölen kişinin mesleğini veya cinsiyetini tanımlar nitelikteydi.⁵⁶

Ölünün yanına hediye bırakma geleneği, Erken Hıristiyanlık döneminde de devam etmiştir. Pagan dönemden farklı olarak, Erken Hıristiyanlık döneminde mezar hediyeleri içerisinde kandiller, sembolik bir anlam kazanmıştır. Kandiller kullanım yerleri açısından farklı sembolik anlamlar içermekteydiler⁵⁷. Özellikle, kilise aydınlatmasında kullanılan kandillerden yayılan ışık, Hıristiyan ikonografisinde “sonsuz ışığı” veya “inancın ışığını” temsil etmektedir⁵⁸. Kilise dışında, evler ve mezarlıklarda bol miktarda bulunan bu kandiller, mezar yapılarında da sıklıkla yer alırdı. Kandiller, gömü geleneğinin bir parçası olarak, mezar yapılarına bazen adak olarak da yakılıp bırakılırdı⁵⁹. Martyrium gibi mezar yapılarında kullanılan kandillerin yağları kutsal

⁵⁵ Natalia Teteriatnikov and Alexander Kazhdan. “Burial”, *the Oxford Dictionary of Byzantium*, 1: 340-341, (New York: Oxford University Press, 1991), s. 341.

⁵⁶ Ölünün yanına bırakılan kullanım ya da süs eşyaları, ölünün göç ettiği öteki dünyada kullanması amacıyla konulabildiği gibi, yalnızca hediye amaçlı olarak da bırakılabilmekteydi. Bu konudaki tartışma için bkz. İ. Metin Akyurt, *M.Ö. 2. Binde Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.

⁵⁷ Meryem Acara ve B. Yelda Olcay. “Bizans Döneminde Aydınlatma Düzeni ve Demre Aziz Nikolaos Kilisesi’nde Kullanılan Aydınlatma Gereçleri”, *Adalya*, II: 249-266, (1998), s. 249.

⁵⁸ Aynı, s. 250.

⁵⁹ A. Cutler and T.E. Gregory. “a.g.m.”, s.1171.

sayıldığından ziyarete gelen hacılar, gömü geleneğine de uygun olarak, mezar yapısına kandil yakıp bırakırlardı. Böylece, mezar yapısının içi sürekli aydınlık tutulurdu⁶⁰.

⁶⁰ Meryem Acara ve B. Yelda Olcay. "a.g.m.", s. 250.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARATEPE NEKROPOLÜ KAZISI VE ODA MEZAR GELENEĞİ

1. KARATEPE NEKROPOLÜ KAZISI*

1.1. Karatepe Nekropolü Kazısı

Şanlıurfa'nın Birecik ilçesi Akarçay Köyü güney doğusunda yer alan ve Karatepe Nekropolü olarak tanımlanan mevkide 2002 yılında Şanlıurfa Müzesi denetiminde ve öğretim görevlisi Abdullah Deveci bilimsel başkanlığında belgeleme ve kazı çalışmaları yürütülmüştür. Kuzey-güney doğrultusunda 360m., doğu-batı doğrultusunda 225 m. boyutlarında bir alana yayılmış olan nekropol üzerinde (Levha 3, Foto 1), kaçak kazılarla tahrip edilmiş 86 adet dikdörtgen planlı basit mezarlar ile nekropolün güney batı yamacında üç adet kayaya oyulmuş oda mezar yapısı tespit edilmiştir. Basit mezarların toprağa açılan dikdörtgen planlı çukurlardan oluştuğu anlaşılmaktadır (Foto 2). Bu çukurların içinde, yanlardan ve üstten kaplanan taş levha parçalarıyla oluşturulan dikdörtgen prizmanın üzerine moloz taş doldurularak mezarlar oluşturulmuştur (Foto 3)⁶¹.

Nekropol üzerinde 92 kadar kaçak kazı çukuru tespit edilmiştir. Yoğun tahribat gördüğü anlaşılan nekropolde, Mezar 1 de bulunan koruyucu tılsım olarak kullanılan bir gem dışında, basit gömülere ilişkin olarak buluntulara ve antropolojik verilere rastlanabilmiştir. Tepe üzerinde yer alan mezar yapılarının yanı sıra, nekropol alanının güneybatı yamacında kayaya oyulmuş olan oda mezar yapılarının da daha öncesinde girilerek tahrip edildiği anlaşılmıştır. *Oda Mezar 1, Oda Mezar 2 ve Oda Mezar 3*

* Karatepe Nekropolü Kazısı ile ilgili bölümün tamamı Anadolu Üniversitesi Mimarlık Fakültesi öğretim üyesi Abdullah Devecinin "Karatepe Nekropolü Kazısı" adlı yayınlanmamış kazı raporundan faydalanılarak kaleme alınmıştır.

⁶¹ Bu tanımlamalar kaçak kazılarla tahrip edilmiş mezar çukurlarındaki gözleme dayanmaktadır. Tahribatin mezarları tanınmayacak hale getirmesi, bir mezarın dışında, bu mezarlarda düzenli kazı yapmayı da içeren düzenli çalışma olanaklarının bulunamaması, tanımlamaları sadece kaçak kazılarla açılmış çukurlarda gözleme dayalı inceleme ile yetinilmesi sonucunu doğurmuştur.

olarak adlandırılan, kayaya oyulmuş yapılardan sadece büyük ölçüde korunabilmiş olan *Oda Mezar 1*'de buluntular ele geçirilmiştir. Kaçak kazılarla soyulmuş olan *Oda Mezar 2* günümüze kadar oldukça iyi korunmuşken (Foto 4), *Oda Mezar 3* (Foto 5), örtü sisteminin çökmesi nedeniyle büyük oranda tahrip olmuştur.

1.2. Oda Mezar 1

Bu mezar odasında yapılan kazılar sonucunda, yapının mimari özellikleri tespit edilmiş ve seramik, sikke, cam ve metal buluntularla karşılaşılmıştır. Oda mezar, Rifat Ergeç'in Kommagene Bölgesinde bulunan kayaya oyulmuş mezarlar ile ilgili tipolojisine göre, çok odalı dromoslu mezar plan tipine girmektedir⁶².

Mezara giriş, batıda yer alan dromos şeklindeki basamaklı bir koridor ile sağlanmaktadır (Levha 4, Foto 6). Mezar odasının 71 x 110 cm. boyutlarındaki kapısı silindirik bir kapak taşı ile kapatılmıştır. Kapak taşı, kırık olarak bulunmuştur. (Levha 5, Foto 7). Kapının batısında, kapının dış yüzeyi hizasında 71 x 35 cm. ölçülerinde kapak taşı yuvası yer almaktadır. Mezar odası güney kenarı 333 cm., doğu kenarı 308 cm., kuzey kenarı 334 cm. ve batı kenarı 334 cm. olan dikdörtgene yakın yamuk planlı bir ön oda ile kuzey, doğu ve batısına açılan üç odadan oluşmaktadır. Ön odadan üç yöne açılan bu birimler tonozlu derin birer hücre görünümündedirler. Bu odalardan güneyde yer alanında üç, diğerlerinde iki tanesi ön odaya dikey, her birinde bir yatay, ikisi dikey olmak üzere, toplam on mezar sekisi bulunmaktadır.

Mezar odasının iç yüzeyi perdahsız ve sadedir. Duvarlarında murç izleri gözlemlenmektedir. Herhangi bir bezeme ögesine rastlanılmamasına karşın ön odanın doğu odasının ön odaya açılan tonoz kemerinin köşeliklerine kazılmış, kişi isimlerinden ibaret Aramice yazılar yer alır (Foto 8-9)⁶³.

⁶² Rifat Ergeç. *Güney Kommagene Bölgesindeki Antik Dönem Nekropol ve Mezarları (2 cilt)*. Doktora tezi, (Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 1995), s. 141.

⁶³ Bu yazılar Urfa Müzesi'nce Aramice kişi isimleri olarak tanımlanmıştır. Ancak transkripsiyonları yapılamamıştır. Bu yazıları okuyabilecek uzmanlara sahip Süryani Kilisesi ile ilişkiye geçilmesine karşın, cemaatin ve sorumlu kişilerin ilgi göstermemesi sonucu yazılar okutulamamıştır.

Kazı sonrasında, oda mezarın içinin, zeminden yaklaşık akıntılarla oluşan 180 cm. yüksekliğinde bir dolgu ile kaplanmış olduğu anlaşılmıştır. Dolgu, yağmur ve sel sularının kalker yapının çatlaklarından içeri giren dış toprak ve yumuşak dokulu kalkerin, suyla eriyip mezar odasına dolması ile oluşmuştur. Dolgu, eriyen kalkerin etkisiyle kaymaksı bej bir renge sahiptir. Nitekim, mezar odasının duvar ve tavanında da benzer renk tespit edilmiştir. Tavanın bir kısmının ise yoğun nemden dolayı çökmüş olduğu anlaşılmıştır. Yağmur sularıyla gelen akıntı, iskeletlerin ve mezar hediyelerinin in situ konumlarını değiştirerek, dıştan gelen toprak ve eriyen kalker dolguyla odanın değişik yerlerine dağıtmıştır. Aynı kotta 3'er cm. dolgu tüm iç mekanda kaldırıldıktan sonra, işlem tekrarlanarak zemine ulaşılmıştır. Dolgu boşaltma çalışmaları sırasında, iskelet parçaları ve diğer buluntular değişik kotlarda ve genellikle duvar kenarlarında düzensiz bir biçimde ele geçirilmiştir. Kazı çalışmaları sırasında bulunan kemiklerin yoğun neme maruz kalması ve dağınık olarak bulunmaları birey sayısının tespitini güçleştirmiştir. Yine de tespit edilen az sayıdaki kemik buluntularından birey sayısı altı olarak saptanmıştır ⁶⁴(Foto 10).

1.3. Oda Mezar 1 Buluntuları

Karatepe Nekropolü *Oda Mezar 1* buluntularının büyük bir kısmını pişmiş toprak kandiller oluşturmaktadır. Kazı çalışmaları sırasında kontekst 3 olarak tanımlanan oda mezarın girişinde yer alan, akıntıdan dolayı karışmış dolgu tabakasından gelmiştir. Kandiller tam (Foto 22), tama yakın ve parçalar halinde bulunmuşlardır. Kırmızı, açık kırmızı ve bej renkli hamura sahip olan pişmiş toprak kandiller form ve bezemelerine göre tipoloji bölümünde ele alınarak sınıflandırılmaya çalışılmıştır.

Kandiller dışındaki diğer seramik buluntular, günlük kullanım kaplarına ait parçalardan oluşmaktadır. Gövde ve ağız parçalarının yanı sıra, tüme yakın seramik kaplar ele geçmiştir (Foto 11-12). Seramik buluntular, mezar odasının içerisinde dağınık olarak, çoğunlukla kandillerin gelmiş olduğu kontekst 3 içerisinde bulunmuşlardır. Günlük kullanım kaplarına ait parçalar dışında, kırmızı renkte hamura sahip çok kalın

⁶⁴ Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Antropolog Yard. Doç. Dr. Handan Aydın'a verdiği bilgidен ötürü teşekkür ederim.

cidarlı ve kaba görünümlü, hafif içbükey seramik parçaları bulunmuştur. Büyük bir saklama kabına ait olamayacak kadar kalın ve geniş profiller, bu parçaların bir lahit kapağına ait olabileceği akla getirmektedir (Foto 13)

Seramik buluntuların yanı sıra, mezar içerisinde cam buluntularla, küçük takılar ele geçmiştir. Doğu odada bulunan cam şişe ve cam bilezik dışındaki cam buluntular ile boncuk, taş ve metal parçalarından oluşan küçük takılar aynı dolgu tabakasından gelmişlerdir (Foto 14).

Mezar odasının tabanından sadece bir sikke ele geçmiştir (Foto 15). Korozyona uğramış olan bronz sikkenin ön yüzünde imparator tasviri arka yüzünde Tykhe betimlemesi yar almaktadır. Mesopotamia bölgesi, İmparator Alexandrus Severus (222-235) dönemine ait bir sikke olduğu tespit edilmiştir⁶⁵. Sikke, Anthemusia kentine aittir. Seleukoslar döneminde kurulmuş olan kent, Helenistik dönemin sonuna doğru Osrhoene Krallığına bağlı bir merkezken, M.S. II. yüzyıla gelindiğinde Roma İmparatorluğunun Suriye eyaletine bağlanmış⁶⁶, Bizans döneminde ise Bathnae (Suruç) adını almıştır. Ecclesia Bathnarum olarak Piskoposluk kayıtlarında adı geçen kent, IV. yüzyılın başı (M.S. 316) ile IX. yüzyılın ortalarına kadar (M.S. 833) Osrhoene Metropolitine bağlı bir piskoposluktu⁶⁷. İyaz bin Ganem tarafından M.S. 639 yılında ele geçirilen Bathnae, bu tarihten itibaren İslam topraklarına katılmış ve uzun bir süre Abbasi egemenliğinde kalmıştır. Kent, XI. yüzyılın sonuna doğru Urfa Haçlı Kontluğunun sınırları içerisinde yer almıştır⁶⁸.

⁶⁵ Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji bölümü öğretim üyelerinden Yard. Doç. A. Tolga Tek'e, sikkenin okunması konusunda yardımlarından ötürü çok teşekkür ederiz.; Barclay V. Head. *Historia Numorum*. (Chicago:Argonaut Inc., 1967), s.814.

⁶⁶ Erdal Eser. "Suruç ve Çevresi Tarihçesi", *Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rumkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıkları*. Ed. Aynur Durukan . (Ankara: Güney Doğu Anadolu Projesi Yayınları, 1999), s. 271.

⁶⁷ Michaelis Le Quien. *Oriens Christianus III*. (Graz: Akademische Druck - U. Verlagsanstalt, 1958), 972 -973.

⁶⁸ Erdal Eser. "a.g.m.", s. 271.

2. ANADOLU'DA KAYAYA OYULMUŞ ODA MEZAR GELENEĞİ

Kayaya oyulmuş mezarlar, Anadolu'da Tunç Çağından itibaren görülmektedir. Demir çağlarına gelindiğinde bir hayli yaygın olan kayaya oyulmuş oda mezarlar Frigya⁶⁹, Likya ve özellikle Urartu kültürlerinde karşımıza çıkar⁷⁰. Friglerde oda mezar yapıları zenginler, soylular ve kralların gömüldüğü tümülüslerin yanı sıra, halkın gömüldüğü basit mezarlar olarak da kullanılmıştır⁷¹. Lidya'da tümülüslerin yanı sıra, *inhumasyon* ve kayaya oyulmuş oda mezarların kullanıldığı bilinmektedir. Demir çağlarında en çok oda mezar kullanımına Urartularda karşılaşılmaktadır⁷². Urartular, ekonomik ve kültürel etkileşim içerisinde buldukları Asur ve Kuzey Suriye kültürlerinde de olduğu gibi, oda mezarları birer sonsuzluk simgesi olarak düşünmüşlerdir. Büyük kaya kütlelerini oyarak yaptıkları oda mezarını yaygın bir biçimde kullanıp, anıtsallaştırmışlardır. Doğu Anadolu'da Urartularla başlayan anıtsal kaya mezar yapım geleneği, batıda Frigya'da da görülmektedir. Oda mezar geleneği, Akdeniz sahilinin kayalık yapısını değerlendiren diğer bir Demir çağında, Lykia ve Karia bölgelerinde de benzer biçimde anıtsal cephele kayaya oyulmuş mezar yapılarıyla karşılaşılır⁷³. Anadolu'da kayaya oyulmuş oda mezarlarının siyasi gücü vurguladığı, zenginlik ve gösteriş kaygısı taşıdığı ileri sürülmektedir. Bu durum özellikle, Roma Çağında çok daha belirgindir⁷⁴. Roma döneminde kayaya oyulmuş mezar geleneğinin tercih edilmesinde, bu dönem Anadolu'sunda, yaygın Mithras dini veya Mister inancında görülen yer altı ve aydınlıktan oluşan düalist anlayışın etkisi olduğu düşünülmektedir⁷⁵.

⁶⁹ Anadolu'daki Frig kaya mezarları için bkz. C.H.E. Haspels. *The Highlands of Phrygia: Sites and Monuments*. (Princeton, 1971), 1-2.

⁷⁰ Rifat Ergeç. *Güney Kommagene Bölgesindeki Antik Dönem Nekropol ve Mezarları (2 cilt)*, Doktora tezi, (Konya : Selçuk Üniversitesi Basımevi, 1995), s. 65.

⁷¹ Veli Sevin. "Frygia", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, C. 1, (1982), s.238.

⁷² Rifat Ergeç. *a.g.e.* , s. 66.

⁷³ Aynı., s. 69.

⁷⁴ Arif M. Mansel. *Ege ve Yunan Tarihi*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1971), s. 542-544.

⁷⁵ Aynı, s. 512-516.

Mister inançlarının etkisi daha sonra Erken Hıristiyanlık döneminde gnostisizm bağlamında varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Daha erken dönemlerde örnekleri bilinen Paphlagonia, Likya, Kilikya ve Frigya vadisi boyunca görülen kaya mezarları, Hıristiyanlık döneminde de görülmektedir. Samsun-Bafra, Ordu-Kaleköy, Delikkaya ve Ünye-Tozkoparan'da varlığı bilinen tek ve çok odalı, anıtsal cepmeli Roma ve Geç Roma dönemine ait kayaya oyulmuş oda mezarları Paphlagonia bölgesine ait örneklerdir⁷⁶. Eskişehir Seyitgazi Nekropolü'nde bir koridor etrafına sıralanmış nişlere sahip mezar odası⁷⁷, Eskişehir Şükranlı Nekropolü'nde düzgün simetrik planlı odalara sahip mezar⁷⁸, Gerdekkaya'da niş biçimde mezar hücreleriyle zemine oyulmuş mezar çukurlarından oluşan mezar odası⁷⁹ ile yine Eskişehir - Han ilçesindeki mezar odaları⁸⁰ Frigya bölgesindeki kayaya oyulmuş Erken Bizans oda mezar örnekleri arasında yer almaktadır. Kilikya bölgesinde Antiochia ad Cragum, Anazarbus Nekropolü, Diokaiseria gibi birçok yerde küçük gruplar halinde dağılmış, Hatay Reyhanlı çevresinde⁸¹, Kuzey Suriye bölgesi içerisinde değerlendirilen Zeugma ve Dolikhe nekropollerinde kayaya oyulmuş birçok tipte oda mezar yapısı bulunmaktadır.

Genel olarak Anadolu'nun farklı bölgelerinde tespit edilen çok sayıdaki kayaya oyulmuş oda mezar yapılarından verdiğimiz birkaç örnek, Anadolu'daki bu mezar geleneğinin Geç Roma ve Bizans dönemlerinde gelişerek devam ettiğini açıkça göstermektedir.

⁷⁶ Rifat Ergeç. a.g.e. , s. 72..

⁷⁷ D. Tokgöz. "Seyitgazi Nekropol Kazısı 1974", *Türk Araştırma Dergisi* , XIII-1: 103-109,(1976).

⁷⁸ D. Tokgöz. "Şükranlı Nekropol Kazısı 1974", *Türk Araştırma Dergisi* , XIII-2: 117-142,(1976).

⁷⁹ F. Özçatal. "Gerdekkaya ve Yazılıkaya 1991 Yılı Çalışmaları" *Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, III:-- (1993), s. 419; Rifat Ergeç. a.g.e. , s. 73.

⁸⁰ Rifat Ergeç. a.g.e. , s. 73; M. Pehlivaner ve F. Özçatal. "Yazılıkaya ve Han'da Kazı ve temizlik Çalışmaları 1993" *Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, V:-- (1994), s. 67.

⁸¹ Rifat Ergeç. a.g.e. , s. 73.

Bizans dönemindeki kaya mimarisinin şüphesiz en önemli örnekleri, kendine özgü volkanik kaya oluşumuna bağlı olarak gelişen Kapadokya bölgesinde bulunmaktadır. Erken Hıristiyanlık dönemine ait örneklerin olmadığı ya da şimdiye kadar tespit edilemediği bu bölgede⁸², kayaya oyulmuş yapılar genel olarak XI.-XIV. yüzyıllar arasına tarihlendirilmişlerdir. Yoğun olarak, Göreme, Ihlara ve Soğanlıdere vadilerinde yer alan çok sayıdaki kayaya oyulmuş kilise ve manastır kompleksleri içerisinde kayaya oyulmuş mezarlar bulunmaktadır. Ancak, bu mezar mekanları, bağımsız kayaya oyulmuş oda mezarlarından ziyade, şapel içerisinde yer alan mezarlar şeklinde görülmektedirler⁸³. Kapadokya bölgesinde yer alan kayaya oyulmuş mezar odaları, manastır komplekslerine bağlı, avluya açılan şapeller ya da nartekse bağlanan odalar şeklindedirler. Az sayıda arkasolium ya da tabana oyulmuş mezarlardan oluşan bu odalar, sıradan insanların gömüldüğü mekanlar olmayıp, büyük oranda kilisenin ileri gelenleri için tahsis edilmiş mezar yapılarıydılar⁸⁴.

Oda Mezar geleneği Bizans'ta bir süre daha kullanılmıştır, fakat dinsel farklılıktan dolayı bu gelenek, yerini başka gömme biçimlerine bırakmıştır. Buna göre, Roma dönemindeki aşırı süslemeci anlayış terk edilerek daha sade mezar yapılarına dönüştürülmüşlerdir. M.S. VII - VIII. yüzyıllara gelindiğinde Müslüman Arapların saldırılarına maruz kalan ve geçici de olsa Arap egemenliğinin söz konusu olduğu bölgede, kayaya oyulmuş mezar geleneğinin tamamen terk edilmiş olduğu görülmektedir⁸⁵.

Anadolu'nun Güney Doğusu, Antik dönemden itibaren Kuzey Mezopotamya bölgesi içerisinde değerlendirilmekteydi. Kuzeyinde Zeugma ve Apamea kentleriyle Güneyinde Palmyra kentine kadar yayılan Kuzey Suriye bölgesi jeolojik açıdan büyük kireç taşı masiflerine sahip olduğundan, kayaya oyulmuş mezar mimarisinin

⁸² Natalia B Teteriatnikov. "Burial Places in Cappadocian Churches", *The Greek Orthodox Review*, 29: 141-157, (Summer 1984), s. 143.

⁸³ Nicole Thierry. "Les Eglises Rupestres", *Art de la Cappadoce*, (Paris: 1971), s.138.

⁸⁴ Lyn Rodley. *Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia*. (London: Cambridge University Press, 1985), s. 248.

⁸⁵ Rifat Ergeç. a.g.e., s.110.

gelişmesine imkan sağlamıştır. Antik dönemden itibaren Zeugma ve Dolikhe kentlerinin nekropollerinde görülen kaya mezar yapılarındaki mimari çeşitliliği hem bölgenin bu kayaç yapısının elverişliliğine, hem de barındırdığı kültürel mirasa bağlamak mümkündür.

Kuzey Suriye’de ölümlere ayrılmış olan kayaya oyulmuş mezar yapıları, mekansal olarak kapalı ve izoledir. Mezar, tekrar kullanım görme olasılığı olsa da, daima kapalı tutulmaktadır. Mezar odaları genelde küçük ya da orta boyutludur⁸⁶. Oda mezarlar, yaptırıldıkları kişilerin sosyal ve ekonomik statüsüne göre malzeme ve teknikte farklılık gösterir. Kuzey Suriye bölgesindeki oda mezarların kapalı tutulmasına verilen önem, kapılarının da önemli bir öge olmasını beraberinde getirmiştir. Kapılarda bazalt gibi sert taş ya da kireç taşı kullanılmıştır. Roma döneminden itibaren kullanılan oda mezarların kapatılmasına ilişkin, farklı tipte kapılar görülmektedir. Kapı, sade bir kapak, yuvarlak bir kapak taşı ya da daha nitelikli ve ender olarak dikdörtgen, içi kasetli ve geometrik bezemeli olabilirdi.

III. yüzyılın sonundan itibaren mezar yapılarının sayısının arttığı anlaşılmaktadır. Bu durum, oda mezar ve kapılarının üslupsal gelişimini daha rahat takip etme imkanını sağlamaktadır. Özellikle, IV. yüzyılda taş kapılarda ahşap kapı taklitlerine rastlanırken, V. yüzyıla gelindiğinde kapı bezemelerinde Hıristiyan öğeler çoğalır; geometrik ve stilize bitkisel motifler arasında kristogram ve haç gibi Hıristiyan sembolleri görülmektedir.

Geç Roma Döneminde Kuzey Suriye bölgesinde, Suriye’nin yerli halkları olan Süryaniler ve Araplarla birlikte Yunan toplulukları yaşamaktaydı. Bu topluluklar, Roma kültürüne özgü olan ölü yakma geleneğinden farklı olarak, inhumasyon (gömme) geleneğini tercih etmişlerdi. Aynı zamanda, farklı dönemlerde mezar yapılarının tekrar kullanılması da yaygın bir durumdu. Mezar yapılarında bulunan yazıtlar genellikle, bir ailenin fertlerini tanımlamak ya da tasvir etmek üzere yapıldı. Gebel Wastani bölgesindeki Turin Nekropolünde bulunan, Geç Roma dönemine ait bir oda mezarın

⁸⁶ Marc Greisheimer. “Cimetières et Tombeaux des Villages de la Syrie du Nord”, Syria, LXXIV: 165-211, (1997), s.166.

cephesine kazınmış olan portelere bakılarak bu tip yapıların aile mezarlığı anlayışı içerisinde yapıldığı ileri sürülmektedir⁸⁷.

⁸⁷ Marc Greisheimer. "a.g.m.", s.170.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ODA MEZAR 1'DE BULUNAN PIŞMIŞ TOPRAK KANDİLLERİNİN TİPOLOJİSİ

1. KANDİL TİPOLOJİSİ İLE İLGİLİ GENEL KAYNAKLAR

20. yüzyılın başlarından itibaren Yunanistan'daki Atina⁹⁰, Delos⁹¹ ve Korint,⁹² Mısır'da Kartaca⁹³, Anadolu'da Efes, Demre⁹⁴, İstanbul'da Saraçhane⁹⁵, Suriye'de Dura Europos⁹⁶, Antakya⁹⁷ kazıları başta olmak üzere birçok kazı ile British Museum gibi bazı müzelerdeki koleksiyonlarda⁹⁸ Roma ve Geç Roma dönemi kandillerinin incelenmesiyle, araştırmacılar tarafından farklı tiyolojiler oluşturulmuştur. Brooner adlı araştırmacının, Korint kazılarında bulunan Helenistik dönemden itibaren Roma ve Geç Roma dönemlerine kadar tarihlenen, pişmiş toprak kandillerin tiyolojisi ile ilgili çalışması, kandil tiyolojisi üzerine yapılmış en kapsamlı çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında, Atina Agorası kazı çalışmaları neticesinde J. Perlzweig'in, M.S. I. yüzyıldan VII. yüzyıla kadar olan kandillerin katalog ve tiyolojisi Geç Roma ve Bizans dönemine ait pişmiş toprak kandillerle ilgili önemli diğer bir kaynaktır. Kazı

⁹⁰ J. Perlzweig. "Lamps of the Roman Period, First to Seventh Century after Christ", *The Athenian Agora*, 7., Princeton, 1961.

⁹¹ P. Bruneau. "Les Lampes", *Délos XXVI*, Paris, 1965.

⁹² Oscar Brooner. "Terracotas Lamps", *Corinth IV-2*, Cambridge, 1930.

⁹³ E. Chapman. "The Lamps", *Excavation at Carthage- The British Mission 1-2*, Oxford, 1928.

⁹⁴ Meryem Acara ve B. Yelda Olcay. "a.g.m.", s. 257-260; Yıldız Ötügen. "1993 Yılı Demre, Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı", *KST*, XVI, 1995, s.370.

⁹⁵ John W. Hayes. *Excavations at Saraçhane in İstanbul*, Vol. 2. (Oxford: Princeton University Press, 1992), s.80-90.

⁹⁶ Paul Victor Christopher Baur. "The Lamps", *Excavations at Dura-Europos Final Report IV*, New Haven, 1947.

⁹⁷ A. Waage, "Lamps", *Antioch-on-the-Orontes I*, (London: Oxford University Press, 1932.)

⁹⁸ D. M. Bailey *A Catalogue of the Lamps in the British Museum*, London, 1975; B. Walters. *Catalogue of the Greek and Roman Lamps in The British Museum*, London, 1914.

çalışmaları dışında D. M. Bailey'in British Museum'da bulunan Roma ve Geç Roma kandilleri kataloğu ile J. W. Hayes'in Royal Ontario Museum'daki Roma-Geç Roma dönemi kandil koleksiyonu kataloğu, genel olarak dönem malzemelerinin tanımlanması ve tarihlendirmesi konusunda kaynak teşkil etmektedir. Yine, Kassab Tezgör ve Şener tarafından düzenlenen, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Pişmiş Toprak Kandiller Kataloğu, Helenistik, Roma, Geç Roma ve Bizans dönemlerine tarihlenen başkent ve Anadolu örnekleri için önemli bir çalışmadır.

Çalışma konumuzla ilgili olarak, Suriye ve Filistin bölgesinde bulunan pişmiş toprak kandillerle ilgili önemli kaynaklar, söz konusu bölgelerin önemli merkezlerinde yapılan kazı çalışmalarının yayınlarından gelmektedir. Waage'nin Antioch on the Orontes ile P. V. C. Baur'un Dura Europos IV kazı bantlarında yer alan pişmiş toprak kandil örnekleri, çalışmamız kapsamındaki pişmiş toprak kandillerin karşılaştırma ve tarihlendirmesine yardımcı olan önemli iki önemli araştırmadır. Bunun yanı sıra, Suriye bölgesindeki diğer önemli merkezlerden Hama, Resafa, Samaria, Anab al Safinah ve Rumeilah'ta yapılan arkeolojik araştırmalar neticesinde yayınlanan pişmiş toprak kandil örnekleriyle tarihlendirmeleri, çalışma konusu olan kandillerin gruplandırmasında kullanılmıştır.

2. ODA NEZAR 1'DE BULUNAN PIŞMIŞ TOPRAK KANDİLLERİN TİPOLOJİSİ

Karatepe Nekropol kazısı 2002 çalışmaları sonucunda ortaya çıkan seramik buluntular içerisinde en önemli bölümü teşkil eden pişmiş toprak kandillerin formuna bağlı olarak bir tipolojiye gidilmiş, buna göre, pişmiş toprak kandiller formlarına göre Tip I, Tip II ve Tip III ve Tip IV olmak üzere dört ana grup oluşturulmuştur. Bu grupların bezemelerine göre de alt tipler oluşturularak sınıflandırma genişletilmiştir.

2.1. Tip I (Levha 6)

Pişmiş toprak kandillerin incelenmesinde ilk grubu, Tip 1 olarak adlandırdığımız kandiller oluşturmaktadır. Bu grubun içerisinde armudi gövdeli olarak nitelendirilen oval forma sahip kandiller yer alır. Yayvan ve basık gövdeli olan bu kandillerin burun kısımları çerçeveli ya da kenarlıdır. Tutamaklar deliksiz ve üçgen biçimlidir. Kazıma tekniğinde yuvarlak bir çerçeve ile belirtilmiş olan dip kısımlarının, hafif iç bükey olduğu gözlemlenir. Dip çerçevesinden tutamağa doğru uzanan bir şerit görülür (bu özellik Suriye-Filistin Bizans ve Erken İslam kandillerinde görülmektedir). Kandillerin yağ delikleri geniş ve dışa taşkın olup, dışbükey bir halka ile çevrilidir. Deliğin etrafındaki bezemeyi bir daire şeklinde sınırlayan ve disk olarak tanımlanan bölüm belirgindir. Bezemeler, disk bölümünde yer aldığı gibi omuz kısmında da devam edebilmektedir. Yağ deliğini çevreleyen halkanın etrafında ışınsal olarak yayılan bezemeler, geometrik veya stilize bitkiseldir. Geometrik bezemeler zikzak, çizgi ve nokta şeklinde olabildiği gibi “dil” biçiminde veya yarım dairelerden oluşturulmuş yaprak dizili çiçek bezemeler şeklinde de görülebilmektedir.

Çoğunlukla hamur rengi açık kırmızı olan bu kandillerin sadece bir örneğinde, kil turuncu renktedir. Kandillerin yüzeyinde bej renkte bir astar görülmektedir. Bu astarın kaymaklaşmış kireç tabakası olduğu da düşünülebilir. Kandillerin, neredeyse tamamının, burun kısmındaki fitil deliğinin etrafında is lekeleri görülmektedir. Bu grupta yer alan kandiller, bezemelerine göre Tip I-A ve Tip I-B olarak iki alt gruba ayrılmıştır.

2.1.1. Tip I-A (kat.no:1 – 5, Levha 6)

Oval formulu armudi gövdeli kandillerin alt tipi olarak tanımladığımız bu gruptaki örneklerde, bezemelerde disk belirgin ve bir halka ile sınırlandırılmıştır. Disk üzerinde, yağ deliğini çevreleyen halkadan ışınsal olarak yayılan zikzak biçimli ve boşluklarda boncuk ya da kabartma nokta şeklinde bezemeler yer alırken, bazı örneklerde bezemeler, diskin dışında, omuz kısmında, çizgi bezemeler şeklinde de devam etmektedir (levha -; 01-02-03). Zikzak bezeme dışında, ışınsal olarak yağ

deliğinin etrafından başlayarak, disk üzerine yayılan “dil” biçimli bezemelerden oluşturulmuş çiçek motifli bir örnek daha bulunmaktadır (levha-; 04-05).

2.1.2. Tip I-B (Kat. No. 6 – 12, Levha 7)

Tip I-B olarak adlandırdığımız bu gruptaki örneklerin en ayırt edici özelliği, diskin belirgin olmamasıdır. Genel olarak düz ve geniş kenarlı bir burun kısmına sahiptirler (Levha 7). Bezemeler, yağ deliğinin etrafındaki halkadan başlayarak gövde boyunca yayılmaktadır. Bezeme, iç içe geçmiş iki (yarım daire) ya da dil motifinin halka çevresinde dört kez tekrarlanmasıyla oluşturulmuş bir çiçek motifli şeklindedir (Levha 7; 6-7-8-9). Dört yapraklı çiçek motifinin yanı sıra, bir örnekte beş yapraklı varyasyonuna da rastlanmaktadır (Levha 7; 10). Ayrıca, çift halkalı ya tek halka çevresi boncuk dizisiyle bezemeli bir örnek mevcuttur (Levha 7;12). Yağ deliğinin çevresi tek halkalı olan örnekte, omuz kısmından gövdeye ve burundan gövdeye doğru uzanan “koç boynuzu” benzeri bezemeler bulunmaktadır (Levha 7; 7).

2.2. Tip II (Levha 8)

Oda Mezar 1 buluntuları arasında sayıca en çok karşımıza çıkan kandil tipidir. F.E. Day tarafından “oval sivri”(pointed oval) olarak tanımlanan bu tipe ait kandillerin oval gövdeleri, burun kısmına doğru uzayarak sivrilmiştir⁹⁷. İlk gruptaki kandillere nazaran, daha küçük boyutlu ve yüksektirler. Genelde, dip kısımları bir halka ile belirginleştirilerek yüksek tutulmuştur. Yağ dolum (doldurma) deliği dışa taşkın bir halka ile çevrilidir. Konik formu olan kulplar, dolum deliğini çevreleyen halkaya kadar uzanmaktadır. Kulplar, Tip I deki örneklerle göre daha dik ve küçük tutulmuştur. Bu tipe ait kandiller açık kırmızı ve kırmızı renkte kilden üretilmişlerdir. Bu gruba ait kandillerin üzerinde görülen süslemeler, iki örnek dışında çizgi ya da ışın olarak nitelendirilebileceğimiz geometrik bezemelerden oluşmaktadır. Tip II olarak tanımladığımız bu gruba ait kandilleri bezemelerinden ziyade, Tip II-A oluksuz ve Tip II-B oluklu kandiller olmak üzere iki alt tipte değerlendirmek mümkün olmuştur.

⁹⁷ Florence E. Day, “Early Islamic and Christian Lamps”, *Berytus*.VII: 65-79, (1942), s. 65.

2.2.1. Tip II-A (Kat no: 13-22, Levha 8-9)

Sivri oval formlu gövdeye sahip olan bu alt tipteki kandillerin doldurma deliği etrafında yer alan halkanın çevresinde, disk olarak nitelendirebileceğimiz dairesel bir çerçeveye sahip olmasıdır. Bezemeler, bu çerçevenin içerisinde ve burun üzerinde yer almaktadır. Disk üzerindeki bezemeler, doldurma deliğinin etrafındaki halkadan ışınsal olarak yayılmaktadırlar. Bunlar, kalın ya da ince çizgi bezeme şeklindedirler. Bazı örneklerde çizgi bezeme yerine, çiçek (Levha 9; 18) ya da zikzak bezemeler (Levha 9; 22) görülmektedir. Çerçeve ile burun kısmı arasında kalan üçgen alanı doldurmak amacıyla burun üzerinde, fitil deliğine kadar uzanan bezemeler yer alır. Bu bezemeler, genellikle iki basit üçgen şekille sonlanabildiği (Levha 9; 19, 17, 15) (Levha 9; 14, 16) gibi, bazen buruna dik uzanan dil bezemelerle (Levha 9; 20) de bezenmiştir. Daha nitelikli bir örnekte ise burun üzerinde bulunan bu üçgen alan haç motifiyle süslenmiştir (Levha 9; 18- 22).

2.2.2. Tip II-B (Kat. No. 23 – 32, Levha 10)

Oval gövdeli, sivri burunlu bir forma sahip olan Tip II-B'ye ait kandillerin en belirgin özelliği, doldurma deliğinin etrafında bulunan dışa taşkın halkanın etrafını çevreleyerek, burun kısmının ucunda yer alan fitil deliğine kadar uzanan bir oluğun (kanal) bulunmasıdır. İşlevsel açıdan doldurma deliğinden taşan yağ damlalarına fitil deliğine kadar yol açarak zarar olmasını engellemek için tasarlandığı düşünülen bu oluklara sahip kandiller, bu özellikleri sayesinde diğer kandillerden rahatlıkla ayırt edilebilmektedirler. Tip II-B kandillerinin üzerinde, diğer tiplerde olduğu gibi, çizgi bezemeler görülmektedir. Bu bezemeler, tutamağın iki yanından başlayıp burun kısmına kadar ışın şeklinde yayılmaktadır (Levha 10; 24, 23,). Bazı örneklerde oluğun etrafında görülen çizgi bezemeler, dairesel bir disk çerçevesi içine alınmıştır (Levha 10; 26, 27, 28). Çizgi şeklindeki ışınsal bezemenin oluk içerisinde verildiği de görülmektedir (Levha 10; 31).

Tip II-B'ye ait kandillerde görülen çizgi bezemeler dışında, oluğun etrafında kademeli iki sıra halinde, gövde boyunca uzanan damla bezemeli (Levha 10; 30), geniş bir oluk içerisinde doldurma deliğinin etrafında dokuz adet yarım dairenin oluşturduğu çiçek motifi (Levha 10; 32) ve tutamağın iki yanında, oluk etrafından burun kısmına doğru uzanan “balık kılıcı” (Levha 10; 29) bezemeli bir kandil bulunmaktadır

3. Tip III (Kat. No. 33, Levha 11)

Tip III olarak adlandırdığımız bu tip sadece tek bir örnek ile temsil edilmektedir. Diğer kandil tiplerinden formu ve yapım tekniğiyle ayrılmaktadır. 33 envanter numaralı bu kandil, “mekik” biçiminde bir forma sahiptir. Şişkin olan gövde kısmı, burun ve kulpa doğru sivri bir biçim almaktadır. Kulp gövdeden çekilerek oluşturulmuştur. Kırmızı kilden üretilmiş olan bu kandilin üzerinde, yer yer kırmızı boya izleri korunmuştur. Oldukça sade olan kandilin, burun kısmında “dil” şeklinde bezemeler görülür. Kandilin doldurma deliğini çevreleyen halkanın etrafında da küçük yarım dairelerden oluşturulmuş çiçek bezeme izleri yer alır.

4. Tip IV (Kat. No. 34, Levha 11)

Tip IV olarak adlandırdığımız grup tek bir örnekle temsil edilmektedir. Parçalar halinde bulunmuş olan kandil, diğer tiplerden diskusunun etrafında görülen ok-ucu biçimli bezemeyle ayrılmaktadır. Büyük bir kısmı tahrip olan ve kalan parçaların yoğun bir yanmaya maruz kaldığı anlaşılan kandilin, gövdesinin üst kısmından bir parçası ile küçük bir alt parçası ele geçmiştir. Kandilin kömürleşecek derecede yanmış olması, hamur renginin tespit edilmesini engellemektedir. Formu tam algılanamayan kandilin üçgen biçimli bir kulpu bulunmaktadır. Fital deliği köşeli ve disk üzerindeki ok-ucu biçimli bezemeleri sebebiyle İstanbul Arkeoloji Müzeleri Pişmiş Toprak Kandil Kataloğunda yer alan III.-IV. yüzyıl Geç Roma kandillerine benzerlik

göstermektedir¹⁰⁰. Kandilin ele geçen dip kısmında tam anlaşılamayan ancak, yonca ya da Malta haçı şeklinde olduğu ileri sürülebilecek bir de bezemesi görülebilmektedir.

¹⁰⁰ D. Kassab Tezgör ve T. Şener. **İstanbul Arkeoloji Müzeleri Pişmiş Toprak Kandiller Kataloğu C. I.** (İstanbul: Fransız Araştırma Enstitüsü, 1995), s. 149 fig. 41.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SERAMİK, CAM ve TAŞ BULUNTULARIN KATALOGU

1. SERAMİKLER

1.1. Pişmiş Toprak Kandiller

1.1.1. TİP I

1.1.1.1. TİP I- A

Kat. No: 1

Levha No: 12

Kazı Envanter no: KT 48

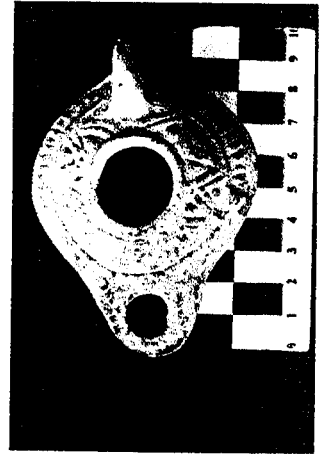
Uzunluk: 9.2 cm Yükseklik: 3.5 cm

Derinlik: 2.3 cm Karın çapı: 6.9 cm

Dip çapı 2.8- 3.5 cm

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, açık kırmızı, orta pişirimli

Yapım tekniği: Kalıp

Kandilin gövdesi armut biçimindedir. Geniş olan yağ deliği kabartma şeklinde bir halka çevrelemektedir. Haklanın etrafında, yine halka içersine alınmış, tutamağın iki yanından başlayarak simetrik olarak yerleştirilmiş zikzak motifi ile kabartma şeklinde noktalar bulunurken omuz kısmında ise kabartma şeklinde çizgi bezemeler yer almaktadır. Fitol deliğinin etrafı dairesel bir kenarla çevrilidir. Oval dip kısmının üzerinde atölye işareti olabilecek kazıma şeklinde bir bezeme görülmektedir.

Kat. No: 2

Levha No: 13

Kazı Envanter no: KT 29

Uzunluk: 9 cm Yükseklik: 4 cm

Derinlik: 3.6 cm Karın çapı: 7.2cm

Dip çapı: 3 cm

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, açık kırmızı renkte

Yapım tekniği: Kalıp

Kandilin gövdesi armut biçimindedir. Geniş olan yağ deliği kabartma şeklinde bir halka çevrelemektedir. Haklanın etrafını, iki halka içine alınmış, dış dizisi şeklinde bir şerit bulunmaktadır. Tutamağın iki yanından başlayarak simetrik olarak yerleştirilmiş zikzak bezeme ile aralarında kabartma şeklinde noktalar bulunmaktadır. Fital deliğinin etrafı bir kenarla çevrili olup burun kısmında büyük bir kabartma nokta yer alır. Dairesel olan dip kısmının üzerinde kazıma şeklinde iç içe iki dairesel bezeme görülür. Kandil gövdesinin üst ve alt kısmının sınırlayan geniş bir bant yer alır.

Bezeme açısından Tarsus Donuktaş Kazı Raporu, Levha LX- 377

Kat. No: 3

Levha No:14

Kazı Envanter no: KT 19

Ölçüler:

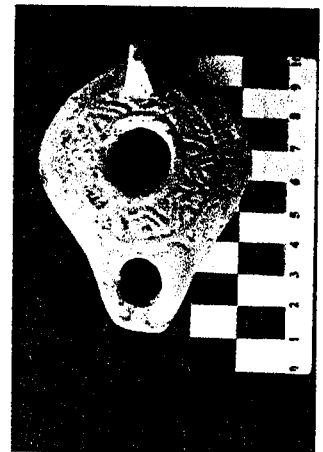
Uzunluk: 8.7 cm Yükseklik: 3.1 cm

Derinlik: 2.8 cm Karın çapı: 6.7 cm

Dip çapı: 2.7 cm

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, açık kırmızı renkte

Yapım tekniği: Kalıp

Kandilin gövdesi armut biçimindedir. Yağ deliği kabartma şeklinde bir halka çevrelemektedir. Haklanın etrafında, yine halka içersine alınmış, tutamağın iki yanından başlayarak simetrik olarak yerleştirilmiş zikzak motifi ile kabartma şeklinde noktalar bulunurken omuz kısmına doğru çizgi bezemeler yer almaktadır. Oval fitil deliğinin etrafı silinmiştir. Dairesel olan dip üzerinde kazıma tekniğinde iki daire görülmektedir. Dip kısmından kulpa doğru uzanan bir şerit bulunmaktadır. Kandil gövdesinin üst ve alt kısmının sınırlayan ince bir bant yer alırken bir bölümünde kazıma şeklinde altı tırnak bezeme yer almaktadır.

Kat. No: 4

Levha No: 15

Kazı Envanter no: KT 3

Ölçüler:

Uzunluk: 9 cm **Yükseklik: 2.4 cm**

Derinlik: 1.9 cm **Karın çapı: 7 cm**

Dip çapı: 3 cm **Kalınlık: 0.3 cm**

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, turuncu renkte, orta pişirimli

Yapım tekniği: Kalıp

Kulpu kırık olan kandil armut biçimlidir. Yağ deliği kabartma şeklinde bir halka içersine alınmıştır. Halkayı çepeçevre sarmal şeklinde saran içi boş damla biçimli bezemeler görülür. Bezeme, ince iki kabartma halka ile tutamağın iki yanından başlayarak omuz boyunca uzanan tırnak bezeme dizisinden ayrılmaktadır. Geniş bir kenarla çevrili olan fitil deliğinin burun kısmında dairesel üç kabartma bezeme görülmektedir. Dip kısmı yuvarlak ve hafif iç bükey olup etrafında kazıma şekilleri bulunmaktadır.

Kat. No: 5

Levha No: 16

Kazı Envanter no: KT 18

Uzunluk: 7cm **Yükseklik: 6 cm+ (6.6 cm)**

Derinlik: ? **Karın çapı: ?**

Dip çapı: ? **Kalınlık: 0.4 cm**

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, açık kırmızı renkte

Yapım tekniği: kalıp

Sadece üst kısmı kırık olarak bulunabilmiştir. Yayvan oval forma sahip ve kulpu üçgen biçimlidir. Yağ deliği etrafı, bir ucu delik etrafındaki halkaya bağlanan oval biçimli kabartmaların tekrarlanmasıyla çiçek motifi oluşturulmuştur.

1.1.1.2. TİP I-B

Kat. No: 6

Levha No: 17

Kazı Envanter no: KT 57

Ölçüler:

Uzunluk: 10 cm **Yükseklik: 4 cm**

Derinlik: 2.6 cm **Karın çapı: 7.8 cm**

Dip çapı: 3.7 cm **Kalınlık: 0.3 cm**

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, açık kırmızı renkte

Yapım tekniği: kalıp

Gövde armut şeklindedir. Yağ deliği bir halka ile sınırlandırılmış olup etrafında iç içe iki yarım daire şeklindeki bezemenin tekrarlanmasıyla dört dilimli çiçek bezeme oluşturulmuştur. Oluşturulan çiçek motifinin iç kısımları, motif boşlukları ve kulpun her iki yanı daire şeklinde kabartma bezemelerle süslenmiştir. Fitol deliği etrafı bir kenarla çevrili olup burun kısmında içe doğru volüt benzeri iki bezeme ile sonlanmaktadır. Dip

kısmı daire şeklinde olup çift daire ile kazıma bezemelidir. Dipten tutamağa doğru uzanan bir bant görülmektedir.

Kat. No: 7

Levha No: 18

Kazı Envanter no: KT 55

Ölçüler:

Uzunluk: 9.6 cm Yükseklik: 3.5 cm

Derinlik: 2.3 cm Karın çapı: 7.5 cm

Dip çapı: 3.5 cm Kalınlık: 0.4 cm

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, açık kırmızı renkte

Yapım tekniği: Kalıp

Birleştirilmiş olan kandilin gövdesi armut biçimindedir. Yavan oval formlu olup kulpu üçgen biçimlidir. Yağ deliğinin etrafı bir halka ile sınırlandırılmıştır. Çevresinde iç içe iki yarım daire şeklindeki bezemenin tekrarlanmasıyla dört dilimli çiçek bezeme oluşturulmuştur. Oluşturulan çiçek motifinin iç kısımları ile motif boşlukları ve kulpun her iki yanı daire şeklinde kabartma bezemelerle süslenmiştir. Fitol deliği etrafı bir kenarla çevrili olup burun kısmı kabartma şeklinde iki halkacıkla süslüdür. Dip kısmı dairesel olup üzerinde kazıma tekniğinde çift daire içersine alınmış balık kılıcı motifi yer alır. Dipten kulpa doğru uzanan bir şerit bulunmaktadır.

Rumeilah and Mishrifat 1974-1978, PL.42-a

Kat No: 8

Levha No: 19

Kazı Envanter no: KT 38

Uzunluk: 8.4 cm Yükseklik: 3.6 cm

Derinlik: 2.1 cm Karın çapı: 7.2 cm

Dip çapı: 3.4 cm Kalınlık: 0.3 cm

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, açık kırmızı renkte

Yapım tekniği: kalıp

Gövde yayvan oval şeklindedir. Kulp üçgen biçimlidir. Yağ deliği bir halka ile sınırlanmış olup etrafında iç içe iki yarım daire şeklindeki bezemenin tekrarlanmasıyla dört dilimli çiçek bezeme oluşturulmuştur. Oluşturulan çiçek motifinin iç kısımları, motif boşlukları ve kulpun her iki yanı daire şeklinde kabartma bezemelerle süslenmiştir. Fital deliği etrafı bir kenarla çevrilidir. Dip kısmı daire şeklinde olup çift daire ile onları eşit iki parçaya bölen dikey bir çizgi ile kazıma bezemelidir. Dipten kulpa doğru uzanan bir bant görülmektedir. Kandilin alt ve üst bölümlerinin bileşim yeri bir şerit ile belirtilmiştir.

Anab al- Safinah s.56

Kat. No: 9

Levha No: 20

Kazı Envanter no: KT 39

Uzunluk: 8.4 cm Yükseklik: 3.5 cm

Derinlik: 3.3. cm Karın çapı: 6.5 cm

Dip çapı: 3.3 cm Kalınlık: 0.3 cm

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, açık kırmızı renkte

Yapım tekniği: kalıp

Gövde yayvan oval şeklinde olup kulp üçgen biçimdedir. Yağ deliği bir halka ile sınırlanmıştır. Deliğin etrafında iç içe iki yarım daire şeklindeki bezemenin tekrarlanmasıyla dört dilimli çiçek bezeme oluşturulmuştur. Oluşturulan çiçek motifinin iç kısımları, motif boşlukları ve kulpun her iki yanı daire şeklinde kabartma bezemelerle süslenmiştir. Fital deliği etrafı bir kenarla çevrilidir. Dip kısmı dairesel olup kazıma tekniğinde çift daire ile sınırlanmıştır. Dipten kulpa doğru uzanan bir bant görülmektedir. Kandilin alt ve üst bölümlerinin bileşim yeri bir şerit ile belirtilmiştir.

Anab al- Safinah s.56

Kat. No: 10

Levha No: 21

Kazı Envanter no: KT 22

Ölçüler:

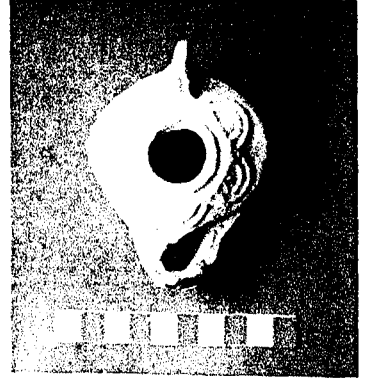
Uzunluk: 9.6 cm Yükseklik: 4 cm

Derinlik: 3.7 cm Karın çapı: 7.5 cm

Dip çapı: 3.6 cm Kalınlık: 0.3-0.5 cm

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, açık kırmızı renkte

Yapım tekniği: kalıp

Fitel bölümü kısmen kırıktır. Gövde yayvan ovaldir. Kulp üçgen biçimlidir. Yağ deliği iki halka ile sınırlandırılmış ve etrafında iç içe iki yarım daire şeklindeki bezemenin tekrarlanmasıyla beş dilimli çiçek bezeme oluşturulmuştur. Oluşturulan çiçek motifinin iç kısımları, motif boşlukları ve kulpun her iki yanı daire şeklinde kabartma bezemelerle süslenmiştir. Dip kısmı daire şeklinde olup çift daire ile kazıma bezemelidir. Dipten tutamağa doğru uzanan bir bant görülmektedir.

Kat. No: 11

Levha No: 22

Kazı Envanter no: KT 35

Uzunluk: 8.5 cm Yükseklik: 2.9 cm

Derinlik: 2.6 cm Karın çapı: 6.2 cm

Dip çapı: 3.1 cm

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, açık kırmızı renkte

Yapım tekniği: Kalıp

Yayvan oval biçiminde gövdeye sahip kandilin kulpu üçgendir. Yağ deliği kabartma şeklinde bir halka ile sınırlandırılmıştır. Halkaya ve birbirine bitişik olarak yerleştirilmiş on bir dairesel bezeme bir çiçek oluşturmaktadır. Bu bezeme, tutamağın iki yanından itibaren halkayı çepeçevre sarmaktadır. Çiçek motifinin iki yanında, omuz kısmına kadar uzanan birer koç boynuzu motifi ile birer kabartma nokta şeklinde bezeme görülür. Koç boynuzuna benzer bir motif fitil deliğiyle burun kısmı arasında yer

almaktadır. Kulpun iki yanında ise kabartma olarak nokta şeklinde birer bezeme bulunmaktadır. hafif iç bükey olan dairesel dip kısmının üzerinde kazıma tekniğinde iç içe iki dairesel bezeme görülmektedir. Kandil gövdesinin üst ve alt kısmının sınırlayan bir bant yer almaktadır.

Kat. No: 12

Levha No: 23

Kazı Envanter no:KT 21

Uzunluk: 9 cm **Yükseklik: 3.3 cm**

Derinlik: 3 cm **Karın çapı: 6.8 cm**

Dip çapı: 2.7 cm **Kalınlık: 0.3 cm**

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, açık kırmızı renkte

Yapım tekniği: kalıp

Yayvan oval biçimli gövde ile üçgen kulpa sahiptir. Yağ deliğinin etrafı kabartma şeklinde iki geniş halka ile çevrili. Dıştaki halkaya bitişik olarak tutamaktan buruna doğru uzanan boncuk dizisi görülmektedir. tutamağın ve fitil ağzının iki yanında birer kabartma nokta (damla) motifi yer alır. Dip kısmı dairesel olup kazıma tekniğinde iki dairesel bezemeye sınırlanmış olup dipten tutamağa doğru uzanan bir şerit yer alır. Kandil gövdesinin üst ve alt kısmını sınırlayan ince bir bant görülür.

1.1.2. TİP II

1.1.2.1. TİP II-A

Kat. No: 13

Levha No: 24

Kazı Envanter no: KT 27

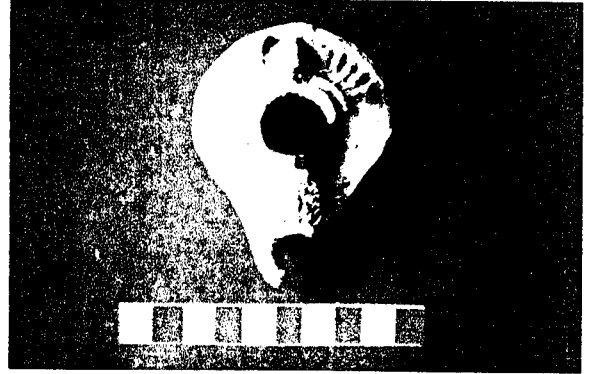
Uzunluk: 8.7 cm Yükseklik: 3.5 cm

Derinlik: 2.6 cm Karın çapı: 6.4 cm

Dip çapı: 2.7 cm Kalınlık: 0.7 cm

**Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak,
bej renkte**

Yapım tekniği: kalıp

Kısmen kırık olan kandil birleştirilmiştir. Oval sivri biçimli gövde ile konik biçimli kulpa sahiptir. Yağ deliği etrafı bir halka ile çevrilidir. Diskus çevresince çizgi bezemeler görülür. Bezemeler, burun kısmında kanca biçimine dönüşür. Dip yüksek ve daireseldir. Kandil gövdesinin üst ve alt kısmının sınırlayan bir bant yer alır.

Kat. No: 14

Levha No: 25

Kazı Envanter no: KT 66

Uzunluk: 8.7 cm Yükseklik: 3.7 cm

Derinlik: 2.7 cm Karın çapı: 6.4 cm

Dip çapı: 3 cm Kalınlık: 0.4 cm

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, bej renkte

Yapım tekniği: kalıp

Oval sivri biçimli gövde ile konik biçimli kulpa sahiptir. Yağ deliği etrafı bir halka ile çevrilidir. Etrafı Çizgi bezeklidir. Bezemeyi sınırlayan iki dairevi silme tutamak (kulp) kısmından itibaren başlayarak fitil kısmına doğru uzanıp çizgi bezemeli bölümle

birleşmektedir. Dip yüksek ve daireseldir. Kandil gövdesinin üst ve alt kısmının sınırlayan geniş bir bant yer alır.

Kat. No: 15

Levha No: 26

Kazı Envanter no: KT 28a

Uzunluk: 8.4 cm **Yükseklik: 4.5 cm**

Derinlik: 3.4 cm **Karın çapı: 6.1 cm**

Dip çapı: 3.1 cm **Kalınlık: 0.5 cm**

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, kırmızı renkte

Yapım tekniği: kalıp

Oval sivri biçimli gövde ile konik biçimli kulpa sahiptir. Yağ deliği etrafı bir halka ile çevrilidir. Etrafı Çizgi bezeklidir. Bezemeyi sınırlayan dairevi silmeler tutamak kısmından itibaren başlayarak discus çevresince çizgi bezemeleri sınırlamaktadır. Silmeler burun kısmına doğru iki üçgen biçimde uzanır. Dip daireseldir. Kandil gövdesinin üst ve alt kısmının sınırlayan bir bant yer alır.

Kat. No: 16

Levha No: 27

Kazı Envanter no: KT 49

Uzunluk: 8.8 cm **Yükseklik: 4.3 cm**

Derinlik: 2.8 cm **Karın çapı: 6 cm**

Dip çapı: 3.2 cm **Kalınlık: 0.3 cm**

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, turuncu-kırmızı renkte

Yapım tekniği: kalıp

Oval sivri biçimli gövde ile konik biçimli kulpa sahiptir. Yağ deliği bir halka ile çevrilidir. Etrafında tutamaktan başlayan çizgi (tırnak) bezemeler yer alır. Bezemeyi sınırlayan dairevi silmeler tutamak (kulp) kısmından itibaren başlayarak fitil kısmına doğru üçgen biçiminde sonlanmaktadır. Dip kısmı yüksek ve daireseldir. Kandil gövdesinin üst ve alt kısmının sınırlayan bir bant yer alır.

Kat. No: 17

Levha No: 28

Kazı Envanter no: KT 46

Uzunluk: 8.2 cm **Yükseklik: 3.7 cm**

Derinlik: 2.7 cm **Karın çapı: 6 cm**

Dip çapı: 3.5 cm **Kalınlık: 0.3 cm**

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, bej renkte

Yapım tekniği: kalıp

Oval sivri biçimli gövde ile konik biçimli kulpa sahiptir. Yağ deliği etrafı bir halka ile çevrilidir. Etrafı çizgi bezeklidir. Bezemeyi sınırlayan dairevi silmeler tutamak kısmından itibaren başlayarak diskus çevresince çizgi bezemeleri sınırlamaktadır. Burun kısmına doğru üçgen biçimli iki bezeme uzanmaktadır. Dip daireseldir. Kandil gövdesinin üst ve alt kısmının sınırlayan bir bant yer alır.

the Excavations at Dura Europos Final Report Part III The Lamps no: 411

Kat. No: 18

Levha No: 29

Kazı Envanter no: KT 54

Uzunluk: 8.2 cm **Yükseklik: 3.9 cm**

Derinlik: 2.2 cm **Karın çapı: 5.5 cm**

Kalınlık: 0.3 cm **Dip çapı: 3.1 cm**

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, Kırmızı

Yapım tekniği: Kalıp

Oval sivri biçimli gövde ile konik biçimli kulpa sahiptir. Geniş olan yağ deliği yüksek tutularak etrafında, kulpun her iki yanında yedi yapraktan oluşmak üzere, kabartma şeklinde çiçek motifi yer alır. Motifin her bir yaprağın içersinde kabartma birer nokta bulunmaktadır. Bezeme, kulpun iki yanından başlayarak burun kısmına doğru kapalı bir çengel ile biten dairesel birer bezeme ile sınırlandırılmıştır. Bezemenin arasında,

kabartma şeklinde bir Yunan haç bezeme görülmektedir. Dairesel olan dip, iç içe geçmiş üç daire ile profillidir.

Kat. No: 19

Levha No: 30

Kazı Envanter no: KT 33

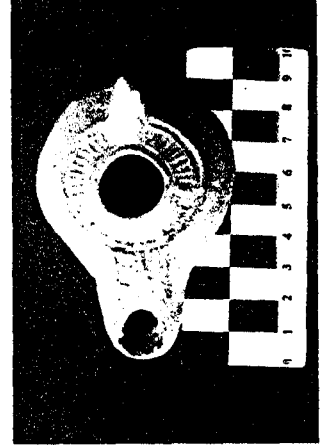
Uzunluk: 8.4 cm **Yükseklik: 3.6 cm**

Derinlik: 3.2 cm **Karın çapı: 6.2 cm**

Dip çapı: 3.2 cm **Kalınlık: 0.4 – 0.3 cm**

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, kırmızı renkte

Yapım tekniği: Kalıp

Oval sivri biçimli gövde ile konik biçimli kulpa sahiptir. Fital deliği etrafı ince bir halka ile çevrilidir. Etrafı düzenli dağılmış çizgi bezeklidir. Bezeme tutmaktan itibaren çift halka ile sınırlandırılmıştır. Uzun olan burun kısmında oval biçimde iki bezeme yer alır. Dip yüksek ve dairesel olup iki daire ile kademelendirilmiştir. Kandil gövdesinin üst ve alt kısmının sınırlayan geniş bir bant yer alır.

Kat. No: 20

Levha No: 31

Kazı Envanter no: KT 23

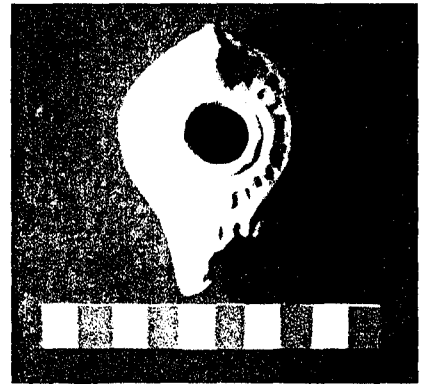
Uzunluk: 7.6 cm **Yükseklik: 3.4 cm**

Derinlik: 2.7 cm **Karın çapı: 5.4 cm**

Dip çapı: 3.9-2.4 cm **Kalınlık: 0.5 cm - 0.3 cm**

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, bej renkte

Yapım tekniği: Kalıp

Burun kısmı kırık. Oval sivri biçimli gövde ile konik biçimli kulpa sahiptir. Yağ deliği bir halka ile çevrilidir. İki daire içersine alınmış kabartma şeklinde çizgi (turnak) bezemeler tutamağın iki yanından deliğin etrafındaki halkayı sarmaktadır. Burun

kısımında beş adet tırnak (çizgi) bezeme yer alır. Fital deliği etrafı bir kenarla çevrilidir. Dip kısmı düz olup içiçe iki baklava motifıyla bezemelidir.

Kat. No: 21

Levha No: 32

Kazı Envanter no: KT 59

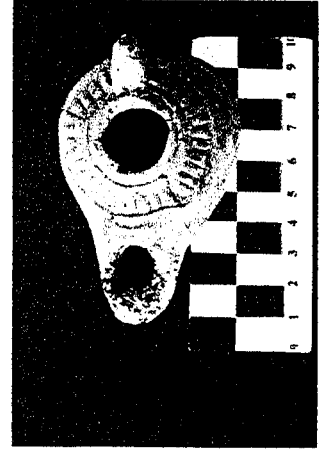
Uzunluk: 8.5 cm **Yükseklik: 3.5 cm**

Derinlik: 2.3 cm **Karın çapı: 5.7 cm**

Dip çapı: 3.4 cm **Kalınlık: 0.5 cm**

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, kırmızı renkte

Yapım tekniği: Kalıp

Oval sivri biçimli gövde ile konik biçimli kulpa sahiptir. Yağ deliği bir halka ile çevrilidir. iki daire içersine alınmış kabartma şeklinde geniş çizgi bezemeler tutamağın iki yanından deliğin etrafındaki halkayı sarmaktadır. Fital deliği etrafı bir kenarla çevrilidir. Dip kısmı yüksek ve dairesel biçimli olup iç içe geçmiş üç halka ile profilendirilmiştir.

Kat. No: 22

Levha No: 33

Kazı Envanter no: KT 28

Uzunluk: 7.8 cm **Yükseklik: 3.4 cm**

Derinlik: 2.8 cm **Karın çapı: 5.7 cm**

Dip çapı: 2.4 cm

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, açık kırmızı renkte, orta pişirimli

Yapım tekniği: Kalıp

Oval sivri biçimli gövdeye sahip kandilin deliksiz bir tutamağı bulunmaktadır. Yağ deliğinin etrafı kabartma şeklinde iki halka ile omuz kısmına doğru uzanan geometrik bir bezeme yer alır. Kulpun iki yanından başlayan bu bezeme, kabartma şeklide içiçe iki üçgenin tekrarlanmasıyla oluşturulmuştur. Bezeme burun kısmına doğru boynuz biçimli

bir motif ile sırlandırılmıştır. Burun kısmında, konturları kabartma şeklinde olan bir haç motifi yer alır. Haçın alt kolunu fitil deliği oluşturmaktadır. Kandilin dip kısmı oval olup üzerinde şeklide bir atölye işareti bulunmaktadır.

TİP II-B

Kat. No: 23

Levha No: 34

Envanter no: KT 60a

Uzunluk: 7.3 cm **Yükseklik: 3.7 cm**

Derinlik: 2.5 cm **Karın çapı: 6 cm**

Dip çapı: 2.6 cm **Kalınlık: 0.4 cm**

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, bej renkte

Yapım tekniği: Kalıp

Oval sivri biçimli gövde ile konik biçimli kulpa sahiptir. Yağ deliği bir halka ile çevrilidir. etrafından fitil kısmına kadar uzanan gövdeden dışa taşan oluk uzanmaktadır. Oluğun iki yanında kulptan başlayarak burun kısmına doğru uzanan kabartma şeklinde çizgi (turnak) bezemeler yer alır. Dip kısmı yüksek ve daireseldir. Kandil gövdesinin üst ve alt kısmının sınırlayan geniş bir bant yer alır.

Resafa I Tafel 13-8, Tafel 15-11-6.-8. yüzyıl.

Kat. No: 24

Levha No: 35

Envanter no: KT 44

Uzunluk: 8.1 cm **Yükseklik: 3,8 cm**

Derinlik: 3 cm **Karın çapı: 5,7 cm**

Dip çapı: 3.3 cm **Kalınlık: 0.3 cm**

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, açık kırmızı renkte

Yapım tekniği: Kalıp

Oval sivri biçimli gövde ile konik biçimli kulpa sahiptir. Yağ deliği bir halka ile çevrilidir. etrafından fitil kısmına kadar uzanan gövdeden dışa taşan dar bir oluk uzanmaktadır. Oluğun iki yanında tutamaktan başlayarak burun kısmına doğru uzanan kabartma şeklinde çizgi (tırnak) bezemeler yer alır. Dip kısmı yüksek ve daireseldir. Kandil gövdesinin üst ve alt kısmının sınırlayan bir bant yer alır.

Anab al-Safinah s. 56, Rumeilah and Mishrifat 1974-78 PL. 49-Lamps

Kat. No: 25

Levha No: 36

Envanter no: KT 9

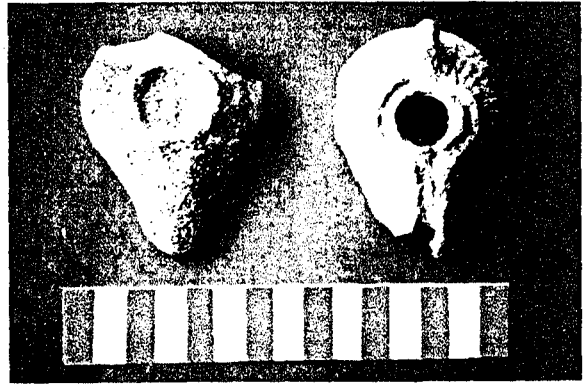
Uzunluk: 8 cm Yükseklik: 3.1 cm

Derinlik: 2.4 cm Karın çapı: 6 cmDip

Çapı: 3 cm Kalınlık: 0.6 cm-0.5 cm

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, açık kırmızı renkte

Yapım tekniği: Kalıp

Burun ve arka alt kısmı kırıktır. Parçaları birleştirilmiş olan kandil, oval sivri biçimli gövde ile konik biçimli kulpa sahiptir. Yağ deliği bir halka ile çevrili olup etrafında fitil kısmına kadar uzanan gövdeden dışa taşan oluk uzanmaktadır. Oluğun iki yanında tutamaktan başlayarak burun kısmına doğru uzanan kabartma şeklinde çizgi (tırnak) bezemeler yer alır. Dip kısmı yüksek ve dairesel olup iç kısmında kabartma şeklinde bir yunan haçı görülür. Kandil gövdesinin üst ve alt kısmının sınırlayan geniş bir bant yer almaktadır.

Kat. No: 26

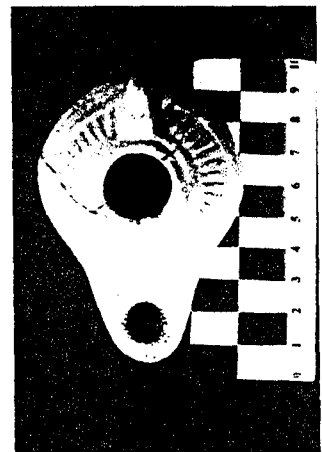
Levha No: 37

Kazı Envanter no: KT 36

Uzunluk: 8.6 cm Yükseklik: 4.2 cm

Derinlik: 3.5 cm Karın çapı: 6.1 cm

Dip çapı: 2.4 cm Kalınlık: 2.9 cm

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, açık kırmızı renkte

Yapım tekniği: Kalıp

Oval sivri biçimli gövde ile konik biçimli kulpa sahiptir. Yağ deliği bir halka ile çevrilidir. etrafından fitil kısmına kadar uzanan gövdeden dışa taşan oluk uzanmaktadır. Oluğun iki yanında tutamaktan başlayarak burun kısmına doğru uzanan kabartma şeklinde çizgi (tırnak) bezemeler yer alır. Dip kısmı yüksek ve daireseldir. Kandil gövdesinin üst ve alt kısmının sınırlayan bir bant yer alır.

Kat. No: 27

Levha No:38

Kazı Envanter no: KT 20

Uzunluk: 9.1 cm **Yükseklik:** 3.2 cm

Derinlik: 2.3 cm **Karın çapı:** 6.6 cm

Dip çapı: 2.8 cm **Kalınlık:** 0.4 cm

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, sarımtırak renkte

Yapım tekniği: Kalıp

Oval sivri biçimli gövdeye sahip. Yağ deliği bir halka ile çevrilidir. etrafından fitil kısmına kadar uzanan gövdeden dışa taşan oluk uzanmaktadır. Oluğun iki yanında, tutamaktan başlayarak burun kısmına doğru uzanan kabartma şeklinde çizgi (tırnak) bezemeler yer alır. Burun kısmının bir tarafında fitile doğru uzanan daire biçiminde iki girinti bulunmaktadır. Dip kısmı yüksek ve daireseldir. Kandil gövdesinin üst ve alt kısmının sınırlayan bir bant yer alır.

Kat. No: 28

Levha No: 39

Envanter no: KT 45

Uzunluk: 8.8 cm **Yükseklik:** 4.9 cm

Derinlik: 2.8 cm **Karın çapı:** 6.4 cm

Dip çapı: 2.6 cm **Kalınlık:** 0.7 – 0.4 cm

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, açık kırmızı renkte

Yapım tekniği: Kalıp

Oval sivri biçimli gövde ile konik biçimli kulpa sahiptir. Yağ deliği bir halka ile çevrilidir. etrafından fitil kısmına kadar uzanan gövdeden dışa taşan oluk uzanmaktadır. Oluğun iki yanında tutamaktan başlayarak burun kısmına doğru uzanan kabartma şeklinde çizgi (turnak) bezemeler yer alır. Burun kısmına yatay iki çizgi bezeme görülür. Burun kısmına yatay iki çizgi bezeme görülür. Dip kısmı yüksek ve daireseldir. Kandil gövdesinin üst ve alt kısmının sınırlayan bir bant yer alır.

Kat. No: 29

Levha No: 40

Envanter no: KT 34

Uzunluk: 7.2 cm **Yükseklik: 4.1 cm**

Derinlik: 3.4 cm **Karın çapı: 5.4 cm**

Dip çapı: 3 cm **Kalınlık: 0.5 cm**

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, açık kırmızı

Yapım tekniği: Kalıp

Oval sivri biçimli gövde ile konik biçimli kulpa sahiptir. Yağ deliği etrafı bir halka ile çevrilidir. etrafından fitil kısmına kadar uzanan gövdeden dışa taşan oluk uzanmaktadır. Oluğun iki yanında, tutamaktan başlayarak burun kısmına doğru uzanan “balık kılıcı” ya da “ stilize meşe yaprağı” biçiminde bezeme görülmektedir. Kandilin bir tarafında, “balıksırtı” bezeme ile tutamak arasında içi içe geçmiş iki daire ile oluşturulmuş bir bezeme daha görülür. Dip kısmı yüksek ve daireseldir.

Rumeilah and Mishrifat 1974-78 PL.21-d

Kat. No: 30

Levha No: 41

Envanter no: KT 43

Uzunluk: 9 cm **Yükseklik: 4.1 cm**

Derinlik: 3.1 cm **Karın çapı: 6.6 cm**

Dip çapı: 3.1 cm **Kalınlık:** 0.5 (0.7 cm)cm

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, bej renkte

Yapım tekniği: Kalıp

Oval sivri biçimli gövde ile konik biçimli kulpa sahiptir. Burun kısmı uzun. Yağ deliği etrafında kulptan fitil deliğine doğru uzanan dar bir oluk yer alır. Oluğun etrafı tutamaktan buruna kadar uzanan iki kademeli olarak kabartma damla bezemelidir. Dip yüksek ve daireseldir.

Day, Berytus 7, M.S. VI.-VIII.. yüzyıl Bizans- Emevi dönemi ; Beth Sean 5.7.yy

Kat. No:31.

Levha No: 42

Envanter no: KT 32

Uzunluk: 8.2 cm **Yükseklik:** 4.2 cm

Derinlik: 3.6 cm **Karın çapı:** 5.6 cm

Dip çapı: 2.7 cm **Kalınlık:** 0.5 cm

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, kırmızı renkte

Yapım tekniği: Kalıp

Dip kısmen kırık. Oval sivri biçimli gövde ile konik biçimli kulpa sahiptir. Yağ deliği bir halka ile çevrilidir. etraftan fitil kısmına kadar uzanan gövdeden sığ bir oluk uzanmaktadır. Oluğun içersinde, tutamaktan başlayarak burun kısmına doğru uzanan kabartma şeklinde çizgi (tırnak) bezemeler yer alır. Dip kısmı yüksek ve daireseldir. Kulp dairesel kesitli ve diktir.

Kat. No: 32

Levha No: 43

Envanter no: KT 7

Uzunluk: 7.2 cm **Yükseklik:** 3.2 cm

Derinlik: 2.7 cm **Karın çapı:** 6.5 cm

Dip çapı: 3.1 cm

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, açık kırmızı renkte

Yapım tekniği: Kalıp

Burun kısmı kırıktır. Oval sivri biçimli gövde ile konik biçimli kulpa sahiptir. Geniş olan yağ deliği bir halka ile sınırlandırılmıştır.Kulpun iki yanından itibaren başlayıp halkaya bitişik olarak düzenlenmiş dairecikler bir çiçek oluşturmaktadır. Bezeme geniş bir oluk içersinde yer alır. Dip kısmı yüksek ve daireseldir. Dip kısmının üzerinde kazıma tekniğinde içiçe iki dairesel bezeme ile dipten kulpa doğru uzanan bir şerit yer almaktadır.

1.2. Günlük Kullanım Kapları

Kat. No: 35

Levha No: 46

Envanter no: KT 42a

Adı: Tek kulplu dar boyunlu testi

Ölçüler:

Yükseklik: 19,5 cm+

Derinlik: 18,2 cm+ Karın çapı: 15 cm

Dip çapı: 6,4 cm Kalınlık: 0,4 - 0,7 cm

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, açık kırmızı

Yapım tekniği: Çark

Ağız kısmı ve boyunun bir bölümü kırık. Tek kulplu dar boyunlu, geniş karınlı ve dar dipli testi. İçten çark izleri belirgin, omuz kısmında dört derin yivle bezenmiştir.

Kat. No: 36

Levha No: 47

Kazı Envanter no: -

Adı: Çift kulplu saklama kabı

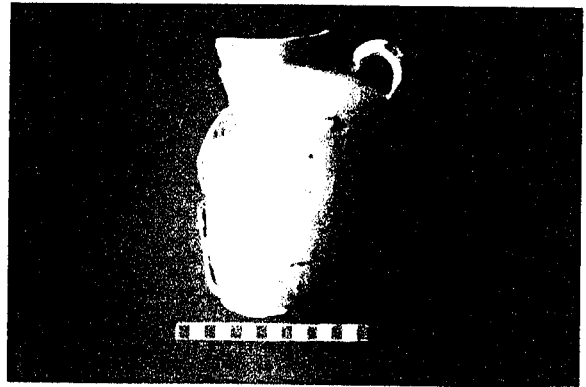
Yükseklik: 19.8 cm

Derinlik: 18.9 cm Karın çapı: 19.3 cm

Dip çapı: 7.4 cm Kalınlık: 0.5- 0.7 cm

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, bej renkte

Yapım tekniği: Çark

Yarisına yakın bölümü kırık. Ağız profili hafif dışa çekik, geniş omuzlu ve dar diplidir. Kulplu, küçük ve omuz üzerindedir. Omuz üzeri tek bir yiv ile hareketlendirilmiştir.

1.1.3. TİP III

Kat. No: 33

Levha No: 44

Kazı Envanter no: KT 37

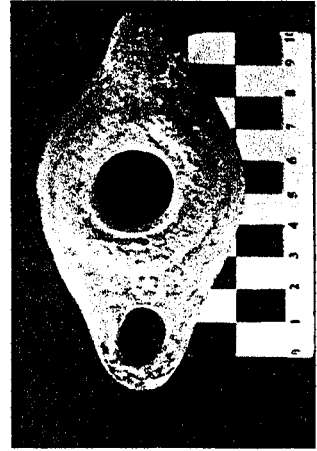
Uzunluk:10.7cm Yükseklik:3.4 cm

Derinlik:2.8 cm Karın çapı:6.1 cm

Dip çapı:3.5 cm

**Yapıldığı malzeme: pişmiş toprak, açık kırmızı,
orta pişirimli**

Yapım tekniği: Kalıp

Mekik biçiminde gövdeye sahiptir. Kandilin kulp kısmı, gövdenin arka kısmında yer almaktadır. Geniş olan yağ deliği bir halka ile sınırlandırılmış olup çevresinde boncuk dizisi görünümde bir bezemenin izine rastlanır. Dairesel olan dip kulp ile birleşmektedir. Burun kısmında “dil” bezeme şeklinde, farklı boyutlarda beş çentik bezeme bulunmaktadır.

AASOR 44, Anab al- Safinah s.56; Bailey D.M.,A Catalogue of the British Museum, III Roman Provincial Lamps, Q2343, PL.61

1.4. TİP IV

Kat. No: 34

Levha No: 45

Kazı Envanter no: KT 47-a

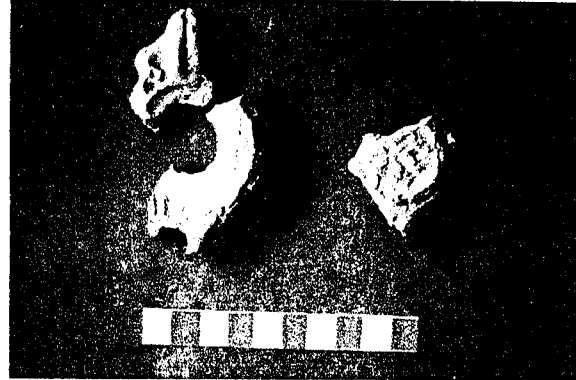
Uzunluk: 6,5+cm Yükseklik: ?

Derinlik: ? Karın çapı: ?

Dip çapı: 3,4 cm Kalınlık: ?

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, hamur rengi saptanamamıştır.

Yapım tekniği: Kalıp

Kırık parçalar halinde bulunmuştur. Yoğun bir yanmaya maruz kalmış olan kandilin hamur rengini tespit etmek mümkün olmamıştır. Formu tam algılanamayan kandilin üçgen biçimli bir kulpu bulunmaktadır. Fitol deliği köşeli ve disk üzerinde ok-ucu biçimli bezeme görülmektedir. Dip kısmında tam anlaşılamayan ancak, yonca ya da Malta haçı şeklinde olduğu ileri sürülebilecek bir de bezemesi görülebilmektedir.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Pişmiş Toprak Kandiller Kataloğu C. I.s. 149 fig. 41. M.S. III. Yüzyıl sonu- IV. Yüzyıl

Kat. No: 37

Levha No: 48

Envanter no: -

Adı: Çift kulplu testi

Geldiği yer: Karatepe Nekropolü

Kazıda bulunduğu yer: Oda Mezar 1

Ölçüler:

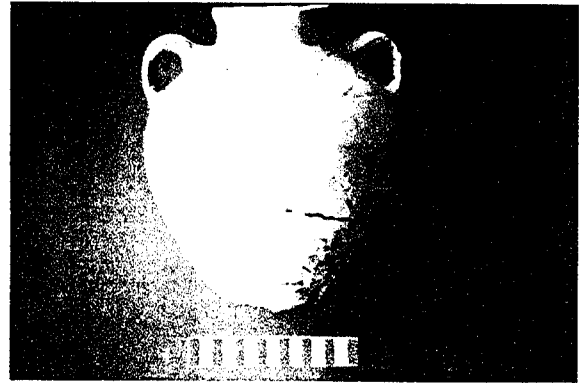
Yükseklik: 23+cm

Derinlik: ? Karın çapı: 22cm

Dip çapı: ? Kalınlık: 0.6 –1 cm

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, bek renkte

Yapım Tekniği: Çark

Dip kısmı kırık. Ağız profili hafif dışa çekik, geniş omuzlu ve dar diplidir. Kulplar küçük ve omuz üzerindedir. Omuz üzeri bir yivle hareketlendirilmiştir.

Kat. No: 38

Levha No: 49

Envanter no:-

Adı: Çift kulplu günlük kullanım kabı

Geldiği yer: Karatepe Nekropolü

Kazıda bulunduğu yer: Oda Mezar 1

Ölçüler:

Ağız çapı: 13.5 cm Yükseklik: 15.9+cm

Derinlik: 15.9+cm Karın çapı: 26.1+cm

Dip çapı: ? Kalınlık: 0.4 cm

Yapıldığı malzeme: Pişmiş toprak, kırmızı renkte hamura sahip, ince cidarlı

Yapım tekniği: Çark

Yarisından fazlası kırık,tır. Ağız profili hafif dışa çekiktir. Geniş karnlı ve yuvarlak diplidir. Omuz üzerinde kulp görülür . dip kısmından kulbun üst bitimine kadar gövde boyunca yivler görülür.

Dehes (Syrie du Nord) Campagnes I-III, s. 246- TYPE 3 a

Kat. No: 39

Levha No: 50

Envanter no: -

Adı: Küresel Dip Parçası

Geldiği yer: Karatepe Nekropolü

Kazıda bulunduğu yer: Oda Mezar 1

Ölçüler:

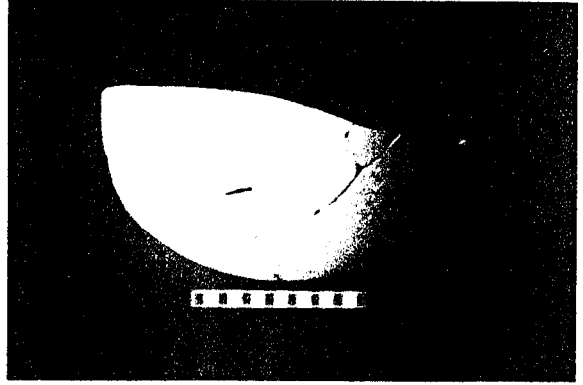
Yükseklik: ?

Derinlik: ? Karın çapı: 33.6 cm

Dip çapı: ? Kalınlık : 0.7 cm

Yapıldığı malzeme: pişmiş toprak, bej renk, orta cidarlı, sert pişirimli.

Yapım tekniği: Çark

Sarımtırak renkte atarlı, çark izleri belirgin, küresel dip parçası.

2. CAMLAR

Kat. No: 40

Levha No: 51

Kazı envanter no: KT 62

Adı: Damlalık

Yükseklik: 6.7 cm Derinlik: 6 cm

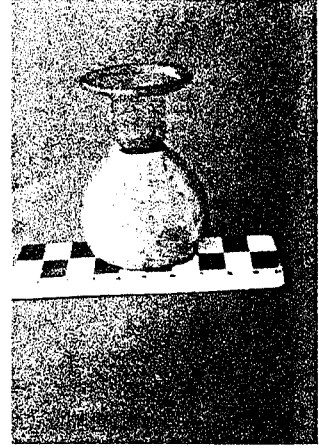
Karın çapı: 5 cm Dip çapı: 4 cm

Kalınlık: 0.1 cm Ağız Çapı: 3.8 cm

Yapıldığı malzeme: Yeşil renkte şeffaf cam

Yapım tekniği: Serbest üfleme

Süsleme-boyama: bezemesiz.

Tamdır. Dışa dönük ağız kenarı dışa ve içe katlanmıştır. Boyun kısmı kısa ve geniştir. Boyun kısmı gövdeye sonradan eklenmiştir. Gövde oval, dip kısmı dıştan düz ve içten içe doğru çekiktir. Gövde yer yer irizasyona uğramıştır.

Yücel Akat-Nezih Fıratlı-Hüzeyin Kocabaş, Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu Cam Eserler Kataloğu, res. 115 s.34.

Kat. No: 41

Levha No: 52

Kazı envanter no: KT 16

Adı: Gözyaşı şişesi

Yükseklik: 8.1 cm + Derinlik: ?

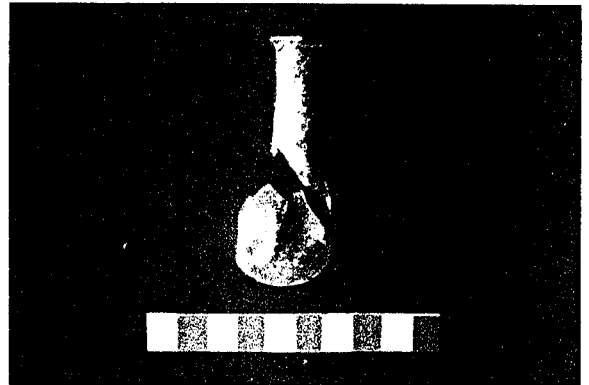
Karın çapı: 3.3 cm Dip çapı: ?

Kalınlık: 0.1 cm Ağız Çapı: 2 cm

Yapıldığı malzeme: Yeşil renkte şeffaf cam

Yapım tekniği: İçe çökertmeli, üfleme

Süsleme-boyama: Bezemesiz.

Kırık parçalar halinde bulunmuştur. Dip kısmı mevcut değildir. Dışa dönük ağız kenarı dışa ve içe katlanmıştır. Uzun boynunun üst ve alt kısmı geniştir. Gövde kısmı içe çöktürülerek oluşturulmuş beş yüzle hareketlendirilmiştir.

Kat. No: 42

Levha No: 53

Kazı envanter no: KT 05

Adı: Spiral bezemeli şişe parçaları

Yükseklik: 12 cm+ Derinlik: 11.5 cm+

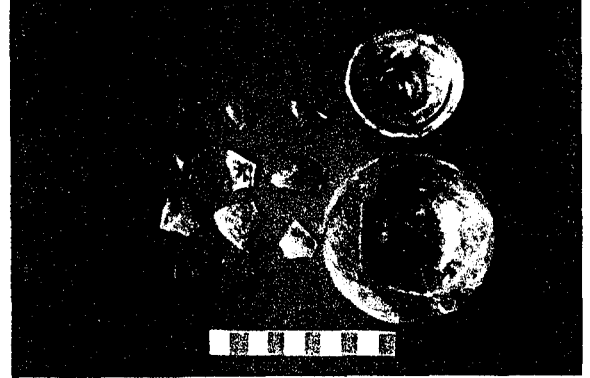
Karın çapı: 9 cm Dip çapı: 4 cm

Kalınlık: 0.1 cm Ağız Çapı: 5.9 cm

Yapıldığı malzeme: Yeşil renkte şeffaf cam

Yapım tekniği: Serbest üfleme

Süsleme-boyama: Spiral bezemeli

Kırık parçalar halinde bulunmuştur. dışa dönük ağız kenarı içe doğru katlanmıştır. Ağız kısmı dıştan iki kademeyle hareketlendirilmiştir. Boyun kısa ve bombelidir. Gövde küresel olup yüzeyi spiral bezemelerle süslenmiştir. dip kısmı dıştan düz, içten hafif içe çekiktir.

Kat. No: 43

Levha No: 54

Kazı envanter no: KT 02

Adı: Kaburga bezemeli şişe parçaları

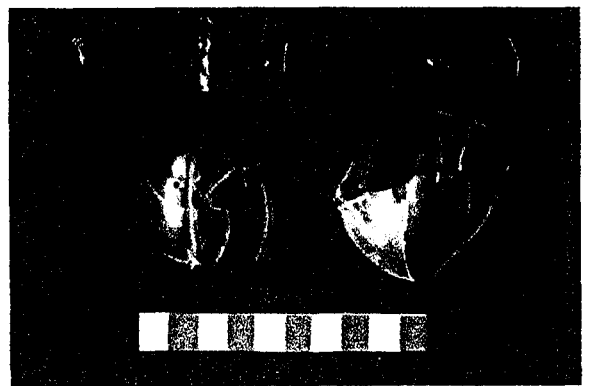
Yükseklik: 4.2 cm+ Derinlik: 4cm

Karın çapı: 8 cm Dip çapı: 4 cm

Kalınlık: 0.1-0.2 cm Ağız Çapı: -

Yapıldığı malzeme: Yeşil renkte şeffaf cam

Yapım tekniği: Kalıba üfleme

Kırık parçalar halinde bulunmuştur. Gövdenin üst kısmı, ağız ve boyun eksiktir. Küresel gövdeli dip kısmı düz iç kısmı hafif içe çekiktir. Gövde üzerinde, eş aralıklarla dikey kaburgalar oluşturulmuştur.

Selim Abdul Hak, "Contribution d'une decouverte Archeologique Recente a l'Etude de la Verrerie Syrienne a l'Epoque Romaine", *Journal of Glass Studies* Vol. VII., 1965, s.29 fig. 8, 2.-3. y.y. ; Yücel Akat-Nezih Fıratlı-Hüzeyin Kocabaş, Hüseyin Kocabaş koleksiyonu Cam Eserler Kataloğu, res. 116, s.34.

Kat. No: 44

Levha No: 55

Kazı envanter no: KT 63

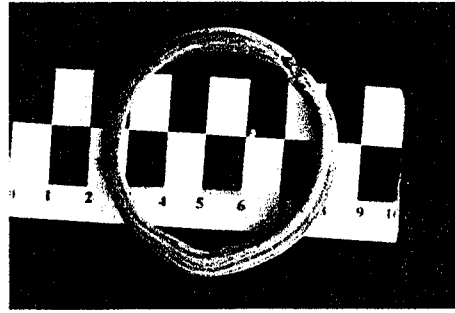
Adı: Cam bilezik

Çap: 6,2 cm

Kalınlık: 0.8 cm

Yapıldığı malzeme: mavi cam

Yapım tekniği: çekme- bağlama

Yarım daire kesitli, halka biçimindedir. Bileziğin uçları yan yana getirilmiştir. Birleşme yeri bellidir. Bezemesizdir.

Tamdır. Beyaz renkte aşınma tabakası görülmektedir.

Üzelifat Canav, *Ancient Glass Collection*, 1985, No.159-s.92 ;

Kat. No: 45

Levha No: 56

Kazı envanter no: KT 68

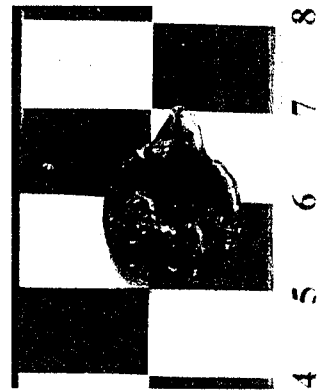
Adı: Kolye ucu

Çap: 0.1-0.2 cm

Kalınlık: 1.6 cm

Yapıldığı malzeme: mavi cam

Yapım tekniği: negatif baskı tekniği

Bir yüzünde hayvan (aslan) figürü yer almaktadır. sol profilden görülen hayvanın başı cepheden verilmiştir. Kuyruğu yukarı doğru işlenmiş olan hayvanın üzerinde yarım daire biçiminde bir bezeme ile bir dairevi bezeme daha görülmektedir. Diğer yüz sadedir.

E. M. Stern, 2001. s.378-379, M.S. VI.-V. yüzyıl.

Kat. No: 46

Levha No: 56- a

Kazı envanter no: KT 51

Adı: Boncuk (göz motifli)

Yükseklik: 1.2 cm Çapı: 1.1 cm

Kalınlık: 0.3 cm Delik Çapı: 0.5 cm

Yapıldığı malzeme: Şeffaf lacivert ve opak beyaz cam

Yapım tekniği: Yuvarlama

Süsleme boyama: Opak beyaz cam ile aplik edilmiş göz bezemeli.

Ölçek 1/1

Kırık. Lacivert renkte silindirik formlu gövdeye sahiptir. üzerinde opak beyaz cam hamuruyla bir bant ile damla şeklinde oluşturulmuş göz motifi görülür.

Kat. No: 47

Levha No: 56-b

Kazı envanter no: KT 69

Adı: Boncuk (nazar boncuğu)

Yükseklik: 1.9 cm+ Çapı: 0.9 cm

Kalınlık: 0.3 cm Delik Çapı: 0.3 cm

Yapıldığı malzeme: Şeffaf lacivert ve opak beyaz cam

Yapım tekniği: Yuvarlama

Süsleme boyama: Opak beyaz cam ile göz bezemeli.

Ölçek 1/1

Kırık. Lacivert renkte silindirik formlu gövdeye sahiptir. üzerinde opak beyaz cam hamuruyla zikzak ve halka bezemelerle oluşturulmuş göz motifleri görülür.

ALTINCI BÖLÜM

DEĞERLENDİRİLME

1. SERAMİK BULUNTULAR

Günlük kullanım kapları ve kandiller olarak iki başlık altında incelenen seramik buluntular, Karatepe Nekropolü'nde yer alan Oda Mezar 1 yapısının tarihlendirmesine yardımcı olan ilk malzeme grubunu oluşturmaktadır. Daha önceki bölümlerde tanıtılan malzemelerin, bu bölümde genel özelliklerine göre bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılmıştır.

1.1. Pişmiş Toprak Kandiller

Bir aydınlatma aracı olarak kandilin, ilk olarak, İlk Tunç Çağında Mezopotamya'da kullanılmaya başlandığı düşünülmektedir¹. Pişmiş topraktan yapılmış olan bu aydınlatma gerecinin ilk örnekleri elde yapılmıştır. Çanakta kandile doğru ilk değişiklik, fitili tutturmak için bir yuva, yani bir burnun yapılmış olmasıyla gerçekleşmiştir². Çark tekniğinin seri üretimi sağlamasıyla birlikte, çanak biçimindeki ilk kandiller Mezopotamya'dan sonra bir taraftan Filistin, Suriye ve Kıbrıs'a diğer taraftan Mısır, Kuzey Afrika, Yunanistan, Ege Adaları ve daha sonra Güney İtalya'ya kadar yayılmıştır. Bu yayılım sırasında kandil malzeme (kil kalitesi) , yapım tekniği ve süslemeleri açısından gelişerek hızla yayılmıştır.

Antik dönemde, üst kısmı açık olan çanak tipindeki çark üretimi kandillerin, Roma dönemine kadar form açısından büyük bir değişikliğe uğramadıkları

¹ D. Kassab Tezgör ve T. Şener. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Pişmiş Toprak Kandiller Kataloğu C.I (İstanbul : Fransız Araştırmaları Enstitüsü, 1995) ,s. 27.

² Aynı, s.27

görülmektedir. Kandil formundaki asıl önemli değişim, Roma döneminde kalıp tekniğinin kullanılmaya başlanmasıyla gerçekleşmiş, yani çanak biçimindeki üstü açık olan kandiller, üstü örtülerek kapalı bir forma dönüşmüştür.

Kalıp yapımı kandillerin, M.S. II. yüzyılın ilk yarısından itibaren yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte, çark üretimi kandil yapımı durmuştur. Ancak, Mezopotamya bölgesinde -özellikle Dura Europos'ta- çark yapımı kandillere M.S. III. yüzyılın ortalarına kadar rastlanmaktadır³. Uzun bir dönem görülmeyen bu tip üretimdeki kandillerin değişik bir versiyonu olan sırlı ve kulplu çanak tipi örneklerine M.S. XII. yüzyılda Anadolu Selçuklu döneminde karşılaşmak mümkündür⁴.

Kalıp yapımı kandiller, alt ve üst olmak üzere iki parçadan yapılırlardı. Kalıplar, alçı ya da kilden olabilirdi . Kandil yapımında üç aşama bulunmaktaydı. İlk olarak bir usta kalıbı yapardı. "Patris" olarak adlandırılan ve "model" olarak tanımlayabileceğimiz kalıp tam bir kandil formunda, yekpare ve pozitif olarak hazırlanır, sertleşinceye kadar pişirilirdi. İkinci aşamada, kandil ustası kalıbı alıp onu kilden ya da alçıdan "matris" olarak adlandırılan, alt ve üst parçalarını oluşturacak şekilde, ikinci bir kalıbını hazırlardı. Üçüncü olarak, kalıplar içerisine kil pres edilirdi. Kil yeterince kurduğunda kalıptan kolayca ayrılır, son olarak kalıptan ayrılan alt ve üst parçalar birleştirilerek fırınlanırdı⁵.

Kalıplama tekniği, kandil formlarında çeşitli form ve bezeme alternatiflerinin doğmasını sağlamıştır. Özellikle, alt ve üst parça halinde hazırlanan kalıpların, farklı kandillerin alt ve üst kalıplarıyla yer değiştirilerek kullanılmaları kandillerin form ve bezemelerinde büyük bir çeşitliliğin oluşmasına imkan tanımıştır. Örneğin, alt kalıpta

³ Paul Victor Christopher Baur. "The Lamps", **The Excavation at Dura Europos Final Report IV, Part III**, Ed. G. Elderkin. (New Haven: Yale University Press , 1947), s. 2.

⁴ D. Kassab Tezgör ve T. Şener. **a.g.e.**, s. 27.

⁵ Paul Victor Christopher Baur. "a.g.m.", s. 2; Sedef Çokay. **Antikçağda Aydınlatma Araçları**. (İstanbul: Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 1998), s. 13.

Hıristiyan sembolleri yer alan bir kandilin üstünde Arapça yazıtlar görülebilmesini sağlamıştır⁶.

Kandillerde yakıt olarak çeşitli yağlar kullanılırdı. Bunların içerisinde Yunan ve Romalılar tarafından en çok kullanılanı zeytinyağı idi⁷. Yağ, fitilin ıslanması suretiyle haznenin içerisine yerleştirilirdi. Suriye bölgesinde de bolca zeytin ağacının yetişmesinden dolayı, zeytin yağı bu bölgenin kandillerinde yaygın olarak kullanım görmüşken, genel olarak Mezopotamya bölgesinde, zeytin yağının yanı sıra, keten tohumu veya susam yağı da kullanılabilirdi⁸.

Erken dönemlerinde form açısından Roma kandillerine benzerlik gösteren Bizans dönemi pişmiş toprak kandilleri, Hıristiyan öğelerin bezeme programına girmesiyle Roma örneklerinden ayrılmışlardır. Bizans dönemi kandilleri, Roma dönemi örnekleri gibi, kalıp tekniğinde üretilmişlerdir. Kalıp tekniğinde kandillerin yapımına M.S. VI. yüzyıldan VII. yüzyılın sonuna kadar devam edilmiştir⁹. Oval bir forma sahip olan kandiller, kademeli bir yağ deliği ile fitil deliği bulunan uzunca bir burun kısmına sahipti. Kandillerin yüzeyi genelde bezemeliydi. Bu bezemeler, basit daire, zikzak, çizgi gibi geometrik motifler olabileceği gibi, Roma döneminde de karşılaşılan kıvrık dal, üzüm salkımı, gibi bitkisel motif veya kuş gibi hayvan figürleriyle de bezenebilirdi. Ancak, bu bezemeler arasında Bizans sanatına en özgü olan kandiller, daha ziyade gövde ya da tutamak üzerinde haç ya da kristogram motiflerinin görülebileceği gibi, gövde üzerinde Hıristiyan ikonografisinden (Davut ve Goliath, İsa'nın Şeytanı bertaraf etmesi gibi) sahneler de yer alabilirdi¹⁰. M.S. VII. ile VIII. yüzyıllar arasında ise kandillerin üzerinde aydınlatma ile ilgili notlar olabileceği gibi yapan ustanın adını da taşıyabilirdi.

⁶ Sedef Çokay. a.g.e., s. 15 ; Florence E. Day. "a.g.m.", s. 20.

⁷ Paul Victor Christopher Baur. "a.g.b.", s.2.

⁸ Aynı, s.3.

⁹ John W. Hayes. *Excavations at Saraçhane in İstanbul, Vol. 2*, (Oxford: Princeton University Press, 1992), s.80.

¹⁰ Anthony Cutler and T.E. Gregory. "Lamps", *The Oxford Dictionary of Byzantium, Vol. 2*. (London: Oxford University Press, 1991), s.1171.

1.1.1. Geç Roma ve Bizans Kandillerinin Genel Özellikleri

Antik çağ ve Roma döneminde olduğu gibi, Bizans devrinde de kandiller önemli bir ticari ürün olarak ithal ya da ihraç edildiklerinden, Kuzey Afrika, Anadolu, Filistin ve Suriye üretimi kandillerine imparatorluğun farklı bölgelerinde rastlamak mümkündür¹¹. Farklı tipteki kandillerin dolaşımındaki diğer büyük etken kalıp ticaretinin yapılmasıydı. Kalıp ticareti sayesinde ithal edilen kandiller ve kandil kalıpları, yerli atölyeler tarafından taklit edilerek üretilmiştir.

Antik dönemden itibaren var olan seramik üretim merkezleri, üretim faaliyetlerine Bizans döneminde devam etmişlerdir. Atina, Korint, Ephesos, Kıbrıs, Konstantinopolis, Antioch, Suriye, Mısır ve Kartaca gibi Erken Bizans İmparatorluğu'nun birçok bölgesinde önemli üretim merkezleri bulunmaktaydı. M.S. IV.-VII. yüzyıllar arasında yoğun olarak görülen kalıp tekniğinde üretilmiş olan kandiller, Akdeniz havzasındaki yoğun ticaret ilişkileri çerçevesinde, bir bölgeden diğerine rahatlıkla taşınabildiğinden, her bölgede farklı yapım atölyelerine ve dolayısıyla farklı tiplere rastlamak mümkündür.

Yapılan araştırmalar kapsamında, Geç Roma ve Erken Bizans dönemi kandillerinde temel olarak Yunanistan, Anadolu, Mısır (Kuzey Afrika) ve Levant (Suriye- Filistin) üretimi olarak malzemenin içeriği (kil saflığı ve katkıları), hamur rengi (kırmızı, bej veya turuncu), form (oval, armudi, yüksek veya alçak) ve bezemelerine göre dört ana grup altında toplanmışlardır. Yunanistan üretimi kandillerin en belirgin özelliği, kaliteli sıkı gözenekli bir hamura sahip olmalarıyla birlikte, form açısından Roma örneklerinin devamı niteliğinde olmalarıydı. Genelde, üçgen biçimli buruna sahip olan bu kandillerin belirgin dairesel bir diski ile küçük fitil deliği bulunmaktaydı. Kulpları geniş, balık kuyruğu şeklinde ve üzeri bezemeli olabilirdi. Roma'nın süslemeci geleneğinin devam ettiği bu atölyelerin kandilleri, bitkisel, haç ve geometrik motifli veya hayvan figürlü kompozisyonlarla bezenmekteydi. Yoğun olarak M.S. IV.-V.

¹¹ Tamara Talbot Rice. **Bizans'ta Günlük Yaşam**. (İstanbul: Göçebe Yayınları, 1998), s.167.

yüzyıllarda Atina¹², Korint¹³ başta olmak üzere Anadolu'nun Ege kıyıları ve Konstantinopolis'e¹⁴ kadar yayılım gösteren bu kandillerin Yunanistan ve Ege bölgesinden uzaktaki Suriye ve Filistin bölgesinde taklitleri görülmekteydi.

M.S. V.- VI. yüzyıllar arasındaki kandil üretiminde özellikle, Efes mallarının yaygın olduğu görülmektedir. Anadolu, Yunanistan ve başkent Konstantinopolis'te benimsenmiş olan bu kandil grubunun, Antakya bölgesine de ithal edildiği görülür. Kırmızı- turuncu hamurlu olan kandil grubu, alçak ve yayvan gövdeli olup, geniş bir diske sahiptiler. Bu kandillerin belirgin form özelliklerinin yanı sıra negatif kalıplama yöntemiyle yapılmış olmaları ve diskusun içerisinde damla-çiçek motif bezemeleri ile süslenmiş olmaları bu grup kandilin ayırt edici özellikleridir.

Yine, M.S. V.- VI. yüzyıllarda Mısır ve Kuzey Afrika'da görülen kandiller form açısından öncekilerden ayrılmaktadır. Yüksek gövdeli ve dairesel dipli olan bu kandiller kıvrık dal, ağaç ve bitkisel bezemeleriyle dikkati çeker. Dairesel bir disk ile oldukça düz bir buruna sahip bu kandillerin, yağ dolum delikleri dar ve çoğu zaman çiftti. Bazı örneklerde çift ya da daha fazla sayıda fitil deliğine de rastlanabilirdi. Kırmızıya dönük rengi, katkısı az kilden üretilmiş olan bu kandil grubunun, Tunus bölgesinden tüm Akdeniz havzasına yayıldığı düşünülmektedir¹⁵.

M.S. VI.- VII. yüzyıllarda, ticari yoğunluğun Doğu Akdeniz havzasında toplanmasıyla birlikte, tüm Geç Roma dünyasında "Levant" olarak adlandırılan Doğu

¹² James Perlzweig. "Lamps of the Roman Period, First to Seventh Century after Christ", *The Athenian Agora*, 7.,(New Jersey : Princeton Press, 1961).

¹³ Karen S. Garnett. "Late Roman Corinthian Lamps from the Fountain of the Lamps", (*Hesperia*, XLIV: 173-206, 1975).

¹⁴ John W. Hayes. *Excavations at Saraçhane in İstanbul Vol.2.* (New Jersey: Princeton University Press, 1992).

¹⁵ John W. Hayes. *Late Roman Pottery.* (London: The British School at Rome, 1972), s. 310.

üretimi kandillerin hızla yayıldığı görülür¹⁶. Armudi veya mekik formlu olan bu kandiller genelde tek fitil delikli, geniş bir doldurma haznesine sahiptiler. Çoğunlukla, doldurma deliği etrafı oluklu olan bu kandillerin, delik etrafındaki bezemeleri ışınsal olarak yayılan geometrik bezemeler (ışın, zikzak, daire), ya da çiçek motifleri şeklindeydi. Suriye-Filistin bölgesi çıkışlı, geniş bir alana yayılmış olan bu kandil tipine Atina, Efes, Delos ya da Korint gibi büyük merkezlerde rastlanmaktaydı.

M.S. VIII. yüzyıla gelindiğinde, Bizans ticari deviniminin azalmasıyla birlikte, kandil ve kalıp ticareti de sekteye uğradı ve böylece kalıp yapımı pişmiş toprak kandil geleneği sona erdi¹⁷. Bu dönemden itibaren genellikle asılabilen, çark yapımı sırlı kandiller ve polikandilyon ile birlikte cam çubuklu kandiller kullanılmaya başlandı¹⁸.

1.1.2. Karatepe Nekropolü “Oda Mezar 1” Kandilleri

Genel anlamda, Suriye ve Filistin bölgesinde III.-VII yüzyıllar arasında görülen kandil formlarında, yayvan oval ve sivri oval formlu kandillerle, mekik biçimli kandiller bulunmaktaydı. Bölgeye ait kandillerin tamamının yağ dolum delikleri geniş ve halka ile çevriliydi. Yine, bölgeye özgü olan kandillerin kulpları küçük olup, konik ya da üçgen biçimli tutamaklar şeklindeydi. Genel olarak, açık kırmızı renkte hamura sahip bu kandillerde görülen bezemeler, geometrik ya da stilize bitkiseldi. Oldukça sade bir şekilde verilmiş olan bu bezemelerin yanında, burun üzerinde haç biçiminde bezemeler de görülebilirdi. Bölgenin VII. yüzyılın başlarından itibaren Arap egemenliğine girmesiyle, Erken İslam ve Hıristiyan kandillerinin ayırımı konusunda karmaşa söz konusudur. Özellikle, VII. ile VIII. yüzyıllar arasına tarihlendirilen kandillerin İslam ya da Hıristiyan üretimi olduklarını, üzerlerinde bulunabilecek herhangi bir Arapça yazıt ya da “haç” gibi Hıristiyan sembolü olmadığı müddetçe ayırt etmek oldukça güçtür¹⁹.

¹⁶ D. Kassab Tezgör ve T. Şener. a.g.e., s. 32

¹⁷ Anthony .Cutler and T. E. Gregory. “a.g.m.”, s.1172.

¹⁸ Meryem Acara ve B.Yelda Olcay. “a.g.m.”, s. 252.

¹⁹ Florence E. Day. “ a.g.m.”, s 65. Bölgenin siyasi açıdan İslam egemenliğine girmiş olması, henüz kültürel açıdan da değişime uğradığını göstermemekteydi. Bölgede yaşayan ve çoğunluğu hala Hristiyan

Bu bölgeye ait kandillerde, bezeme ve yazıtlarından ayrı olarak ortak form özellikleri görülmektedir. Bunlar genel olarak bir tip önerisi sunmaktadır. Bu temel form şöyledir:

Gövde formu ya da biçimi oval, öne doğru sivridir (ya da oval-sivri de denilebilir). Merkezdeki yağ dolum deliği geniştir ve dar bir dairesel oluk ile çevrilidir. Bu oluk, düz dar bir oluğa açılarak burunda bulunan fitil deliğine uzanır. Fitil deliği küçüktür. Tutamak konik biçimli olup oldukça küçük ve dik sayılabilir. Kandilin alt kısmında genelde halka biçiminde bir kaide yer alır. Altta yine kaideden buruna doğru bir köprü bulunur. Oluklu olan bu kandillerde bezemeler, burun kısmına doğru üçgen bir alan içerisine yerleştirilir. Bu üçgen alanlar, kandillerin yan görünüşünde daha iyi gözlemlenebilir. Bu tip kandillerin diğerlerinden ayırt edici unsuru da bezemelerin dağılımıdır. Bezemeler yağ deliği etrafında eş merkezli (ışınsal) olarak dağılmaktadırlar.

Yazıtlı ve figürlü örnekler dışında, bu tip kandillerde bazen diskusun etrafını saran kıvrık dal , girland biçimli yaprak dizileri , üçgen ve zikzak motifleri şeklinde geometrik bezemeler görülür. En sık rastlanan bezeme türü, tırnak biçimli olanlardır²⁰.

Gerek form, gerek bezemeleriyle Suriye özellikleri taşıyan Karatepe Nekropolü Oda Mezar 1 kandilleri, bölgede yer alan merkez ve nekropollerde yapılan araştırmalar neticesinde, ortaya çıkarılan kandil örnekleriyle büyük benzerlik göstermektedir. Form ve bezemelerine göre ayrılan pişmiş toprak kandilleri genel olarak, armudi, oluklu sivri-oval ve mekik formlu olarak üç grup altında toplanmaktadır. Bu gruplar dışında, bezemesi açısından farklılık gösteren bir örnek ayrı bir grup olarak ele alınmıştır.

Oda Mezar 1 buluntuları içerisinde Tip I (Levha 6) olarak adlandırdığımız yayvan oval formlu kandil grubunun form açısından benzer ilk örneklerine, M.S. III. yüzyıldan itibaren "Jebel Jofel Tipi"²¹ adı altında, Kuzey Filistin bölgesinde görülmeye

olan yerli halkın günlük kullanım eşyalarının formlarında Bizans döneminin etkilerinin devamı söz konusuydu.

²⁰ Florence E. Day. "a.g.m.", s.70.

²¹ Shulamit Hadad. "Oil Lamps from the Third to the Eight Century at Scythopolis- Beth Shean", *Dumbarton Oaks Papers* 51: 147-183, (1997), s.151-152 fig.3.

başlanmaktadır. IV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Suriye bölgesinde yaygın olarak görüldüğü ifade edilmektedir²². Bu gruptaki kandillerin benzer formdaki örneklerine, Tarsus Donuktaş kazısında III. – V. yüzyıllara tarihlenen kandil grubu dahilinde rastlanmaktadır. Kuzey Suriye bölgesinde yer alan Anab al Safinah ve Rumeilah yerleşimlerindeki, Geç Roma - Erken Bizans kayaya oyulmuş oda mezar yapılarında rastlanan benzer örneklerin M.S. III.-V. yüzyıllar arasına tarihlendirildiği de görülmektedir.

Tip I kandillerini bezemeleri açısından ele aldığımızda, çoğunlukla zikzak ve stilize çiçek motifiyle karşılaşılmaktadır. Katalog numaraları 1-3 olan kandillerin zikzak bezemelerine paralellik gösteren en erken tarihli örneklere, M.S. III. yüzyılın ortalarına tarihlenen Kudüs yakınlarındaki kazılardan, Beth Shean'de rastlamak mümkündür. Benzer bezemeli örneklere III.- V. yüzyıllar arasına tarihlenen Tarsus Donuktaş kandil örneklerinde de rastlanmaktadır. Kudüs ve Tarsus'ta bulunan örneklerin yerli üretim olarak tanımlanmış olması, bu örneklerle birlikte, bezemelerinin Suriye-Filistin bölgesine özgü olduğunu düşündürmektedir. Yine, katalog numarası 12 olan kandilin, form ve bezeme açısından, benzer örneklerine Tarsus Donuktaş kazısında karşılaşılr²³. Tarsus Donuktaş'ta yerli üretim olarak tanımlanan bu örneklerin, Karatepe Nekropolü Oda Mezar kandillerinden farklı tarafı yağ dolum deliklerinin daha küçük olmasıdır. Grup I-A içerisinde yer alan ve katalog numarası 5 olan kandilin benzeri, Kuzey Suriye'de bulunan Anab al Safinah'ta Geç Roma -Bizans dönemine ait bir mezar yapısında bulunmuş ve III. ile V. yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir²⁴. Katalog numaraları 6-9 arasındaki çiçek bezemeli kandillerin benzer örnekleri Geç Roma-Bizans dönemine tarihlendirilen Rumeilah C1 mezar yapısında yer almaktadır²⁵. Tip I'e

²² G.M. Crowfoot and K.M. Kenya. *The Object from Samaria*. (London: Palestine Exploration Fundation, 1957), S.366.

²³ Nezahat Baydur ve Nuriye Karakaya. "Kandiller", *Tarsus Donuktaş Kazı Raporu*. Ed. Nezahat Baydur ve Nadide Seçkin. (İstanbul: Tarih Arkeoloji Sanat ve Kültür Mirasını Koruma Vakfı Yayınları, 2001), s.77-no: 37,40,41, Levha LVI 37-40-41, Levha LIX 322.

²⁴ Adnan Bounni. "A Preliminary Report on the Archeological Excavations at Tell al-Abd and Anab al Safinah 1971-72", *American Schools of Oriental Research*. 44: 49-62, (1979), s. 56.

²⁵ Namio Egami, Sei-ichi Masuda and Takuya Iwasaki. "Rumeilah and Mishrifat", *Preliminary Report of Archeological Researches in Syria Vol. I*. (Tokyo: The Ancient Orient Museum, 1979), s. 10, PL 42a-b.

ait olan bu örnekler içerisinde Katalog numarası 4 olan, çok iyi korunmuş kandil turuncuya dönük hamur rengi, düzgün yayvan oval formu, kenarlı burun kısmı ve geometrik bezemeleriyle dikkat çekmektedir. Niteliği açısından bu grupta yer alan örneklerden ayrılan kandilin, benzerini tespit etmek mümkün olamamıştır. Form açısından bölgesel özellik gösteren bu kandilin bezeme programının da büyük ihtimalle Suriye-Filistin kökenli olduğu ancak, bu gruba dahil olan diğer örneklerden farkla daha nitelikli bir kalıptan çıkmış olabileceği fikrini akla getirmektedir.

Karatepe Nekropolü Oda Mezar 1’de bulunan, Tip II olarak adlandırılan ve sivri oval formlu kandillerin oluşturduğu grup, kandil grupları içerisinde, sayısal açıdan en kalabalık grubu oluşturmaktadır (Levha 8-10). Tip II-A ve Tip II- B adı altında, oluklu ya da oluksuz olarak iki alt gruba ayrılan bu kandillerin form ve bezeme açısından benzer örneklerine, Suriye-Filistin bölgesinde sıklıkla rastlanır. Tip II-A olarak tanımladığımız sivri oval formlu oluksuz kandillerinin en erken tarihli örneği, Dura Europos kentinde karşımıza çıkar. Katalog numarası 14 olan kandilin birebir benzeri, Dura Europos’un terk edilmesinden sonra, M.S. IV. yüzyıl ile V. yüzyıllar arasında Geç Suriye dönemi olarak adlandırılan dönemde, kentin ana kapısı civarında yerleşmiş olan Suriyeli halkın yaşam katmanlarından gelmiştir. Yerleşimin bir daha iskan görmemesi sebebiyle de bu alandan çıkan kandili Baur, Tip X olarak tanımlayarak, M.S. IV-V. yüzyıllara tarihlendirmiştir²⁶. Aynı kandilin birebir benzer örneği, Harabebezikan Höyük kazısında ele geçmiş ve araştırmacılar tarafından Dura Europos’taki örneğe gönderme yapılarak, aynı döneme tarihlendirilmiştir.²⁷ Karatepe Nekropolüne yaklaşık olarak 2 km uzaklıktaki bu yerleşimde birebir benzer örneğinin bulunmuş olması Oda Mezar yapısının adı geçen yerleşimdeki halk tarafından kullanılmış olabileceği ihtimalini düşündürmektedir.

Tip II-A grubunda genel olarak çizgi bezemeler görülürken, tek bir örnekte farklı bir süsleme programıyla karşılaşılmaktadır. Katalog numarası 22 olan bu kandilin üzerinde Tip I-A da görülen zikzak bezeme görülür. Söz konusu kandilin fitil deliği ile

²⁶ Paul Victor Christopher Baur. “a.g.m.”, s. 70, PL. XIII, no 411.

²⁷ Oğuz Alp ve Macit Tekinalp. “a.g.m.”, s.396 , şekil 6f.

gövdesi arasında kalan bölümde, alt kolu fitil deliğine gelen “malta haçı” biçiminde bezeme bulunur²⁸. Geç Roma dönemine ait farklı formdaki kandillerde sıklıkla haç bezemelerine rastlanmış olmasına rağmen, sözü geçen kandilin bölgede benzer örneğinin tespit edilememiş olması, bezemenin yerel ölçekteki çeşitlemesi olabileceğine işaret edebilir.

Katalog numaraları 23-28 arasında yer alan ve Tip II'nin ikinci alt grubunu oluşturan sivri oval formlu oluklu kandillerin benzer örneklerine Rumeilah²⁹, Hama³⁰ ve Resafa³¹ kazılarında rastlanmaktadır. Bu grup kandillerinin karşılaştırma örneklerine Hama'da M.S. VI. yüzyılın sonu ile VII. yüzyılın başı tarih verilirken, Resafa örnekleri için bu tarih VI. yüzyıldan başlayarak VIII. yüzyıla kadar gitmektedir. Genel olarak oluklu ve çizgi bezemeli olan bu kandillerde oluklarının geniş olduğu ve bezemelerinde çeşitlemelere gidildiği görülmektedir. Katalog numarası 29 olan kandilde görülen “balık kılıcı” şeklindeki bezemenin yanı sıra, kandil gövdesinde yer alan iç içe geçmiş iki daireden oluşan bir bezeme yer almaktadır³². Katalog numarası 30 olan örnekte oluk etrafında iki sıra halinde görülen nokta-çizgi bezekli kandil örnekler için Bailey³³, M.S. VII. ile VIII. yüzyılları önermektedir. Benzer örneklerin Filistin bölgesinde Emevi dönemi (VII.yüzyıl) içerisine yerleştirildiği gözlemlenir³⁴. Yine, benzer olarak nitelendirilen örneklerle, Antakya bandında Waage, Erken Bizans dönemi tarihini verir³⁵. Bu örneğin bir benzerine, Anadolu'nun batısında Efes yakınlarındaki bir

²⁸ Benzer haç bezemeli örnek için bkz. Donald M. Bailey. *a.g.e.*, PLATE 60, Q2342.

²⁹ Namio Egami, Sei-ichi Masuda and Takuya Iwasaki. “a.g.m.”, PL.21-d PL. 49.

³⁰ Aristeia Papanicolaou Christensen, Rudi Thomsen and Gunhild Ploug. *Hama III*. (Kobenhavn: Fondation Carlsberg, 1986), s.46 fig. 13-e; *Berytus IV*, pl XXVIII no 8; *Berytus VII*, pl IX, no1-2; *Antioch III* fig 81 type 56; *Berytus XIV*, no 764-775.

³¹ Michael Mackensen. *Resafa I*. (Mainz am Rhein: Deutsches Archaologisches Institut, 1984), s.48-49, tafel 15,11.

³² Bu bezeme, bölgede faaliyet gösteren bir çömlekçi atölyesine ait bir iz olabileceği izlenimini verir.

³³ Donal M. Bailey. *a.g.e.*, s.287 . PL 60 Q2328 fig. 138.

³⁴ Florence E. Day. “a.g.m.”, s. 79, Pl. XI.1-2.

³⁵ Frederic O. Waage. “a.g.b.”, Plate XII – 1842.

kurtarma kazısında rastlanmaktadır³⁶. Ayrıca Delos ve Atina kazılarında bulunan Suriye etkili kandiller içerisinde oluklu ve çizgi bezekli örneklerin farklı çeşitlemelerin varlığı bilinmektedir. Kuzey Suriye’de yer alan Dehes yerleşiminde de Emevi dönemine (M.S. VII.-VIII.yüzyıllar) tarihlendirilen benzer bir örneğin varlığı tespit edilmiştir³⁷. Bu grup içerisinde değerlendirilen kandillerin arasında, burun kısmında haç motifi yer alan bir örnek daha tespit edilmiştir. Boyut açısından daha küçük olan bu kandil, ince bir hat şeklindeki oluğunun etrafında yer alan çiçek bezemeleriyle Resafa’da bulunan ve Emevi dönemine tarihlendirilen bir örneğe benzerlik göstermektedir³⁸.

Karatepe Nekropolü Oda Mezar 1’de mekik biçimli tek bir örnek ele geçmiştir. Tip III (Levha 11-Kat. No 33) olarak tanımladığımız bu örneğin benzerleri, D. M. Bailey tarafından “Levant” grubu malları içerisinde değerlendirilmiş ve Antakya üretimi olabileceği ifade edilerek, M.S. V.-VI. yüzyıllara tarihlendirilmiştir³⁹. Benzer örneklerine Antakya⁴⁰, Hama⁴¹, Déhès⁴² yerleşimleriyle, Anab al Safinah’taki nekropol buluntuları arasında rastlanmaktadır⁴³. M.S. V.- VI. yüzyıllara tarihlendirilen bu tip kandillerin, Suriye bölgesinde oldukça yaygın olduğunu ifade etmek mümkün olabilir.

Tip IV (Levha 11-Kat. No 34) olarak adlandırdığımız grubu da tek bir örnek oluşturmaktadır. Bahsedilen örnek, katalog numarası 34 olan kandil olup diğer gruplardaki kandillerden belirgin bir şekilde ayırt edilmektedir. Büyük bir kısmı tahrip

³⁶ Evren, Adil. “Selçuk- Efes Davut Yeriş Tarlası 1993 yılı Kurtarma Kazısı”, IV. M.K.K.S, (24-26 Nisan 1995), s.72- Çizim 42: d 29.

³⁷ Jean Pierre Sodini and all. “Dehes (Syrie du Nord) Campagnes I-III”, *Syria*, LVII: 3-268, (1980), s. 255 Type 4.

³⁸ Michael Mackensen. *a.g.e.*, s.48-49, tafel 13,13.

³⁹ Donald .M. Bailey . *a.g.e.*, s. 279, s.289, PL 61 fig.146.

⁴⁰ Frederic O. Waage. *a.g.b.*, s.13 PL. XII.

⁴¹ Aristeia Papanicolaou Christensen, Rudi Thomsen and Gunhild Ploug. *a.g.e.*, s.48 fig. 14-j

⁴² Jean Pierre Sodini and all. “Déhès (Syrie du Nord) Campagnes I-III (1976-1978)”. *Syria* LVII, (1980), s.255 TYPE 1-a Fig.312.

⁴³ Adnan Bounni .“a.g.m.”, s. 56.

olmuş ve kalan parçaların yoğun bir yanmaya maruz kaldığı anlaşılan kandilin ancak, gövdesinin üst kısmından bir parçası ile küçük bir alt parçası elimize geçmiştir. Kandilin kömürleşecek derecede yanmış olması, hamur renginin tespit edilmesini engellemiştir. Formu tam algılanamayan kandil üçgen biçimli bir kulpa sahiptir. Fitol deliği köşeli ve disk üzerindeki ok ucu biçimli bezemeleri sebebiyle, örneğimizin İstanbul Arkeoloji Müzesinde yer alan M.S. III. – IV. Yüzyıllara tarihlenen Geç Roma kandillerine benzerlik gösterdiğini düşünebiliriz⁴⁴. Kandilin elimize geçen dip kısmında tam anlaşılamayan ancak, yonca ya da Malta haçı şeklinde olduğu ileri sürülebilecek bir de bezemesi görülebilmektedir.

1.2. Günlük Kullanım Kapları

1.2.1. Geç Roma Dönemi Seramiklerinin Genel Özellikleri

Roma İmparatorluk Çağında İtalya ve Galya'da görülen ve terra sigillata olarak tanımlanan, kırmızı glazürlü seramiklerin, imparatorluğun geniş coğrafyası içerisindeki çeşitlenmeleri sonucunda oluşan, M.S. III. ile VII. yüzyıllar arasında Roma dünyasına yayılmış, yapım atölyeleri Akdeniz havzası içerisinde yer alan seramik gruplarının bütününe Geç Roma dönemi seramikleri adı verilmektedir⁴⁵. Geç Roma dönemi seramikleriyle ilgili ilk araştırmalar Atina Agorası, Korint ve Antakya kazılarında bulunan seramikler üzerine yaptığı çalışmalarla Waage tarafından ortaya atılmış ve genel kabul görmüştür⁴⁶. İlk olarak Waage'nin Geç Roma A, B, C, D olarak tanımladığı bu döneme ait seramikleri genel olarak, tipolojik özelliklerine göre, çıkış yerleri ve yayılım alanlarına göre gruplandırmıştır. Geç Roma seramikleri ile ilgili önemli bir diğer kaynak, J. W. Hayes tarafından hazırlanan, Geç Roma seramikleri adlı kitaptır. Kitabında Akdeniz havzasında görülen bu seramik gruplarının yüzyıllara göre dağılımları ve genel özelliklerini incelemiştir.

⁴⁴ D. Kassab Tezgör ve T. Şener. a.g.e., s. 149 fig. 41.

⁴⁵ John W. Hayes. a.g.e. ,(1972), s.8.

⁴⁶ Aynı,s. 4 - 5.

Akdeniz havzasında M.S. III. – VII. yüzyıllar arasında görülen Geç Roma seramiklerini, Hayes de A, B, C, D malları adı altında gruplandırmıştır. Bu seramik grupları arasında en önemlisi A ve B gruplarıdır. Hayes'in Afrika üretimi seramikleri olarak tanımladığı bu seramik grupları⁴⁷, M.S. 60-90 yıllarında Kuzey Afrika'da Kartaca bölgesinde ortaya çıkmış, M.S. II. Yüzyılın sonu ile III. yüzyılın başında, Kartaca'dan başlayarak, batı-kuzey Afrika sahil şeridiyle, İspanya'nın Akdeniz sahillerinden Sicilya adası, İtalya ve Adriatik kıyılarına kadar görülmektedir. M.S. III. yüzyılın ikinci yarısı ile IV. yüzyıl başlarında Yunanistan, Konstantinopolis, Anadolu'nun Ege ve Akdeniz sahilleri, Kıbrıs, Antakya ve Filistin bölgeleri dahil olmak üzere tüm Akdeniz havzası ile Galya ve Karadeniz'in Kuzey bölgelerine kadar yayılmıştı⁴⁸. M. S. V. yüzyılın sonlarına kadar dağılımını sürdüren Afrika üretimi seramikler, M.S. VII. yüzyıla gelindiğinde etki alanı daralmış ve sadece Doğu Akdeniz kıyı şeridinde görülmüştür⁴⁹. Bu tarihlerde görülen Afrika üretimi dışındaki en önemli seramik grubu, "Geç Roma C" olarak tanımlanan ve Karatepe Nekropolü seramiklerinin de dahil olduğunu düşündüğümüz seramik grubudur.

Akdeniz havzasındaki diğer üretim grupları arasında, Anadolu'da yayılım gösteren Çandarlı, Kıbrıs üretimi kırmızı astarlı seramikler ile Mısır ve Galya grubu seramikleri, Geç Roma döneminde yaygın olarak görülen diğer seramik gruplarıdır⁵⁰.

Waagé tarafından "Geç Roma C" olarak tanımlanan bu seramik grubu, Geç Roma A ve B grupları adı altında toplanan Afrika tipi kırmızı astarlı kaplar grubu gibi kırmızı astarlı olup sert pişirilmiş ve ince cidarlı gövdelidir⁵¹. Ancak, Afrika grubu mallarından farklı olarak açık kırmızıdan koyu kahve-kırmızı rengine kadar uzanan renklerde, kireç katkılı hamura sahiptir⁵². Dış yüzeyinde çark izleri, çömlekçinin el izleri ya da alet

⁴⁷ Aynı, s. 13.

⁴⁸ John W. Hayes. a.g.e., (1972) s. 462.

⁴⁹ Aynı, s. 463.

⁵⁰ Aynı, s. 464.

⁵¹ Frederick O. Waage. *Antioch on the Orontes IV: Ceramics and İslamic Coins*. (Princeton: Princeton University Press, 1948), s. 43.

⁵² Frederic O. Waage. a.g.e., s.51.

katkılı hamura sahiptir⁵². Dış yüzeyinde çark izleri, çömlekçinin el izleri ya da alet izlerine sıklıkla rastlanır⁵³. Bu grubun seramikleri Afrika tipi seramiklerden farkla, yerel üretimde bile fazla bir form değişikliğine uğramadığından, formlar görüldükleri dönem boyunca değişikliğe uğramadan takip edilebilmektedir⁵⁴. Anadolu'da daha öncesinde yaygın olan Çandarlı grubunun bir devamı olabileceği, araştırmacı J. W. Hayes tarafından tartışılmıştır⁵⁵. M.S. V. yüzyıldan VII. yüzyıla kadar yaygın olarak görülen bu seramik grubunun kökeni tam olarak bilinmese de, Anadolu olabileceği düşünülmektedir.

Geç Roma döneminde, Akdeniz havzasında yaygın olarak yuvarlak dipli derin kaplar kullanılmıştır. Bu kapların genelde ağızlarına yakın küçük kulpları bulunmaktaydı. Ateşe maruz kaldıklarından bu kaplar genelde kahverengiye yakın koyu kırmızı renkte yer yer siyah is lekeleriyle kaplıdır⁵⁶. Isı geçirgenliğini sağlamak amacıyla ince ve inceye yakın bir cidara sahip olan bu kaplar "Geç Roma C tipi" olarak tanımlanan seramik grubunun içerisinde değerlendirilmektedir. V.yüzyılın sonundan itibaren yoğun olarak kullanılan bu seramik kap tiplerinin, M.S. VII. yüzyılın ortalarına kadar yaygın olarak kullanıldıkları görülmektedir⁵⁷. Geç Roma C Tipi seramik grubuna Dura Europos'ta da M.S. VI. yüzyıl boyunca rastlanmaktadır⁵⁸.

⁵² Frederic O. Waage. *a.g.e.*, s.51.

⁵³ Frederic O. Waage. *a.g.e.*, s. 52.

⁵⁴ Aynı, s. 53.

⁵⁵ John W. Hayes, *a.g.e.*, (1972), s.369.

⁵⁶ John W. Hayes. *Handbook of Mediterranean Pottery* (London: British Museum Press, 1997), s.76-79.

⁵⁷ Frederic O. Waage, *a.g.e.*, s. 56-57.

⁵⁸ John W. Hayes. *a.g.e.*, (1972), s. 419.

1.2.2. “Oda Mezar 1” Günlük Kullanım Kapları

Seramik malzemelerin ikinci grubunu oluşturan günlük kullanım kapları, oda mezar içerisinde dağınık ve parçalar halinde ele geçmiştir. Tama yakın günlük kullanım kaplarının yanında, form veren ağız ve dip parçaları ile az sayıda amorf seramik parçası bulunmuştur. Seramik parçaları, sarımtırak-bej ve kızıl-kahve olmak üzere iki renk hamur görülmektedir. Bulunan seramik parçaları, günlük kullanıma özgü olup, tümü oldukça sert pişirimidir.

Günlük kullanım kapları arasında, pişirme kapları parçalarıyla, çeşitli boyutlarda saklama kapları yer almaktadır. Bej renkte ve az miktarda taşçık ve kum katkılı hamura sahip bu kapların cidarları orta ya da kalındır. Sarımtırak renkte ince bir astarla kaplı olan bu seramik grubu, form açısından tek ya da çift kulplu dar boyunlu, geniş omuzlu derin gövdeli, düz ve dar dipli saklama kapları olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Kat. No. 46-48). Sade bir görünüm arz eden bu seramik grubuna ait gövde-omuz parçalarında sade yatay yivler dışında bezeme görülmemektedir.

Oldukça sade olan bu seramik grubunun içerisinde, bezeme olarak nitelendirilebilecek yatay çiziklerle oluşturulmuş olan “tırnak” bezeme şeridi dışında herhangi bir bezeme görülmemektedir (Levha 58, Foto: 16).

Tama yakın kaplar içerisinde saklama kabı olarak kullanılan testi biçimli tek ya da çift kulplu kapların dip kısmında deliklere rastlanmıştır. Oda Mezar 1 içerisinde oldukça az sayıda seramiğin bulunmasını, oda mezarın sele maruz kalması ile daha önceden soyulmuş olmasına bağlamak mümkündür.

Günlük kullanım kaplarının kızıl-kahve rengi hamura sahip ikinci seramik grubu olarak adlandırılan, pişirme kabı parçalarından oluşmaktadır (Levha 49-Kat. No 38). Sert pişirimli ve cidar kalınlıkları ince olan bu seramiklerin üzerinde ısıya maruz kalmaları sebebiyle, hamur rengi yer yer koyu kahve rengini almıştır. Dıştan, hamur rengi olan kızıl-kahve tonuna yakın veya kızıl renkte ince bir astarla kaplı olan bu seramiklerin üzerlerinde yer yer is lekeleri görülmektedir. Astar boya, ağız kısmından

rengi olan kızıl-kahve tonuna yakın veya kızıl renkte ince bir astarla kaplı olan bu seramiklerin üzerlerinde yer yer is lekeleri görülmektedir. Astar boya, ağız kısmından gövdeye kadar akıtılarak sürülmüştür. Ağız profilleri genelde dışa çekik ve çapları 18-20 cm arasında değişmektedir (Levha 59, Foto. 17). Tek bir örnekte ağız profili dik ve oluklu olup, ağız çapı diğer örneklere oranla çok daha küçüktür (çapı 11.8cm) (Levha 60-a, Foto 18). Benzer örneği, Kuzey Suriye'deki Dehes kazılarında bulunmuştur ve IV-V. yüzyıllara tarihlendirilmektedir⁵⁹.

Form veren ağız parçaları dışında, tama yakın bir kap, bu gruba giren seramik kapların formu hakkında genel bir bilgi vermektedir (Kat. No 49). Kırmızı-kahve rengi hamura , sert pişirimli ve ince cidarlı bir gövdeye sahip olup ağız kısmı dışa çekiktir. Geniş karınlı ve yuvarlak dipli olan kabın omuz kısmı üzerine yerleştirilmiş çift kulplu olduğu anlaşılmaktadır. Dip kısmından kulpun üst bitimine kadar gövde boyunca yivler görülür. Bu yivler dışında kabın üzerinde herhangi bir bezeme bulunmamaktadır. Bu formdaki kaba ait benzer örneklere Dura Europos'ta da VI. yüzyıl boyunca rastlanmaktadır⁶⁰.

2. CAM BULUNTULAR

2.1. Suriye- Filistin Bölgesi Geç Roma Cam İşlemeciliği

Suriye-Filistin bölgesi cam işlemeciliğinin M.Ö. 2. ve 1. binde varlığı, Mezopotamya tabletlerindeki metinlerden bilinmektedir⁶¹. Helenistik dönemde lüks tüketime yönelik devam eden cam işlemeciliği, asıl gelişimini Roma döneminde gerçekleştirmiştir⁶². M.Ö. I. yüzyılda ortaya çıkan serbest üfleme tekniğinin

⁵⁹ Jean Pierre Sodini and all. "a.g.m.", *Syria*, LVII: 3-268, (1980), s. 245- 246 TYPE 2.

⁶⁰ John W. Hayes. *a.g.e.*, (1972), s. 419.

⁶¹ Binnur Gürler. *Tire Müzesi Cam Eserleri*. (Birinci Basım. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000), s. 6.

⁶² Christopher S. Lightfoot ve Melih Arslan. *Anadolu Antik Cam Sanatı /Ancient Glass of Asia Minor (Yüksel Erimtan Koleksiyonu)*. (Ankara: 1992), s. 5.

tekniklerinin oluşmasına imkan tanıyarak, seri üretime yönelmeyi sağlamıştır⁶³. İmparator Augustus dönemine gelindiğinde cam işlemeciliği, daha önceki dönemlerden farklı olarak, bir endüstri haline gelmiş ve Roma gündelik yaşamının içerisine girmiştir⁶⁴.

M.S. I.-III. yüzyıllar arasında hızla gelişen cam endüstrisinin ürünleri, lüks tüketime yönelik pahalı vazolar ya da yemek takımlarından, çok ucuza mal edilen ve seri olarak üretilen parfüm şişelerine kadar teknik, bezeme ve kalite açısından değişen geniş bir yelpaze grubuna sahipti⁶⁵. Özellikle, M.S. III. ile VI. yüzyıllar arasında küçük parfüm şişeleri, Suriye üretimine özgü cam eşyalar arasında yer almaktaydı⁶⁶. Bunların dışında, M.S. IV.-VII. yüzyıllar arasında ise Suriye ve Filistin’de üretilen kalıba üfleme camlar, genelde İbrani ve Hristiyan semboller içeren ve “Hacı Kapları” ya da “Kudüs Kapları” olarak adlandırılan, çokgen gövdeli şişeler ve kavanozlardı⁶⁷. M.S. VI.- VII. yüzyıl başlarında küresel dipli şişeler, Suriye-Filistin bölgesinde yaygın olarak görülmekteydi⁶⁸. M.S. VII. yüzyıl başlarından itibaren İslam egemenliği altına giren bölgede kesintisiz devam eden cam üretimi, İslam sanatının süslemelerini programına alarak yeni bir oluşuma gitmiştir⁶⁹.

Geç Roma ve Bizans dönemindeki cam üretim merkezleri arasındaki en önemli merkezler, köklü bir cam üretim geleneğine sahip olan Suriye ve Filistin bölgelerinde bulunmaktaydı. Homs (Damas) bu merkezlerden biriydi. M.S. II. Yüzyılın sonu ile III. Yüzyılın başından itibaren yoğun olarak görülen cam üretimi, Geç Roma - Bizans

⁶³ Cam yapım ve üfleme teknikleri için bkz. Binnur Gürler. *a.g.e.*, s. 10-11; Christopher S. Lightfoot ve Melih Arslan. *a.g.e.*, s. 10 - 12.

⁶⁴ Christopher S. Lightfoot ve Melih Arslan. *a.g.e.*, s. 5.

⁶⁵ Christopher S. Lightfoot ve Melih Arslan. *a.g.e.*, s. 6.

⁶⁶ David Talbot Rice. *Byzantine Art*. (Great Britain: Penguin Books , 1954), s.204-205.

⁶⁷ B. Yelda Olcay. “Tarsus Cumhuriyet Alanı Kazısı Cam Buluntuları”, *Adayla*, III: 169-172 (1998), s. 171.

⁶⁸ Üzlifat Özgümüş. “Anadolu’da Bizans Dönemi Camcılığı”, *Sanat Tarihi Araştırma Dergisi*, 12: 39-43, (1994), s.39.

⁶⁹ B. Yelda Olcay. “a.g.m.”, (1998), s. 171.

dönemlerinde de sürmüştür⁷⁰. Gerasa, Samaria, Dura Europos ve Hama kentleri Suriye bölgesindeki önemli diğer cam üretim merkezleriydi. Suriye dışında, Anadolu'da Sardis⁷¹ başta olmak üzere Efes, Anamur, İznik ile başkent Konstantinopolis'de önemli cam üretim merkezleri bulunmaktaydı. Yunanistan'da bulunan önemli merkezlerden Korint'te, XI. yüzyılda aktif olan cam atölyelerinin varlığı bilinmekteydi⁷².

2.2. "Oda Mezar 1" Cam Buluntuları

Oda mezar buluntuları içerisinde malzeme açısından ikinci grubu cam buluntular oluşturmaktadır. Oda Mezar genelinde dağınık parçalar halinde bulunan cam buluntular, biri tam, ikisi parçalar halinde toplam dört adet şişe parçası ile bir tam bilezik, bir kolye ucu ile çeşitli boyutlarda cam boncuklardan oluşmaktadır (Foto. 19). Bulunan şişelerin tamamının rengi açık yeşildir. Oda Mezarda yer alan camlar arasında, ağız formları dışı çekilerek katlanmış cam ağız parçaları bulunmuştur (Foto 20, Levha 61).

Kazı çalışmaları sırasında tam olarak ele geçen örneğimiz damlalık tipi bir şişedir (Kat No 40, Levha 51). Ağız ve boyun kısmı gövde bölümüne sonradan eklenerek yapıldığı anlaşılmaktadır. Ağız kısmı ile gövde arasındaki bağlantı, sonradan açılan bir delikle sağlanmıştır. Cam şişenin kalınlığı 0.1 cm kadardır. Şişe armudi biçimlidir ve dip kısmı içe doğru çekiktir. Dip kısmında pontil işareti bulunmaktadır. Tam örnek dışında, biri spiral ya da sarmal (Kat No 42-Levha No 53) ve diğeri kaburga süslemeli (Kat No 43- Levha No 54), küresel dipli iki damlalık daha tespit edilmiştir. Damlalık şeklindeki bu cam şişenin ağız profili ile diğer ağız parçalarının şekli birbirine yakın formlarda olup, ağız kısmı dışı çekilip katlanarak işlenmiştir .

⁷⁰ Selim Abdul Hak. "Contribution d'une Découverte Archéologique Recente a l'Etude de la Verrerie Syrienne a l'Epoque Romaine", *Journal of the Glass Studies*, VII: 26-84, (1965), s. 26.

⁷¹ Anadolu'daki önemli en önemli cam üretim merkezi olan Sardis için genel bkz. Axel von Saldern. *Ancient and Byzantine Glass from Sardis*. (London: The Corning Museum of Glass, 1980).

⁷² Gladys R. Davidson. "A Medieval Glass Factory at Corinth", *American Journal of Archaeology*, XLIV : 297-324, (1940), s. 324.

Damlalık dışında çökertme tekniğinde yapılmış uzun boyunlu bir gözyaşı şişesi daha yer almaktadır (Kat No 41, Levha 52). Damlalık biçimindeki cam kaplar M.S. IV. – VI. yüzyıllar arasında Suriye’de yaygın olarak görülen ve parfüm şişesi olarak kullanılan genelde küçük boyutlu cam kaplardır⁷³.

Şişeler dışındaki cam buluntular arasında tek bir cam bilezik bulunmaktadır (Kat No 44, Levha 55). M.Ö. 2. binden beri varlığı bilinen cam bileziklerin, ilk örneklerini Mısır’da, II. Amenophis’in mezarında ve M.Ö. 1. binde, Kuzey Avrupa’daki “la Tène” olarak adlandırılan kültür’de rastlanmıştır⁷⁴. Helenistik ve Erken Roma dönemlerindeki varlığına dair bilgi bulunmayan cam bilezikler, M.S. III. yüzyılın ortalarından itibaren Suriye-Filistin bölgesinde yaygın olarak kullanılmaya başlanır⁷⁵. Yapımı kolay ve ucuz mal edilebildiğinden, Geç Roma ve Bizans dönemi boyunca vazgeçilemeyen takı eşyaları haline gelen cam bilezikler, siyahı andıran koyu renklerde görülebildiği gibi, açık yeşil ve mavi rengin çeşitli tonlarındaki cam hamurundan yapılmaktaydılar. Genelde tek renkte üretilmiş olan Geç Roma-Bizans dönemi cam bileziklerinde çok renk kullanımına ancak İslami dönemde başlanmıştır⁷⁶. Yapım tekniklerine göre ek yeri belirgin ve ek yeri belirsiz olarak ikiye ayrılan cam bilezikler, kesitlerine göre de daire ya da yuvarlak, yarı yuvarlak ya da “D” kesitli, üçgen, oval, oluk ya da yivli olarak sınıflandırılmışlardır⁷⁷.

Katalog numarası 44 olan mavi renkteki cam bilezik 6,2 cm çapında olup bir çocuğa ait olabilecek küçüklüktedir. Üzerinde bezeme bulunmayan cam bilezik, yarı

⁷³ E. Marianne Stern. *Roman, Byzantine and Early Medieval Glass, 10 B.CE. - 700 CE.* (Ostfildern: Hatje Cantz, 2001), s. 18.

⁷⁴ Maud Spaer. “the Pre-İslamic Glass Bracelets of Palestine”, *Journal of the Glass Studies*, 30: 51-61 (1988), s. 51; Gülgün Köroğlu. “Yumuktepe Höyüğü’nden Bizans Dönemi Cam Bilezikleri”, *Ortaçağ’da Anadolu, Prof. Aynur Durukan’a Armağan.* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü, 2002), s. 358 dipnot 16.

⁷⁵ Maud Spaer. “a.g.m.”, s. 51.

⁷⁶ Aynı, s. 60.

⁷⁷ Aynı, s.53-59; Gülgün Köroğlu. “Yumuktepe Höyüğü’nden Bizans Dönemi Cam Bilezikleri”, *Ortaçağ’da Anadolu Prof. Dr. Aynur Durukan’a Armağan.* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü, 2002), s. 360.

dairesel kesitli olup genel olarak III. yüzyıl ile VII. yüzyıl Geç Roma-Bizans dönemi cam bilezikleri içerisinde tarihlenmektedir⁷⁸.

Cam buluntuların arasında en nitelikli olanı, koyu mavi renkteki cam kolye ucudur (Kat No 45, Levha 62). Çapı 0.1-0.2 cm ve kalınlığı 1.6 cm olan kolye ucunun bir yüzü figürlü diğer yüzü düzdür. Bezemeli olan yüzde, vücudu profilden, başı cepheden verilmiş “aslan” figürü yer alır. Figürün sağ üst yanında bir hilal ile yıldız motifi görülmektedir.⁷⁹ “Apotropaic” (tanrıya sesleniş) bir simge olan bu betimlemenin, koruyucu tılsım olarak M.S. IV-V. yüzyıllar arasında Suriye bölgesinde yaygın olduğu düşünülmektedir⁸⁰. Dairesel formlu olan bu kolye uçları, cam hamurunun bir kalıba basılması suretiyle oluşturulmuşlardı. 1938-39 yılları arasında Suriye’de, Qual’at Sim’an’daki manastır kompleksinde yapılan kazılarda, kuyumcu kalıpları olarak sözü edilen kolye ucu kalıpları ele geçmiştir⁸¹. Burada ele geçen kalıplardan bir tanesinin üzerindeki bezeme ile Oda Mezar 1’de bulunan ve katalogda yer alan kolye ucunun üzerindeki bezeme kompozisyonunun aynılığı dikkati çekmektedir. Kalıptaki çap ölçüsü ile kolye ucumuzun ölçülerinin birebir tutması, kolye ucunun olasılıkla bu veya çağdaşı bir kalıptan çıkmış olabileceğini akla getirir.

Cam buluntuların son grubunu boncuklar oluşturmaktadır. Lacivert cam üzerine opak beyaz ve lacivert camın aplik edilmesiyle oluşturulmuş “göz” motifli silindirik boncuklar ile yuvarlak kesitli beyaz, sarı ve açık mavi renkteki küçük boyutlu boncuklar ile farkı boyutlardaki mavi, kırmızı veya siyah renkte silindirik boncuklar bulunmuştur (Levha 56, Foto 19). Söz konusu “göz” motifli cam boncukların (Kat. No. 46-47- Levha 56a-b), Suriye ve Filistin bölgelerinde yaygın olduğu, benzer örneklere Crowfoot, Samaria kazıları sırasında M.S. IV. V. yüzyıla tarihlenen mezar yapılarında

⁷⁸ Maud Spaer. “a.g.m.”, s.54.

⁷⁹ Hayvan figürlü kolye uçları arasında bu kompozisyon en sık rastlanan sahne olarak dikkati çeker. Bu konudaki bilgi için bkz. Dan Barag. “Stamped Pendants”, *Ancient Glass in the Israel Museum*. Ed. Maud Spaer, (Jerusalem: The Israel Museum, 2001), s. 174.

⁸⁰ E. Marianne Stern. *a.g.e.*, s.378-379.

⁸¹ Georges Tchalenko. *Villages Antiques de la Syrie du Nord, III*. (Paris: Institut Français d’Archéologie de Beyrouth, 1958), s. 43 fig. 29.

rastlanmaktadır⁸². Boncukların tarihlendirilmesi konusunda belirgin bir özellik tespit edilememiştir. Oda Mezarındaki diğer cam buluntularla birlikte, boncukların tarihlendirilmesini, genel olarak, M.S. IV. –V. yüzyıllar olarak önerebiliriz.

3. DİĞER KÜÇÜK BULUNTULAR

3.1. Amulet ve Koruyucu Tılsımlar

İnsanlar, din gibi adlandırmadıkları doğa olaylarından, hastalıklardan ve doğa üstü korkularından korunmak üzere, tümüyle inanca dayanan muska ya da tılsım olarak adlandırılan nesnelere kullanmayı tarih boyunca sürdürmüştür. Bizans dünyasında tılsımlar, Roma geleneğinde olduğu gibi, erken dönemlerinde kötü ruhlar ve kem göz (nazar) gibi kötü etkilere karşı koruyucu olarak kullanılmışlardır⁸³. Evlerin, kiliselerin girişlerine, mezarlıklara, küçük çocukların beşiklerine ya da üzerilerine bronz küçük çanlar asılabileceği gibi, Hıristiyanlık diniyle ilgili olan haç gibi semboller de asılabilirdi⁸⁴. Hıristiyanlığın en önemli simgesi olan haç, her türlü tasvirin ve tılsımın üstünde bir koruyucu (phylacteria) olarak da kabul edilirdi⁸⁵. Haç dışındaki muska ya da tılsım olarak kullanılan objeler arasında, aziz ya da azizelerin kutsal eşyaları olarak bilinen rölikler veya azizlerin mezarlarından alınan su, kandil yağı veya toprak örnekleri de olabirdi. Bizans'ta muska geleneğinin yaygınlaşmasında Filistin ve çevresine yapılan hac ziyaretlerinin de önemi büyüktür. Kutsal topraklardan alınan hac hatırası

⁸² G. M. Crowfoot . "Faience, Amulets and Beads", *The object from Samaria*. (London : Palestine Exploration Fundation , 1957) , s. 393 fig. 92-3,4.

⁸³ "Kem göz" adlandırması, Hristiyan inancında şeytanın kiskanç insanların gözleri aracılığıyla kötülük saçması anlamına gelirdi. Bu inanç öylesine güçlüydü ki, Johannes Chrysostomos ve Caiserialı Basileios gibi kilisenin birçok ileri geleni "kem gözün" babasının şeytan olduğunu ifade etmekteydiler. Suriye'de bu inanç çok yaygındı. Detaylı bilgi için bkz. Anastasia D. Vakaloudi . "Deisidaimonia and the Role of the Apotropaic Magic Amulets in the Early Byzantine Empire", *Byzantion*, LXX: 182-210, (2000), s. 183.

⁸⁴ Gülgün Köroğlu. "Haluk Perk Koleksiyonundan Örneklerle Bizans Uygarlığında Muskalar", *Büyük ve Sanat . Kültür Antika* , 29: 17-21, (Bahar 2003), s.17.

⁸⁵ Aynı, s.18.

objelerin de tılsım amaçlı, kötü ruhlardan, hastalıklardan koruduğu, taşıyana şans getirdiğine inanılırdı⁸⁶.

Hıristiyanlıkla bağlantılı simgeler ve betimlemeler kadar Yunan, Mısır ve Suriye-Filistin bölgesindeki eski gelenekler ve Yahudi inancının etkileri de görülmekteydi⁸⁷. Özellikle II. ve III. yüzyıllarda İskenderiye’de görülen bir Hıristiyan tarikatı olan Gnostik (Bilgicilik) akımının etkisi büyük olmuştur⁸⁸. İnsanlığı gizemli bilgilerle kurtarabileceklerine inanan dini ve felsefi bir hareket olarak ortaya çıkan Gnostik tarikatın kökeninde Mısır ve Mitra inançlarının etkileri görülmekte, taş muskalar ve mühürlere çok önem verilmekteydi⁸⁹.

3.2. Bölgedeki Tılsım ve Apotropaic İmgeler

Suriye-Filistin bölgesinde, özellikle gnostik akımın da etkisiyle tılsımların günlük yaşamdaki kullanımını önemli bir yer tutmaktaydı. Hastalıklardan, kötü ruhlardan ve kem gözden koruyan gizemli güçlere sahip olduğu düşünülen bu objeler genelde kişinin üzerinde taşıyabileceği bilezik, yüzük ya da kolye ucu şeklinde kullanılırdı. Kullanıcının ekonomik ya da sosyal statüsüne göre değerli madenlerden olabileceği gibi, taş ya da cam gibi daha ucuz malzemelerden de yapılabilirlerdi. Hıristiyanlık öncesi dönemlere ait inançların ve koruyucu olduğuna inanılan akrep, timsah, aslan, yerden yükselmiş yılan gibi hayvanların da betimlenebildiği bu tılsımlar üzerinde koruyucu yazıtlar, kutsal olduğuna inanılan isimler, beş kollu yıldız (pentalfa), hilal gibi geometrik şekiller, altı veya sekiz noktalı çarpı (asteriks) gibi sihirli olduğuna

⁸⁶ Gary Vikan. “Art, Medicine, and Magic in Early Byzantium”, *Dumbarton Oaks Papers*, 38: 65-86, (1984), s.66.

⁸⁷ Gülgün Köroğlu. “a.g.m.”, (Bahar 2003), s.18.

⁸⁸ T.E. Gregory. “Gnosticism”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, II: 856-857, (New York: Oxford University Press, 1991), 856-857. Jeffrey Burton Russell. *İblis, Erken Dönem Hıristiyan Geleneği*. (Çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2000), s. 94-121.

⁸⁹ T.E. Gregory. “a.g.m.”, s.857.

inanılan simgeler de yer alabilirdi.⁹⁰ Katalog içerisinde yer alan taş objelerimizin benzer bir işlevle kullanılmış olabileceklerini düşünebiliriz.

Oda mezar buluntuları arasındaki son grubu, taş buluntular oluşturmaktadır (Kat No 48-49, Levha 57 a-b). Çok az sayıda ele geçen metal buluntular takı parçalarından oluşmaktadır. Bilezik parçası, yüzük ve küpe parçalarından oluşan buluntular yoğun bir korozyona uğradığından, buluntuların üzerinde bezeme olup olmadığı tespit edilememiştir. Taş buluntular dörtgen prizma formundaki bir kolye ucu ile boncuk şeklindeki iki buluntudan ibarettir. Basit kazıma tekniğiyle bezenmiş olan dikdörtgen taş objelerin üzerinde daire şeklinde basit bezemeler yer almaktadır. “Gem” olarak adlandırılan bu taş objeler⁹¹, kem gözlerden koruyucu amaçlı takılar olarak, boyunda taşınmak üzere kullanılmış olmalıdırlar. Üzerilerinde kazınmış olan basit kazıma şeklindeki nokta bezekler, Suriye Filistin bölgesindeki “asteriks” simgesinin benzeri bir sihirli simge olma ihtimalini akla getirmektedir. Bu taş objelerin “tılsım” olarak kullanılmış olabilecekleri düşünülebilir.

3.3. “Oda Mezar 1” Metal Buluntuları

Oda mezar buluntularının içerisinde değerlendirilen ancak katalog dışında tutulan metal objeler yer almaktadır (Foto 21). Oda Mezar içerisindeki nemden etkilenerek yoğun bir korozyona uğrayan bu gruba ait buluntuların tamamı takı objeleri ve parçaları şeklindedir. Bilezik parçası ve küpe parçalarından oluşan metal buluntuların içerisinde en önemli buluntu bir yüzük olmuştur. İki parça halinde bulunan yüzüğün tamamen korozyona uğramış olması temizlenmesine engel olduğundan, üzerinde bezeme ya da yazıt olabilecek herhangi bir ize rastlanmamıştır. Ancak, bölgede bulunan ve form açısından benzer örneklerin üzerindeki bezemeler göz önüne alındığında, söz konusu

⁹⁰ Daha önce sözü edilen aslan-hilal-güneş kompozisyonlu kolye ucunun da benzer bir işleve sahip olduğu düşünülebilir.

⁹¹ Gary Vikan. “a.g.m.”, s.75.

olan yüzüğün kaş kısmında da, ait olduğu kişiyi korumak amaçlı “apotropaic” bir yazıt ya da süslemeyle bezenmiş olabileceğini düşünebiliriz⁹².

⁹² Gülgün Köroğlu, “a.g.m.”,(Bahar 2003) s. 20.

SONUÇ

Türlerine göre, seramik, cam, taş ve metal buluntular adı altında toplanan Karatepe Nekropolü Oda Mezar 1 buluntularının, büyük bir kısmını, seramik grubu içinde yer alan pişmiş toprak kandiller oluşturmaktadır. Form ve bezemelerine bağlı olarak dört ana grup altında toplanan kandillerin en erken tarihli örneği III.- IV. yüzyıllara ait olduğu düşünülen ve Tip 4 olarak tanımlanan ok ucu bezemeli kandil vermektedir. III. yüzyıldan V. yüzyıla kadar süren dönem içerisinde Tip 1'e ait yayvan oval formlu kandillerin kullanım gördükleri anlaşılmıştır. Tip 3 olarak tanımladığımız mekik biçimli kandilin ise V.-VI. yüzyıllar arasına tarihlendirildiği tespit edilmiştir. Oda Mezar kandilleri içerisinde Tip 2 olarak değerlendirilen kandillerin, IV. yüzyıldan VII. yüzyıla kadar geçen uzun dönem boyunca kullanım gördükleri anlaşılmaktadır. Genel olarak bej, açık kırmızı ile bazı örneklerde turuncu renkte hamura sahip olan Oda Mezar 1 kandillerinin form ve bezemeleri Suriye bölgesine özgü niteliktedir. Bölgedeki karşılaştırma örnekleri göz önüne alındığında, birebir benzer örneklerinin Kuzey Suriye bölgesinde tespit edilmiş olması, Oda Mezar 1'de ele geçen kandillerin, bölgesel bir atölyenin ürünü olduklarını düşündürmektedir.

Katalogun seramik bölümünün ikinci grubunu günlük kullanım kapları oluşturmaktadır. Az sayıda ele geçen bu gruba ait buluntular içerisinde, tüme yakın birkaç derin kap ile benzer kaplara ait çeşitli gövde ve ağız parçaları tespit edilmiştir. Bunların içerisinde tarihlendirmeye yardımcı olabilecek örnekler, kırmızı-kahve renkte hamura sahip ince cidarlı ve sert pişirimli seramiklerden oluşmaktadır. Özellikle hamur rengi ve form açısından V. yüzyıl ile VI. yüzyılın sonu içerisinde yoğun olarak görülen ve Geç Roma C Tipi olarak tanımlanan, Suriye-Filistin bölgesi üretimi seramik malları içerisinde değerlendirilebilmektedir.

Oda Mezar 1 buluntularının cam buluntuları az ama nitelikli örneklerden oluşmaktadır. Genel olarak yeşil ve mavi-yeşil renkteki cam kap parçalarının küçük boyutlu cam şişe parçalarından oluşmaktadır. Üfleme tekniğinde üretilmiş olan bu şişeler içerisinde damlalık tipi şişe, Suriye bölgesine özgü kaplar olarak tanımlanıp V.-

VI. yüzyıllara tarih vermektedirler. Cam buluntuları içerisinde en nitelikli olanı, baskı tekniğinde üretilmiş mavi renkteki cam kolye ucudur. Aslan figürlü bezemesi bulunan bu kolye ucunun koruyucu tılsım olarak IV.-VI. yüzyıllar arasında Suriye bölgesine özgü bir üretim olduğunu söylemek mümkündür. Tarihlendirmede en geniş zaman dilimine yerleştirilen buluntu türünü cam bilezik oluşturmaktadır. III.-VII. yüzyıllar arasına tarihlendirdiğimiz bileziğin yanında, cam boncuklar da bileziğe bağlı olarak aynı zaman dilimi içerisinde yerleştirilmektedir.

Gem olarak adlandırılan ve biri boncuk, diğeri kolye ucu şeklinde olan iki taş obje de, Suriye bölgesinde sıklıkla karşılaşılan, korunma amaçlı tılsım niteliğindeki objelerdir. Geç Roma-Bizans döneminde de kullanıldığı bilinen bu tür objelerin tarihlendirilmesinde, figürlü kolye ucuyla benzer olan işlevleri göz önüne alınmıştır. Bunun yanında, bir arada bulunduğu ve tarihlendirmelerini daha sağlıklı yapabildiğimiz diğer eserler, bu eserin tarihlendirilmesinde temel dayanak olmuştur.

Oda Mezar 1 kazısında ele geçen buluntuların geneline bakıldığında, Suriye Bölgesi ile bir ilişkinin varlığı görülmektedir. Erken dönemlerden beri, söz konusu bölgenin Kuzey Suriye olarak adlandırıldığı bilinmektedir. Asur Ticaret Kolonileri Çağında bölgede kervanlarla kara taşımacılığının yapıldığı ve Fırat'ın Birecik'e kadar Basra Körfezi ile ticari ve askeri bağlantıyı sağlayan bir su yolu olduğu göz önüne alındığında; bölgede ticari bir sürekliliğin varlığı ileri sürülebilir. Bu çalışmada ele alınan buluntular ışığında, Suriye Bölgesi ile bir ticaretin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Yerel üretim olabilecek bazı örneklerin de Suriye ile ilişkilendirilebilecek olması, bölgeler arası ticaretin aynı zamanda kültürel etkileşime de yol açtığından söz etmek mümkündür.

Karatepe Nekropolünün çok yakınında bulunan iki yerleşimin (Akarçay Höyük ve Harabebezikan Höyük) Geç Roma-Erken Bizans Döneminin ait tabakalar barındırması ve bu iki yerleşimde yapılan arkeolojik kazılar sırasında ele geçen buluntuların, Oda Mezar 1 buluntuları ile yakın benzerlik göstermesi; söz konusu dönemde bu iki yerleşimin nekropolü ortak kullandıklarını düşündürmektedir. Oda mezarlar içinde yer alan Aramice yazılardan dolayı, söz konusu yerleşimlerde yaşayanların etnik

kökenlerinin Arami olduğunu ve bazı kandillerde görülen haç motifinden yola çıkarak Hıristiyan olduklarını ileri sürebiliriz.

Sonuç olarak, Karatepe Nekropolü Oda Mezar 1 buluntularının tarihlendirmelerini III. yüzyıldan başlatarak VII. yüzyıla kadar çıkartmak mümkündür. III. yüzyıldan itibaren form devamlılığının görüldüğü pişmiş toprak kandiller, tek başına, tarihlendirme konusunda yeterli değildir. Buradaki VII. yüzyıl söylemi de, bazı formların VII. yüzyıla kadar kullanılmış olmalarından ileri gelmektedir. Tarihlendirme konusunda daha emin olabildiğimiz cam kolye ucu ve damlalık tipi cam şişenin, IV-VI. yüzyıllar arasında yer almalarından dolayı, Oda Mezar 1 buluntularının da aynı döneme tarihlenebileceğini ileri sürebiliriz. Aksi bir durum olarak, Oda Mezar 1 kazısı sırasında ele geçen sikkenin, M.S. III. yüzyılın ilk yarısına ait olması ve buluntuların genel tarihlendirmesi ile uyumsuzluk gösteriyor olması, mezarın bir ilk kullanım evresi olduğunu göstermektedir. Buluntuların tarihlendirmesi ışığında, bu ilk kullanım evresinden itibaren oda mezar yapısının M.S. VI. yüzyılın sonuna kadar yeniden kullanım gördüğünü ileri sürebiliriz.

KAYNAKÇA

Kitabı Mukaddes, Eski ve Yeni Ahit. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1997.

Abdul Hak, Selim. "Contribution d'une Découverte Archéologique Récente à l' Étude de la Verrerie Syrienne à l' Époque Romaine", **Journal of the Glass Studies**, VII: 26-34, 1965.

Abdullah Deveci ve Yalçın Mergen. "Akarçay Höyük 1998: Ön Araştırma Raporu", **İhsu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1998 Yılı Çalışmaları**. Ed. Numan Tuna ve Jean Öztürk, Ankara: O.D.T.Ü. Tarihsel Çevre Araştırma Merkezi (TAÇDAM), 1999.

Abdullah Deveci ve Kübra Ensert. "Akarçay Höyük Kazı Çalışmaları", **25. Kazı Sonuçları Toplantısı**, C.2: 381 – 390, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 2003.

Acara, Meryem . "Bizans Ortodoks Kilisesinde Litürji ve Litürjik Eserler", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 15, 1: 183-201, Ankara, 1998.

Akat, Yücel ;Fıratlı, Nezih ve Kocabaş N., **Hüseyin Kocabaş Cam Eserler Kataloğu**. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1984.

Akyurt, İ. Metin, **M.Ö. 2. Binde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

Akyürek, Engin. **Bizans'ta Sanat ve Ritüel**. Üçüncü Basım. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 1989.

Alexander Kazhdan and all. "Funeral", **The Oxford Dictionary of Byzantium**, 2: 808-809, New York: Oxford University Press, 1991.

Alexander Kazhdan. and Laskarina Bouras. "Tomb", **The Oxford Dictionary of Byzantium**, 3: 2092, New York: Oxford University Pres, 1991.

Oğuz Alp ve Macit Tekinalp. "Harabebezikan Höyük 1999 Kazı Çalışması", **İlisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Çalışmaları**. Ed. N. Tuna, J. Öztürk ve J. Velibeyoğlu, Ankara: O.D.T.Ü., 2001, 381-400.

Anthony Comfort and Rifat Ergeç. "Following the Euphrates in Antiquity: North-South Routes Around Zeugma", **Anatolian Studies** , 2001: 19-49, Ankara, 2001.

Anthony Cutler and T.E. Gregory. "Lamps", **The Oxford Dictionary of Byzantium**, 2: 1171, New York: Oxford University Press, 1991.

Aristea Papanicolaou Christensen, Rudi Thomsen and Gunhild Ploug. **Hama III** . Kobenhavn: Fondation Carlsberg, 1986.

Bahar, Hasan. "Fırat Bölgesi Tarihçesi ve Nehir Ulaşımı", **Tarih ve Toplum**, Cilt 27 Sayı 160 : 38-44 , Nisan 1997.

Bailey, Donald M. **A Catalogue of the Lamps in the British Museum**, London: British Museum Press, 1975.

_____ "Byzantine Lamps", **Byzantium Treasures of Byzantine Art and Culture**. London: British Museum Press, 1994.

Baur, Paul Victor Christopher. "The Lamps", **Excavations at Dura-Europos Final Report IV**. Ed. M.I. Rostovtzeff and all. New Haven: Yale University Press, 1947.

Bostan, İdris. "Birecik", **İslam Ansiklopedisi 6**: 187-189, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992

- Bounni, Adnan. "A Preliminary Report on the Archeological Excavations at Tell al-Abd and Anab al Safinah 1971-72", **American Schools of Oriental Research**, 44: 49-62, 1979.
- Brooner, Oscar. "Terracotas Lamps", **Corinth IV-2**. Cambridge: Free Press, 1930.
- Bruneau, P. "Les Lampes", **Délos XXVI**. Paris: École Française d'Athènes, 1965.
- Canav, Üzelifat. **Ancient Glass Collection**, İstanbul: Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş., 1985.
- Chapman, E. "The Lamps", **Excavation at Carthage - The British Mission 1-2**, London: Oxford Press, 1928.
- Chris Lightfoot and Melih Arslan. **Ancient Glass of Asia Minor:Yüksel Erimtan Koleksiyonu**, Ankara, 1992.
- Clairmont, Christoph W. **Dura Europos Final Report IV, Part V The Glass Vessels**. Ed Ann Perkins. New Haven: Yale University Pres,1963.
- Crowfoot, J.W.- G.M.- Kenya, K.M."The object from Samaria", **Palestine Exploration Foundation** , London, 1957.
- Çokay, Sedef. **Antik Çağda Aydınlatma Araçları**, İstanbul: Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 1998.
- Day, E. Florence. "Early Islamic and Christian Lamps", **Berytus**, VII: 65-79, 1942.
- Davidson, R. Gladys. "a Medieval Glass Factory at Corinth", **American Journal of Archaeology**, Volume XLIV: 297-324, 1940.

Demirkent, Işın. “Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi”, **Bellekten**, C. LIII, S. 206: , 1989.

Derya Yalçıklı ve Macit Tekinalp. “Mezraa Höyük 2002 Yılı Kazısı”, **İhsu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarının Kurtarma Projesi 2002 Çalışmaları**. Ed. Numan Tuna- Jean Öztürk ve Jale Velibeyoğlu. Ankara: O.D.T.Ü., 2004. 107-160.

Deveci, Abdullah. “Akarçay Höyük”, **ArkeoAtlas**, 2 : 146 – 147, 2003.

Engin, Atilla. “Paleolitik Çağdan Roma Dönemi Sonlarına Kadar Birecik ve Çevresi”, **Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rumkale’deki Taşınmaz Kültür Varlıkları**. Ed. Aynur Durukan, Ankara: GAP Yayınları, 1999.

Ergeç, Rifat. **Güney Kommagene Bölgesindeki Antik Dönem Nekropol ve Mezarları (2 cilt)**. Doktora tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 1995.

Evren, Adil. “Selçuk- Efes Davut Yeriş Tarlası 1993 yılı Kurtarma Kazısı”, **IV. M.K.K.S**, 24-26 Nisan 1995, s.72- Çizim 42:d29.

G. Podskalsky, R. Stichel and A. Karpozilos, “Death”, **Oxford Dictionary of Byzantium**, 1: 593-594, New York: Oxford University Press, 1991.

Garnett, Katerine S. “Late Roman Corinthian Lamps from the Fountain of the Lamps”, **Hesperia**, XLIV: 173-206, 1975.

Goodenough, Erwin R.. “a Jewish Amulet of the Roman Period”, **Greek and Byzantine Studies**, July 1958.

Griesheimer, Marc. “Cimetière et Tombeaux des Villages de la Syrie du Nord”, **Syria**, XXIV: 165-211, 1997.

Guillermo Algaze, R Breuninger and J. Knudstad. "The Tigris- Euphrates Archeological Reconnaissance Project: Final Report of the Birecik and Carchemish Dam Survey Areas.", **Anatolica**, XX: 3-25 , 1994.

Gürler, Binnur. **Tire Müzesi Cam Eserleri**. Birinci Basım. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

Hadad, Shulamit. "Oil Lamps from the Third to the Eight Century C.E. at Scythopolis-Bet Shean", **Dumbarton Oaks Papers**, 51: 147-183, 1997.

Harden, D.B. "Ancient Glass, II: Roman", **the Archaeological Journal**, CXXVI: 44-74, 1970.

Hayes, John W. **Late Roman Pottery** . London: British School at Rome, 1972.

_____ **Ancient Lamps in the Royal Ontario Museum**. Toronto, 1978.

_____ **Excavations at Saraçhane in İstanbul Vol.2**. New Jersey: Princeton University Press, 1992.

_____ **Handbook of the Mediterranean Roman Pottery**. London: British Museum Press, 1997.

Honigmann, Ernst. **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**. Çev. Prof. Dr. Fikret Işıltan. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970.

Husseini, S.A.S. "A Fourth Century A.D. Tomb at Beit Fajjar", **Quaterly Department of Archeologie of Palestine**, IV: 175-177, 1935.

_____ "A Rock Cut Tomb-Chamber at Ain Yabrud", **Quaterly Department of Archeologie of Palestine** , VI: 54-55, 1936-37.

Işıltan, Fikret. **Urfa Bölgesi Tarihi**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1955.

Jones, A.H.M. **The Decline of the Ancient World**. London: Free Pres, 1966.

Kaegi, Walter E. **Bizans ve İlk İslam Fetihleri**. Çev. Mehmet Özay, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000.

Kassab Tezgör, D. **İstanbul Arkeoloji Müzeleri Pişmiş Toprak Kandiller Kataloğu C. I**. İstanbul: Fransız Araştırma Enstitüsü, 1995.

Kennedy, A. C. "The Developpement of the Lamp in Palestine", **Berytus**, XIII-XIV: 67-90, 1961-1963.

Koroğlu, Gülgün. "Yumuktepe Höyüğü'nden Bizans Dönemi Cam Bilezikleri", **Ortaçağ'da Anadolu Prof. Dr. Aynur Durukan'a Armağan**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü, 2002.

_____ "Haluk Perk Koleksiyonu'ndan Örneklerle Bizans Uygarlığında Muskalar", **Kültür Antika**, 29: 16-21, Bahar 2003.

Le Quien, Michaelis. **Oriens Christianus III**. Graz: Akademische Druck - U. Verlagsanstalt, 1958.

Lowden, John. **Early Christian and Byzantine Art**. London: Phaidon Librairy, 1998.

M. Maqdissi and S. Hussami. "Deux hypogées de l'époque byzantine (IV.- V. S. après J.-C.) dans la région de Doumar", **Syria**, LXVII: 465-467, 1990.

Mansel, Arif Müfit. **Ege ve Yunan Tarihi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1971.

Marcella Frangipane ve Eyüp Bucak. "1999 Yılı Zeytinlibahçe Höyük Kazı ve Çalışmaları", **İhsu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Çalışmaları**. Ed. N. Tuna, J. Öztürk ve J. Velibeyoğlu, 65-108, Ankara: O.D.T.Ü., 2001.

"2002 Yılı Zeytinlibahçe Höyük Kazı ve Çalışmaları", **İhsu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2002 Çalışmaları**. Ed. N. Tuna, J. Öztürk ve J. Velibeyoğlu, 1-56, Ankara: O.D.T.Ü., 2004.

Meryem Acara ve B. Yelda Olcay. "Bizans Döneminde Aydınlatma Düzeni ve Derme Aziz Nikolaos Kilisesi'nde Kullanılan Aydınlatma Gereçleri", **Adalya** , II: 249-266, 1998.

N. Khairy and A. J. A.'Amr. "Early İslamic İnscribed Pottery Lamps from Jordan", **Levant** , XVIII: 143-153, 1986.

Namio Egami, Sei-ichi Masuda and Takuya Iwasaki. "Rumeilah and Mishrifat", **Preliminary Report of Archeological Researches in Syria Vol. I**. Tokyo: The Ancient Orient Museum, 1979.

Natalia Teteriatnikov and Alexander Kazhdan. "Burial", **the Oxford Dictionary of Byzantium**, 1: 340-341, New York: Oxford University Press, 1991.

Nezahat Baydur ve Nadide Seçkin. **Tarsus Donuktaş Kazı Raporu**. İstanbul: TASK (Tarih Arkeoloji Sanat Tarihi ve Kültür Mirasını Koruma Vakfi) Yayınları, 2001.

Olcay, B. Yelda . "Tarsus Cumhuriyet Alanı Kazısı Cam Buluntuları", **Adayla**, III: 169-172 ,1998.

Ostrogorsky, Georges. **Bizans Devleti Tarihi**. Çev. Prof.Dr. Fikret Işıltan. Ankara: Türk Tarih Kurumu , 1999.

Özet, Aynur. “Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesindeki Cam Örnekleri ile Antik Çağda Cam Yapımı”, **Bellekten**, 158: 587- 607, 1987.

Özgümüş, Üzlifat. “Anadolu’da Bizans Dönemi Camcılığı”, **Sanat Tarihi Araştırma Dergisi**, 12: 39-43, 1994.

Perlzweig, James. “Lamps of the Roman Period, First to Seventh Century after Christ”, **The Athenian Agora**, 7. New Jersey : Princeton Press, 1961.

Procopius, **History of the Wars, Books I and II**. İngilizceye çev. H. B. Dewing, London: 1979, I, XVII.

Rodley, Lyn . **Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia**. London: Cambridge University Press, 1985.

Runciman, Steven. **Haçlı Seferleri Tarihi, I-II**. Çev. Fikret Işıltan, Ankara: TTK, 1998.

Russell, Jeffery Burton. **İblis, Erken Dönem Hıristiyan Geleneği**, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2000.

von Saldern, Axel. **Ancient and Byzantine Glass from Sardis**. London: The Corning Museum of Glass, 1980.

Segal, Judah Benzion. **Edessa (Urfa) Kutsal Şehir**. Çev. Ahmet Arslan, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Sinclair, T.A. **Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey Vol. IV**. London: the Pindar Press, 1990.

Sodini, Jean Pierre et al. “Déhès (Syrie du Nord) Campagnes I-III (1976-1978)”. **Syria** LVII, 1980.

Spaer, Maud. "The Pre-Islamic Glass Bracelets of Paletsine", **Journal of the Glass Studies**, 30: 51-61, 1988.

Ancient Glass in the İsrail Museum: Beads and Other Small Objects.
Jerusalem: the İsrail Museum, 2001.

Stern, E. Marienne. **Roman, Byzantine and Early Medieval Glass, 10 BCE-700 CE.**
Ernest Wolf Collection Ostfildern: Hatje Cantz, 2001.

Strabon, **Geographika: XII-XIII-XIV, (Antik Anadolu Coğrafyası).** Çev. Adnan Pekman. İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları, 1993.

Taft, Robert T. "Prothesis", **Oxford Dictionary of Byzantium**, 3: 1743-1744, New York: Oxford University Press, 1991.

Talbot Rice, David. **Byzantine Art.** Great Britain: Penguin Books, 1954.

Tchalenko, Georges. **Villages Antiques de la Syrie du Nord I- III.** Paris: Institut Français d'Archéologie de Beyrouth, 1958.

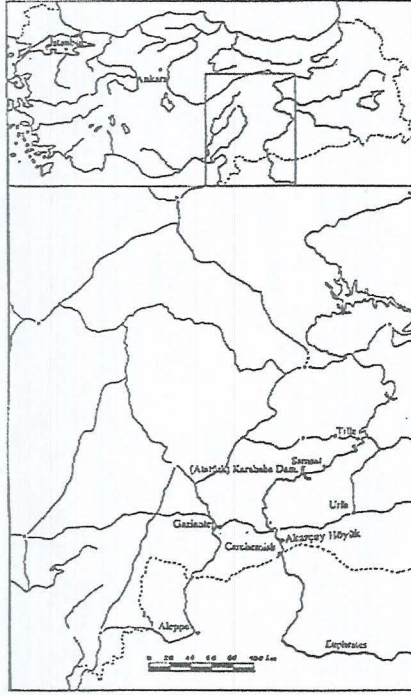
The Zeugma Archaeological Project. Vol. 1-Text. Peckard Humanities Institute, 2001.

Thierry, Nicole. "Les Eglises Rupestres", **Art de la Cappadoce**, Genevre: Edition Nagel, 1971.

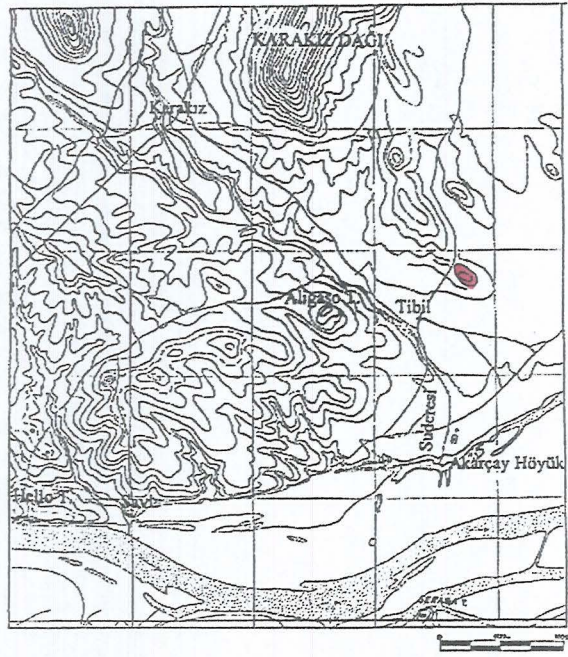
Vakaloudi, Anastasia D. "ΔΕΙΣΔΑΙΜΟΝΙΑ and the Role of the Apotropaic Magic Amulets in the Early Byzantine Empire", **Byzantion**, LXX: 182-210, 2000.

Vikan, Gary. "Art, Medicine and Magic in Early Byzantium", **Dumbarton Oaks Papers**, 38 : 65-86, 1984.

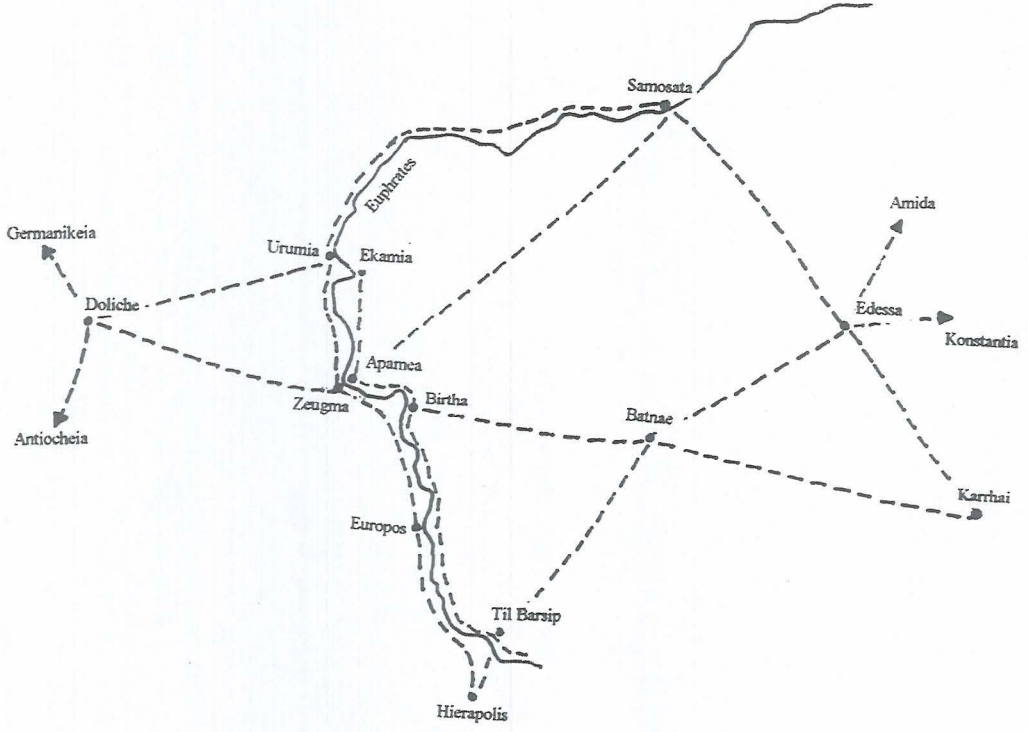
- _____ "Amulet", **The Oxford Dictionary of Byzantium**, 1: 82-83, New York: Oxford University Press, 1991.
- Waage, Frederic O. "Lamps", **Antioch-on-the-Orontes I**. Ed. Georges Elderkin, London: Oxford University Press, 1932.
- Wagner, Jörg. "Die Römer an Euphrat und Tigris", **Antike Welt** , Sondernummer 1985: 3-76, 1985.
- Walters, B. **Catalogue of the Greek and Roman Lamps in The British Museum**. London: British Museum Press, 1914.
- Williams, Caroline. **Anemurium The Roman and Early Byzantine Pottery**. Belgium: Universa Press, 1989.

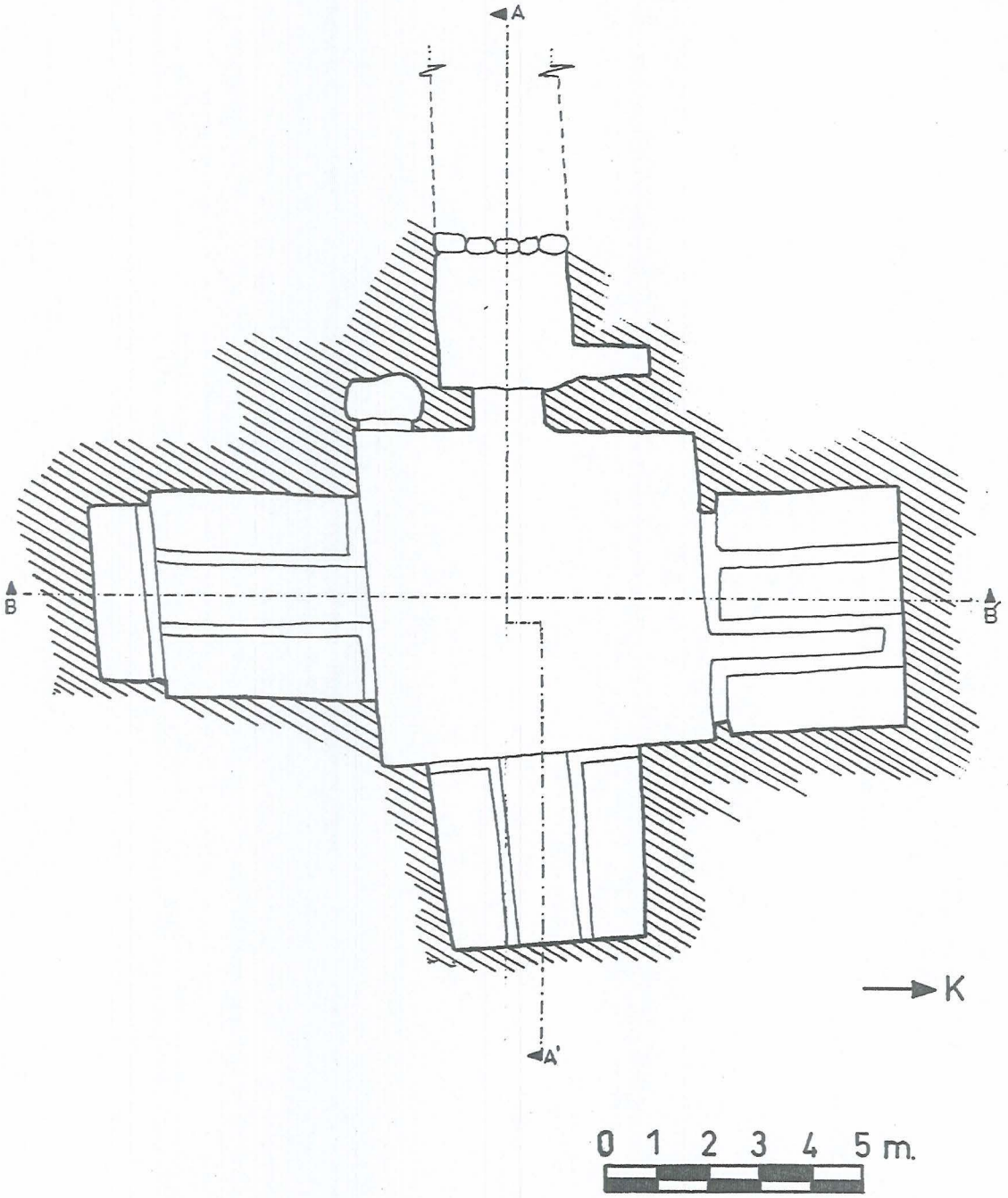
Karatepe Nekropolü'nün Coğrafi Konumu (Mergen- Deveci 1999)

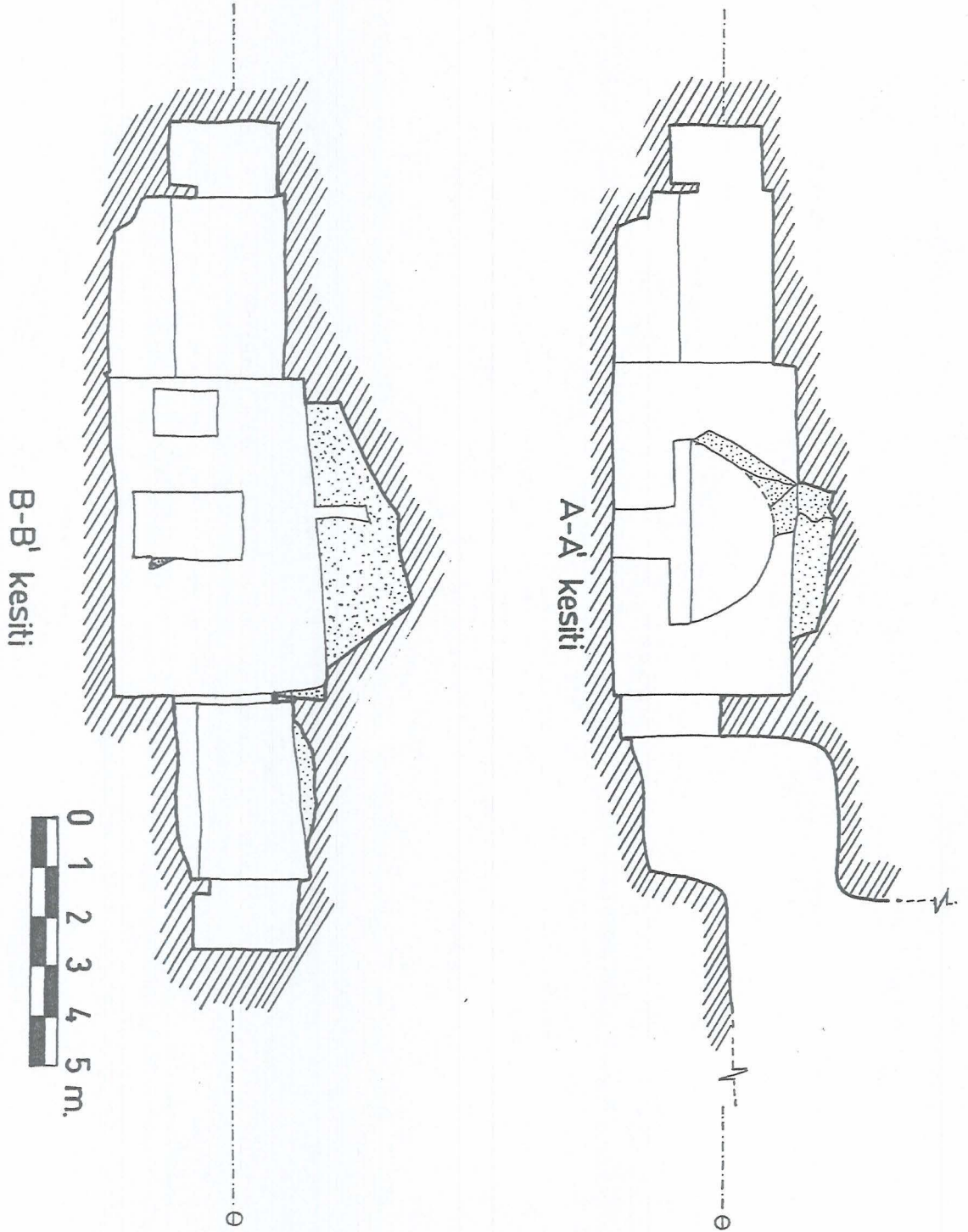
Karatepe Nekropolü'nun Konumu (Mergen-Deveci 1999)

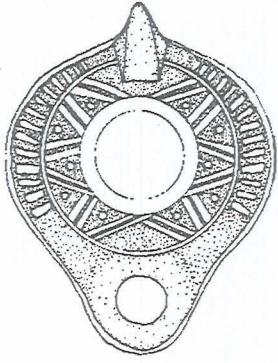
Osrohoene Bölgesi önemli kentlerinin Geç Antik dönemdeki yol ağı

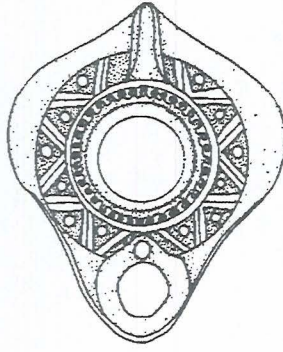
Karatepe Nekropolü Oda Mezar 1 Planı (Abdullah Deveci)

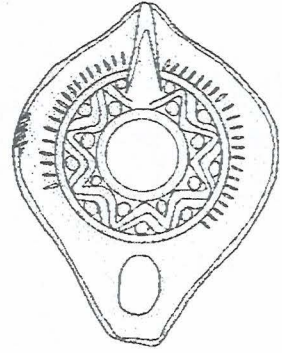
Karatepe Nekropolü Oda Mezar 1 planı kesitleri (Abdullah Deveci)

1

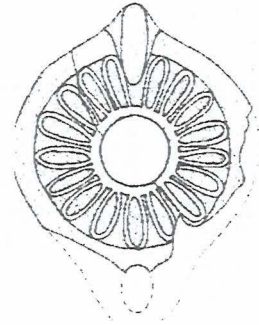
2

3

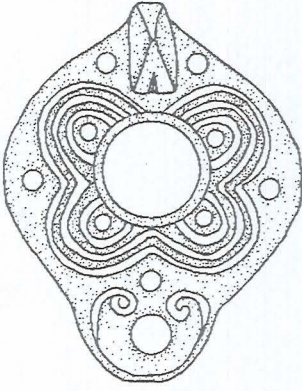
4

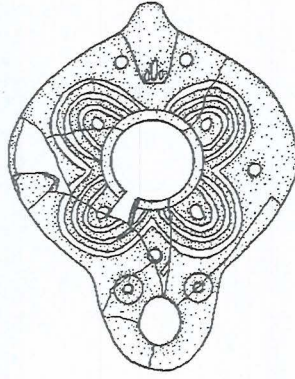
5

Ölçek 1/2 cm

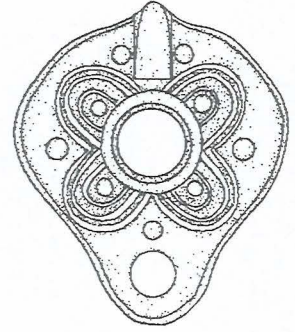
TİP I-A

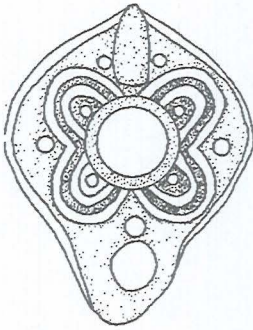
6

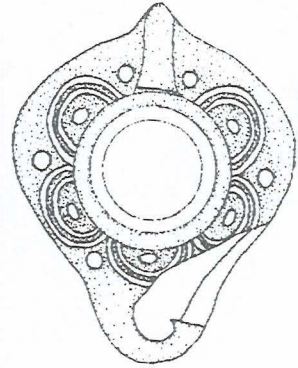
7

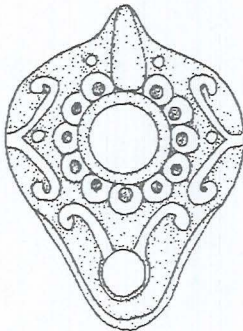
8

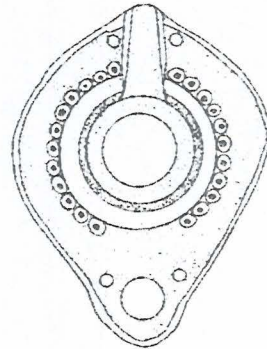
9

10

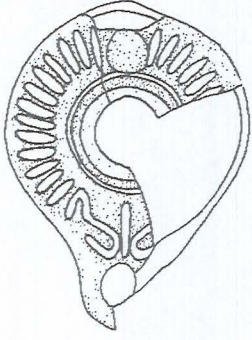

11

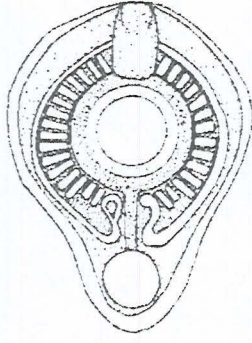

12 Ölçek 1/2 cm

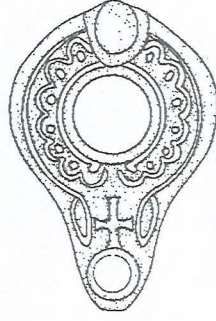
TİP I-B

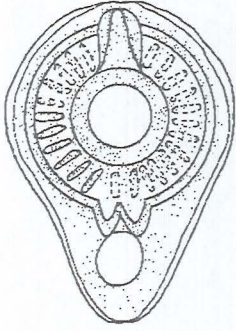
13

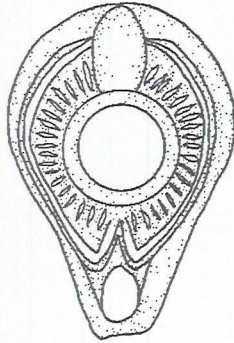
14

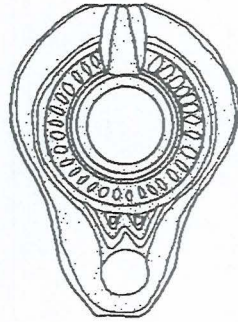
18

15

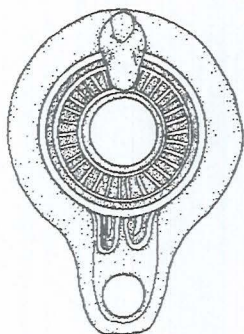
16

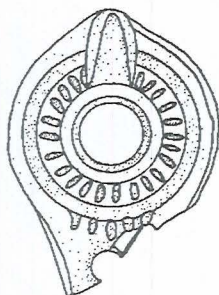
17

Ölçek 1/2 cm

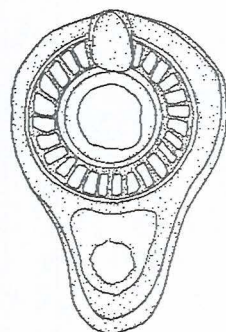
TİP II-A

19

20

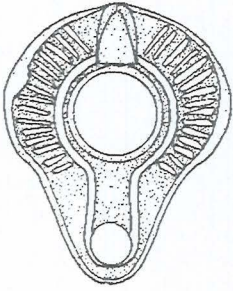
21

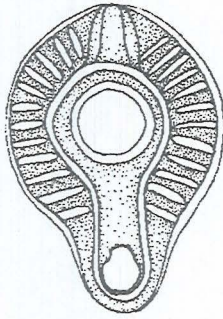
22

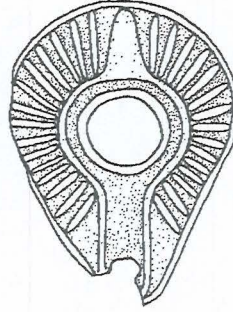
TIP II-A

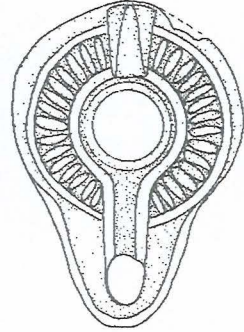
23

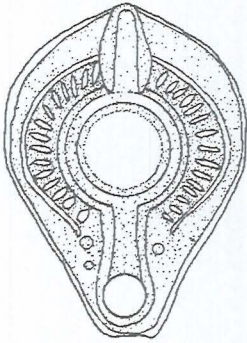
24

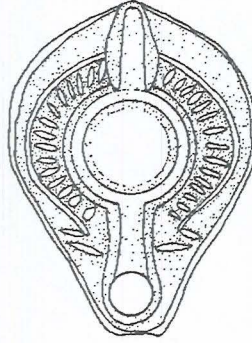
25

26

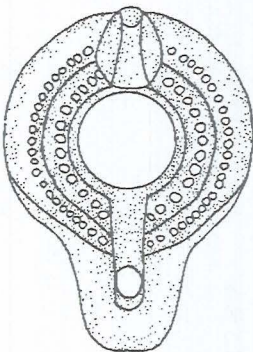
27

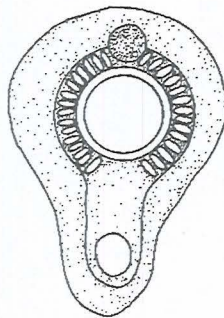
28

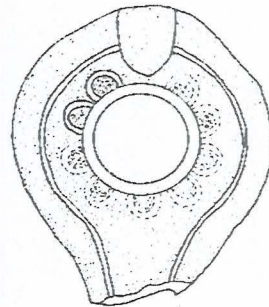
29

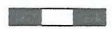
30

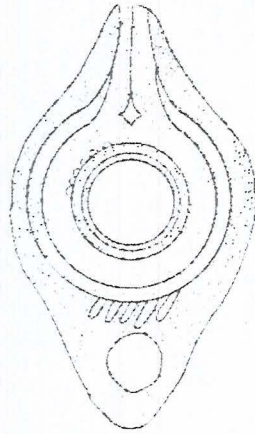
31

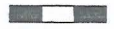
32

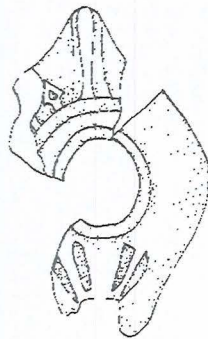
TİP II-B

33

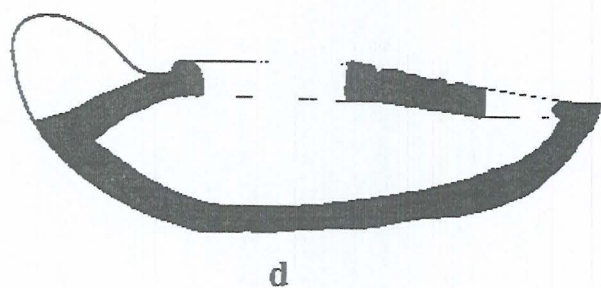
TİP III

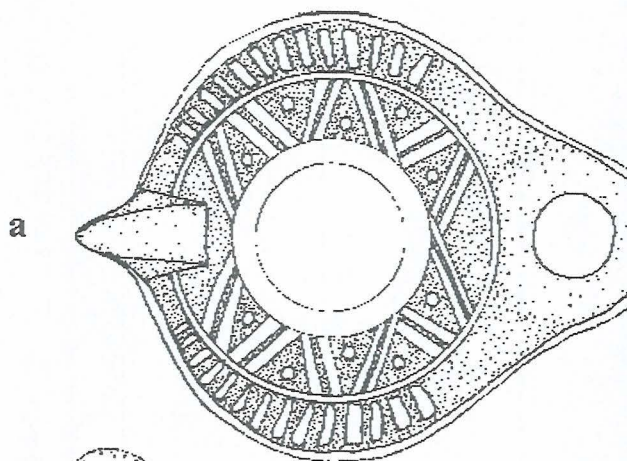
34

TİP IV

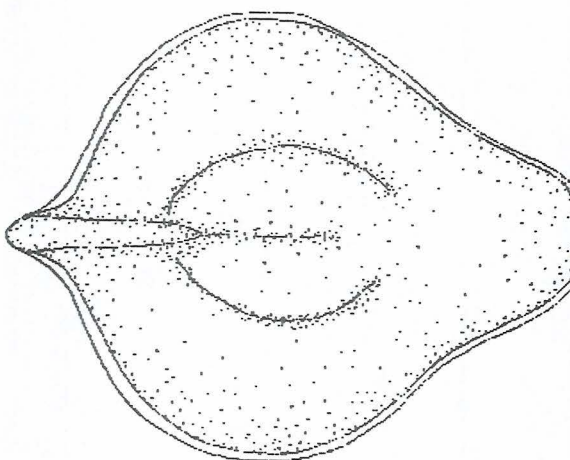
d

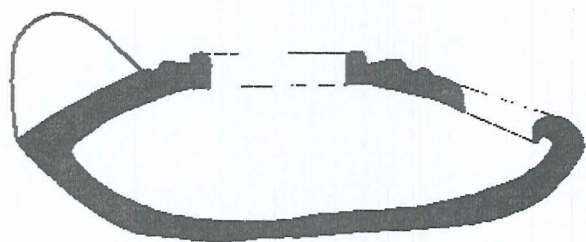
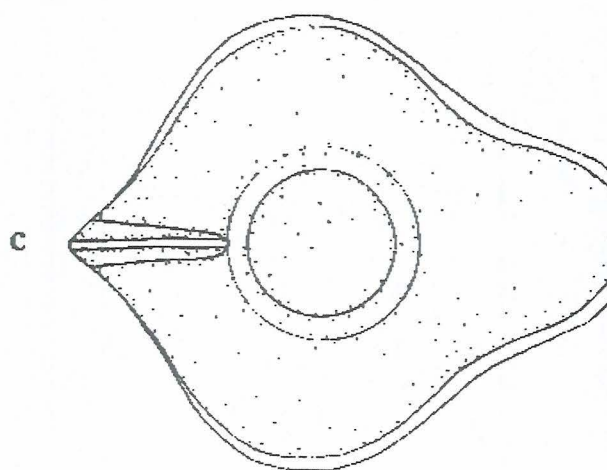
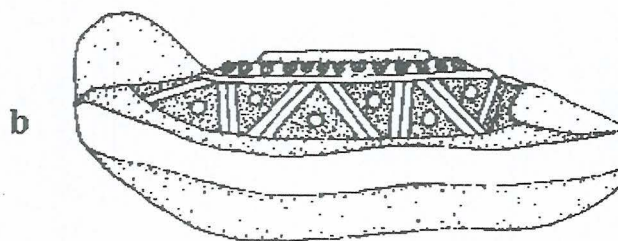
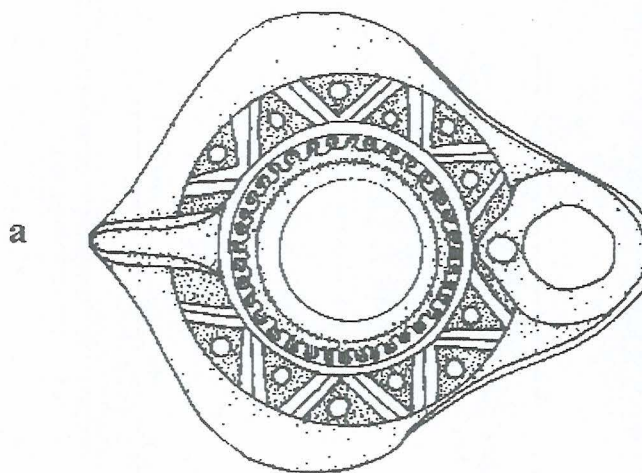
a

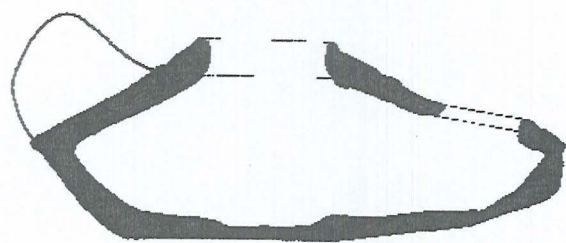
b

c

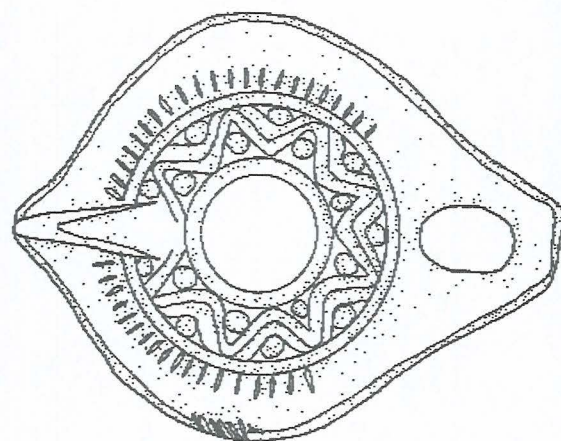

d

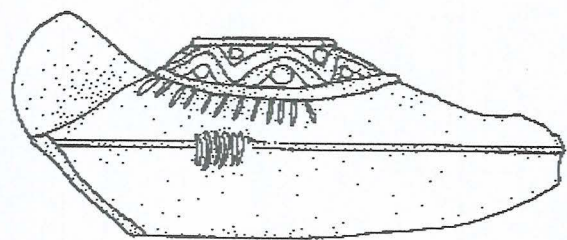

d

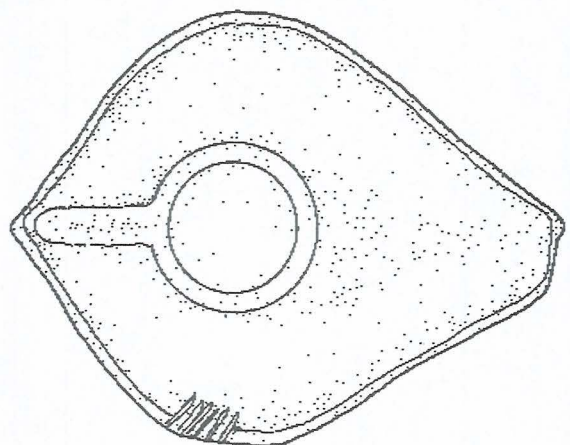
a

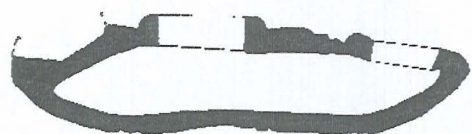

b

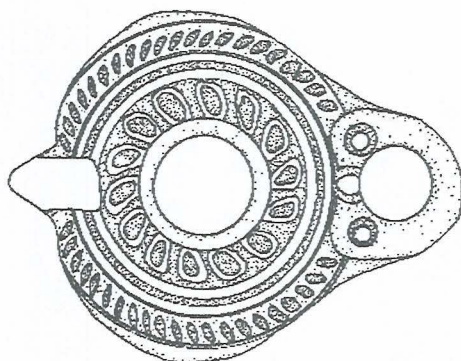
c

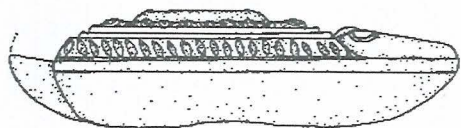

d

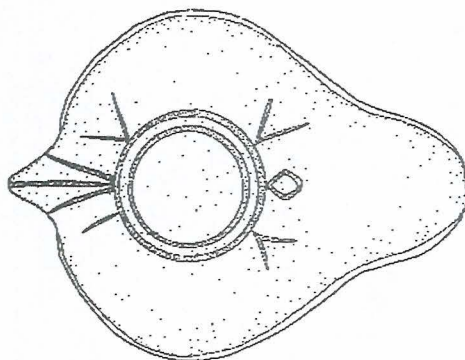
a

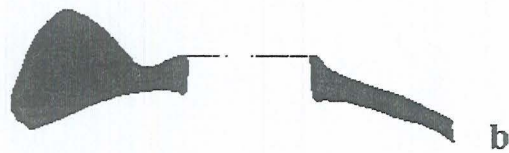
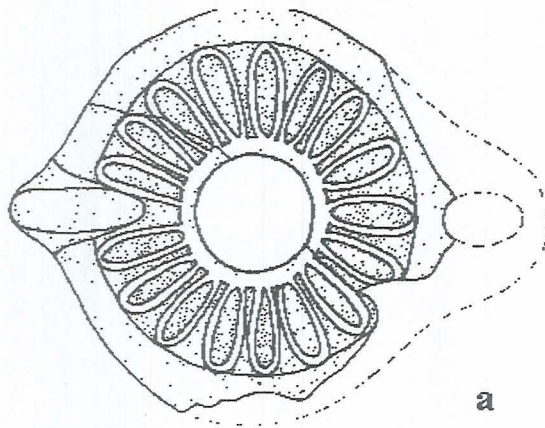

b

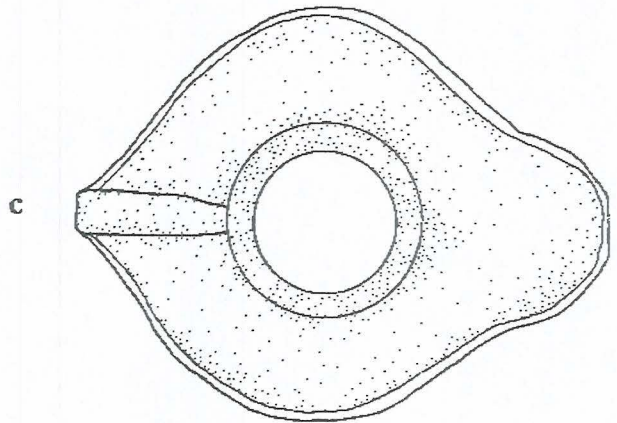
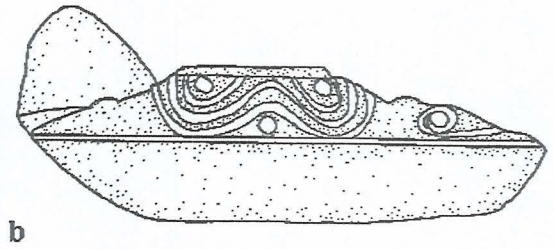
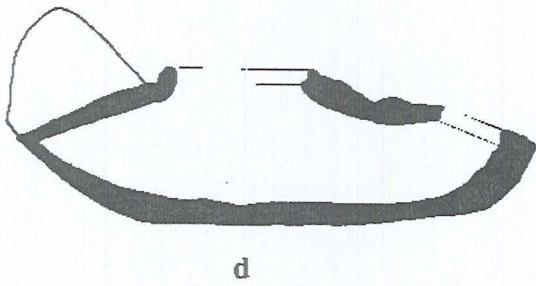
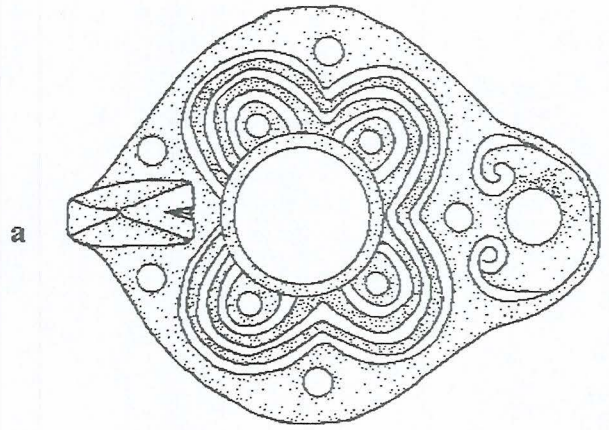

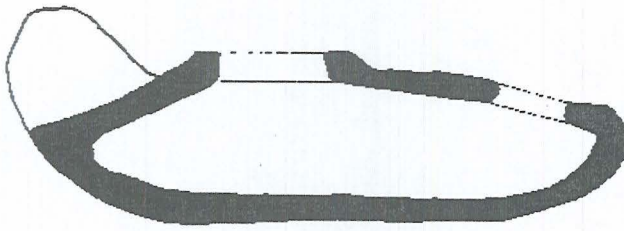
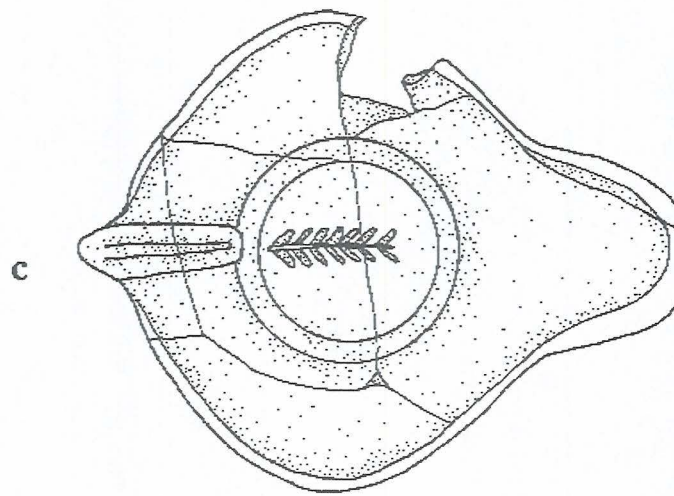
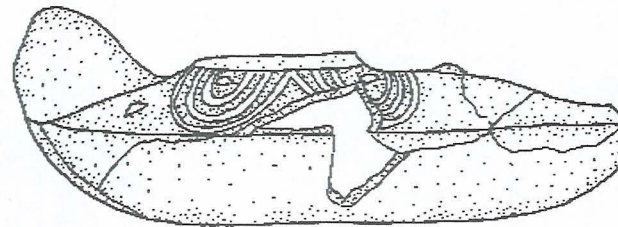
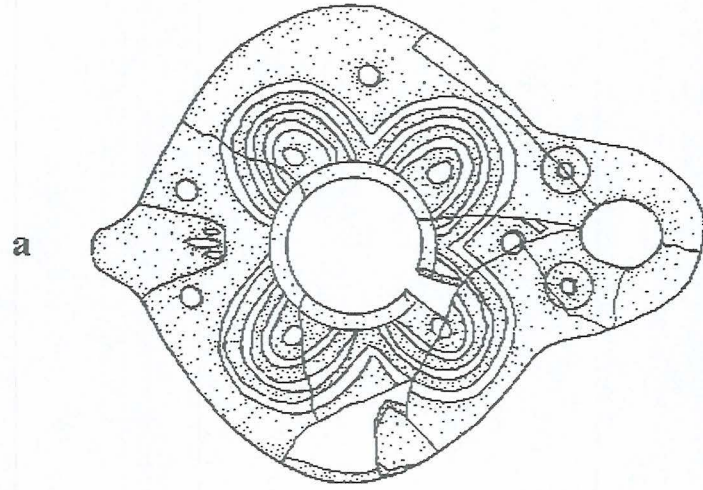
c

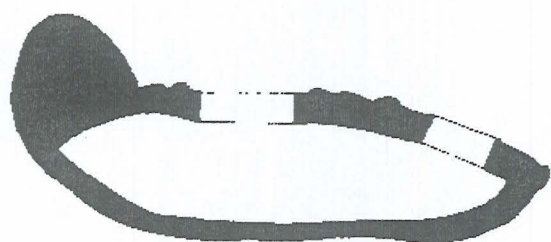
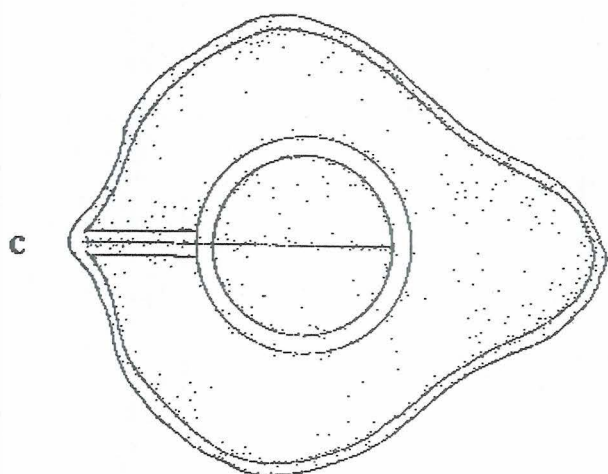
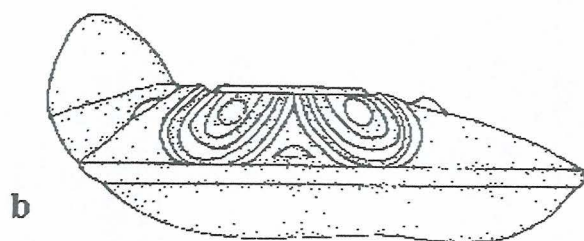
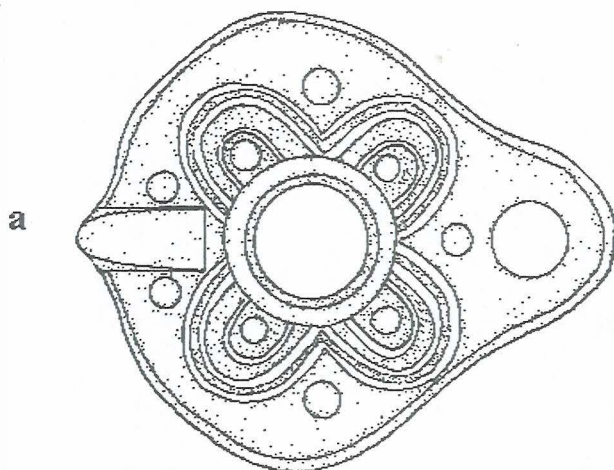

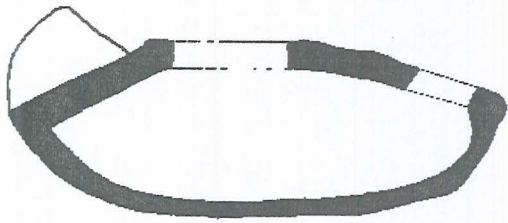
5

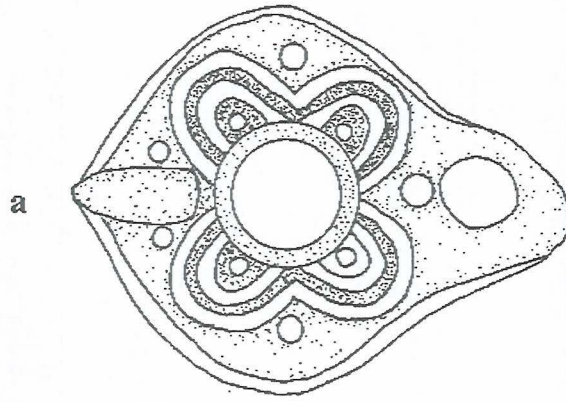

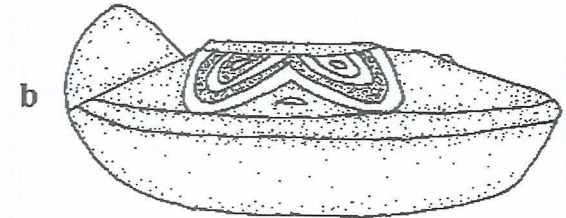
d

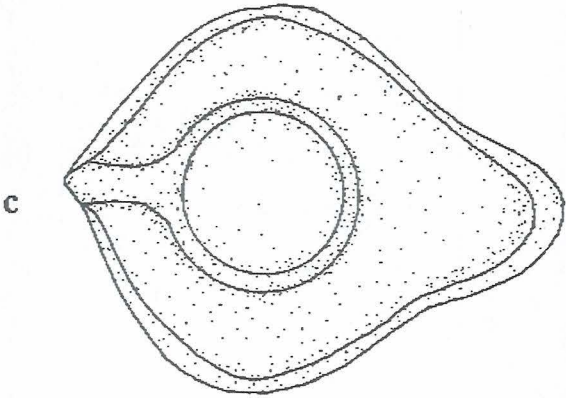
d

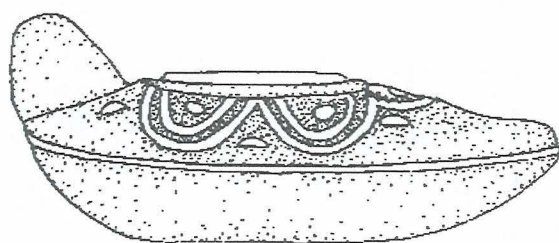
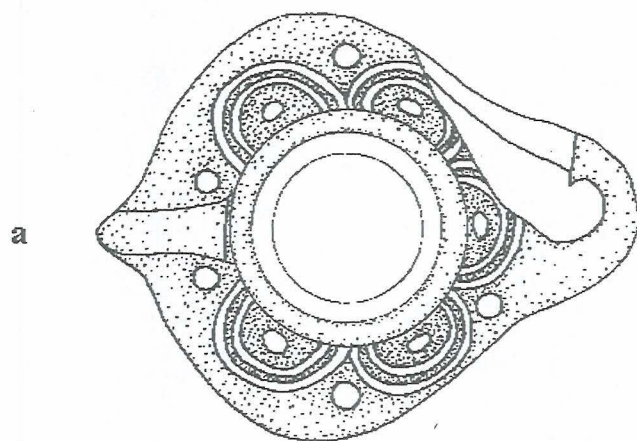
a

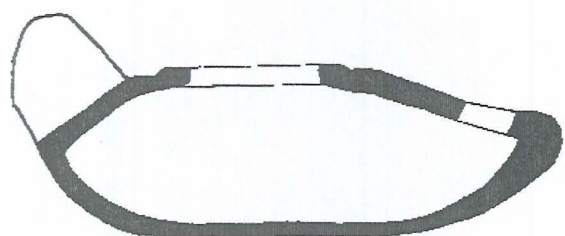
b

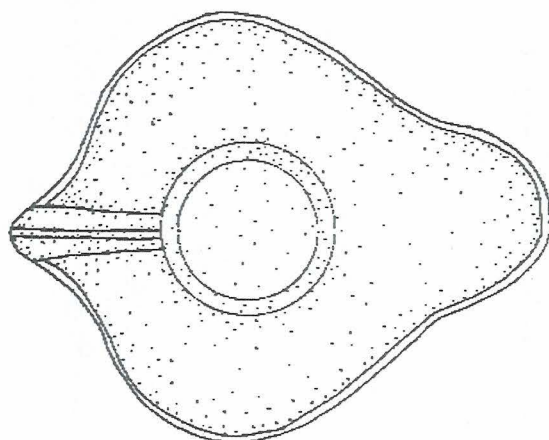
c

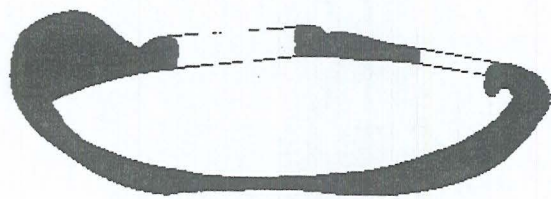
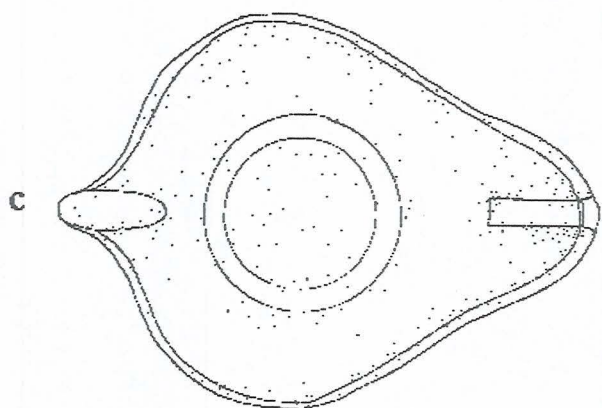
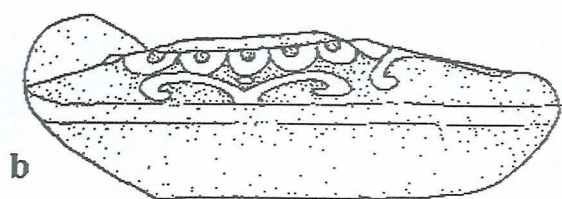
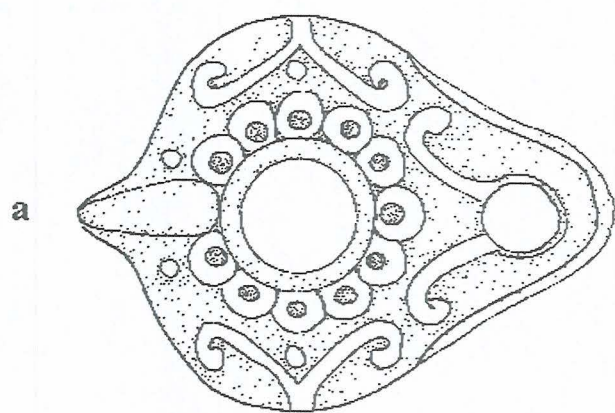

d

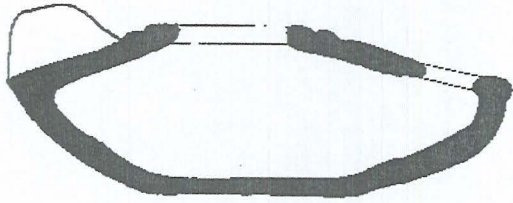

c

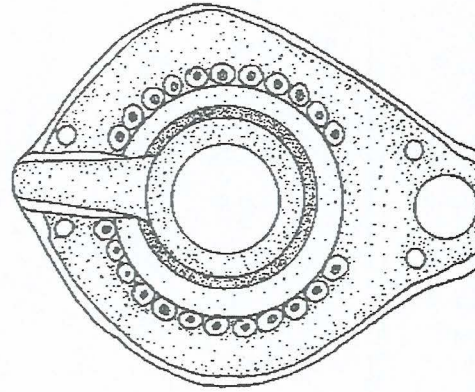

d

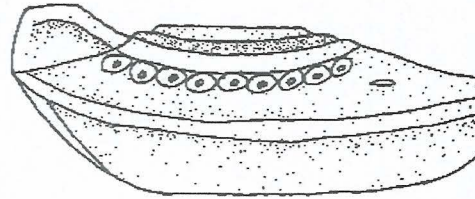

d

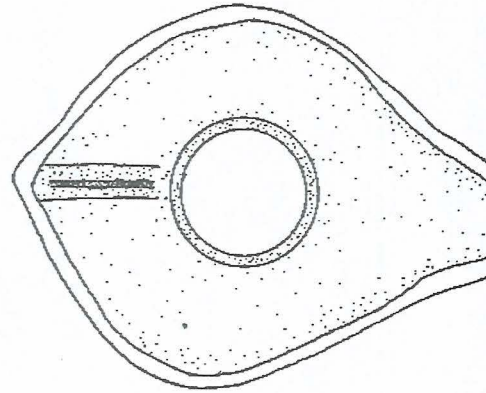
a

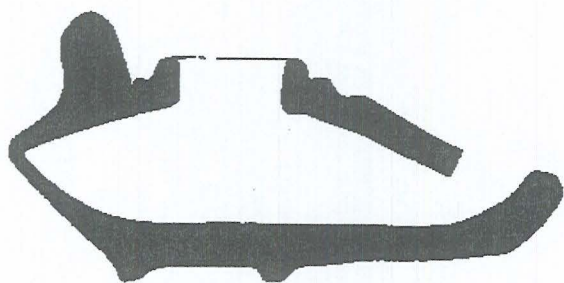
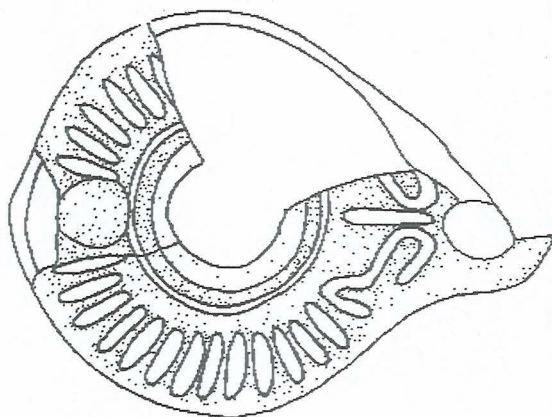
b

c

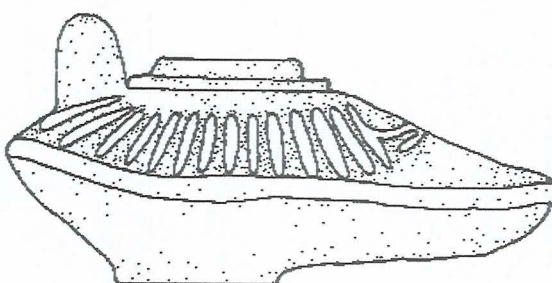

a

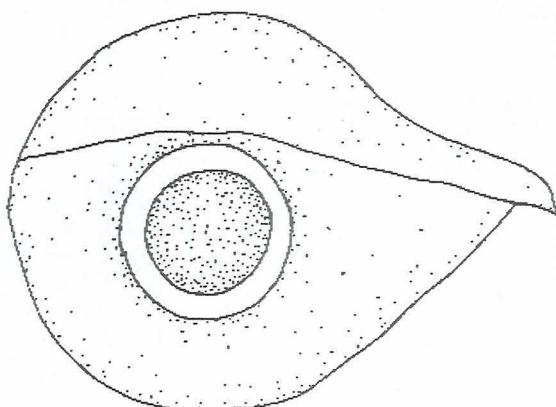

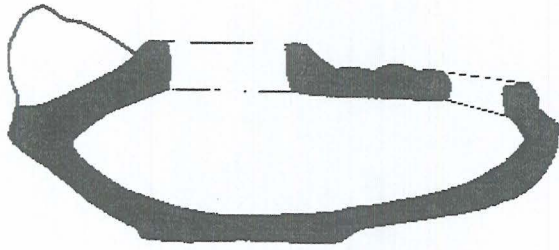
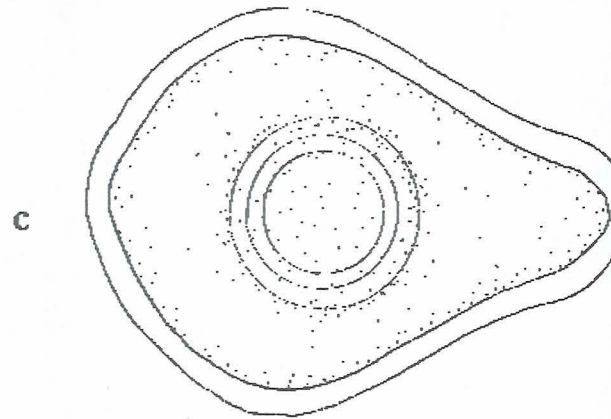
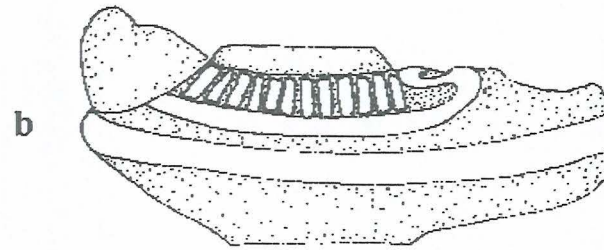
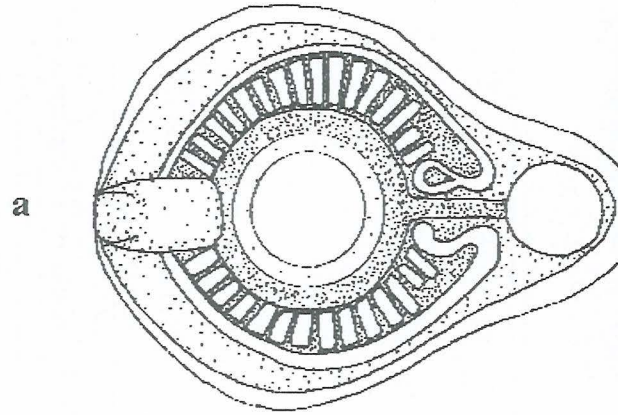
d

b

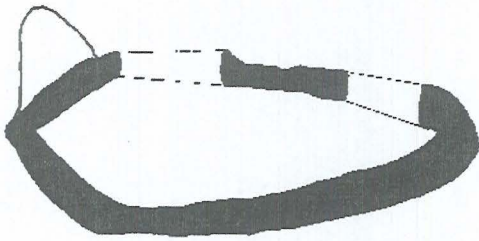

c

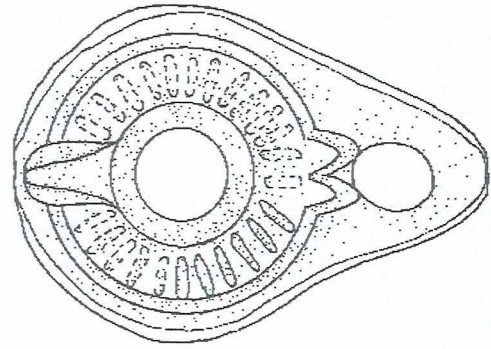

d

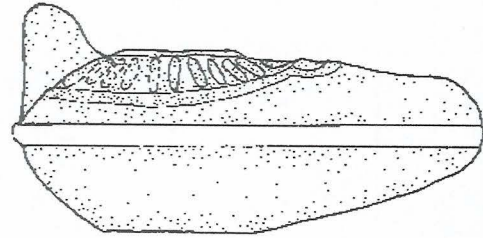

d

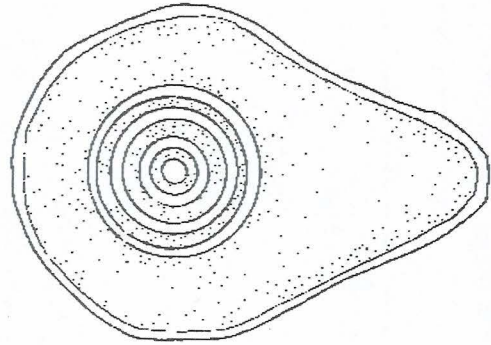
a

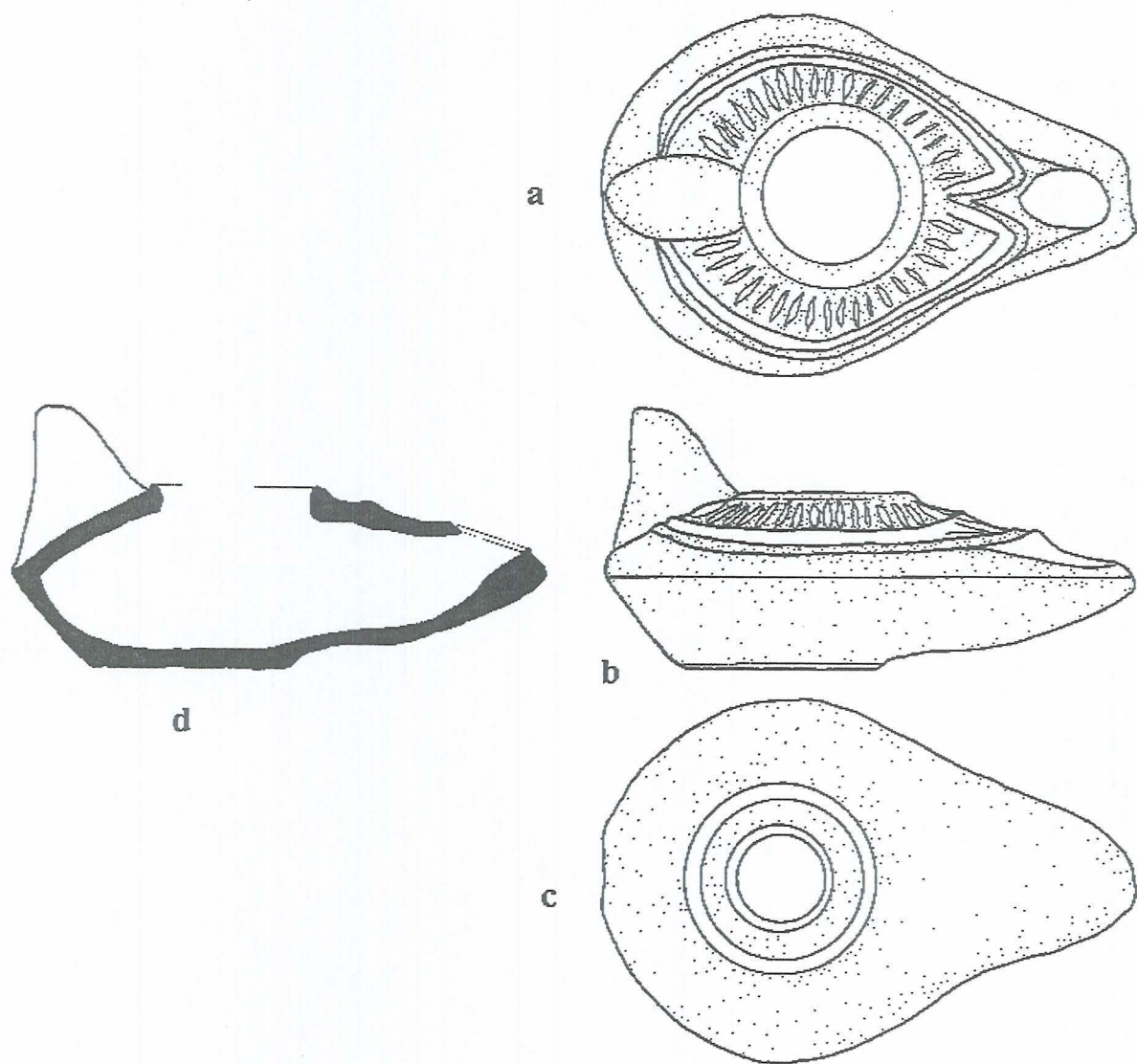

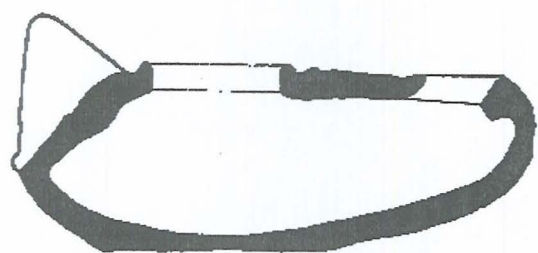
b

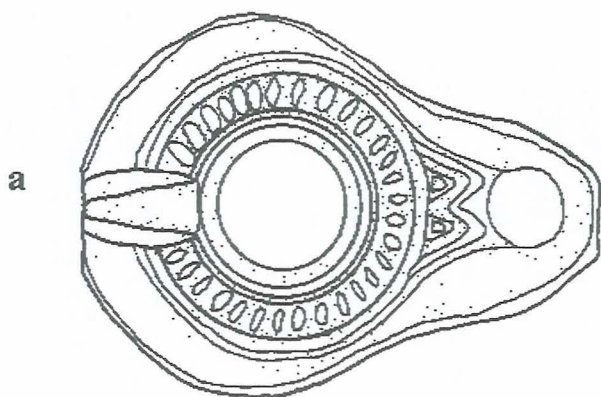
c

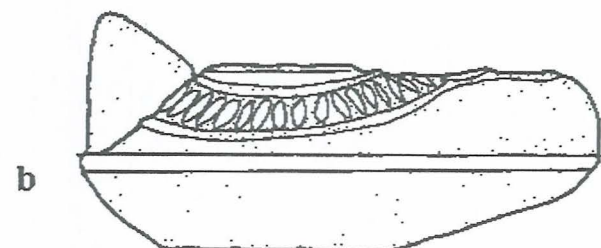

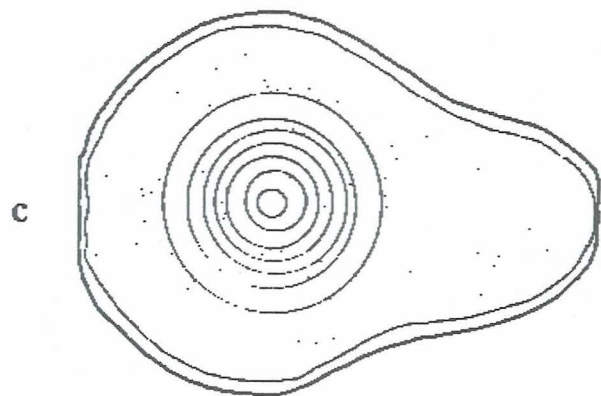
d

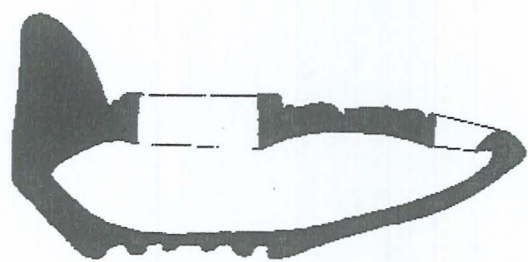
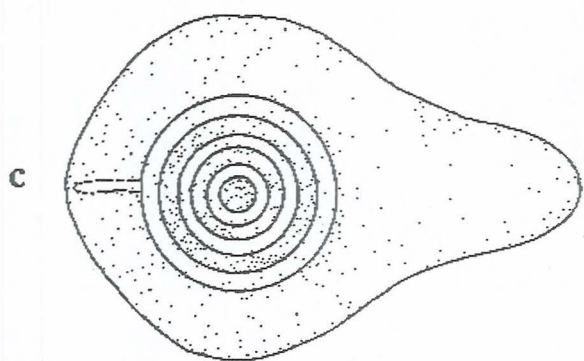
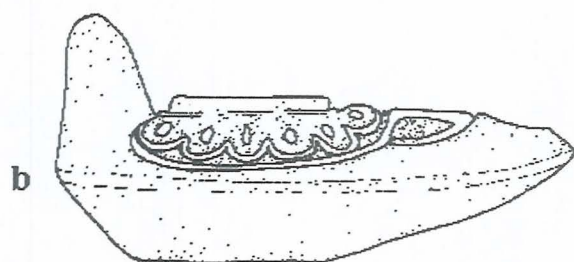
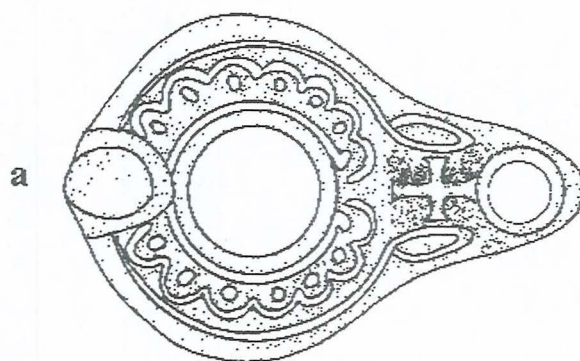
a

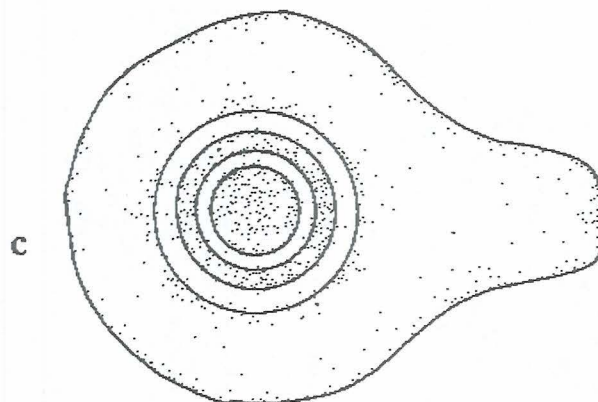
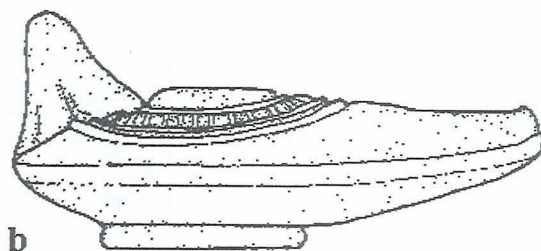
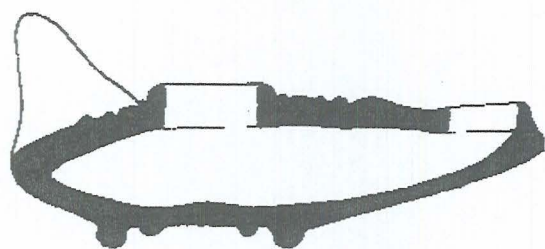
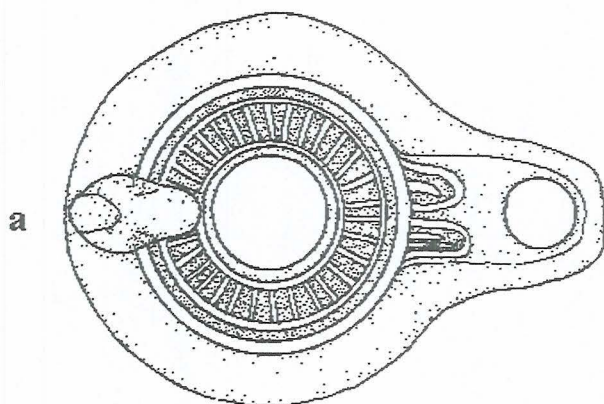
b

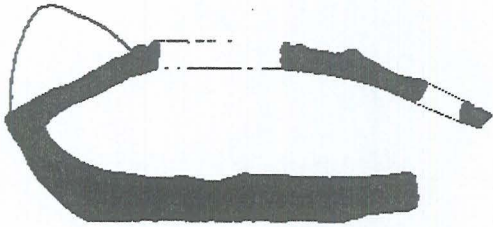
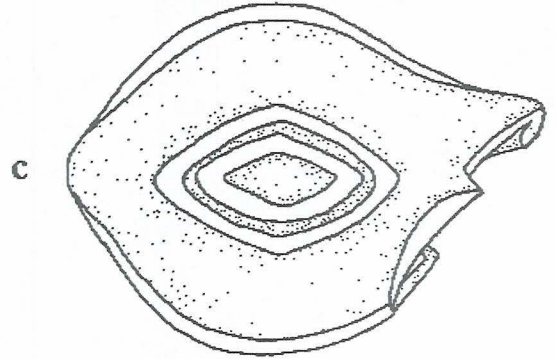
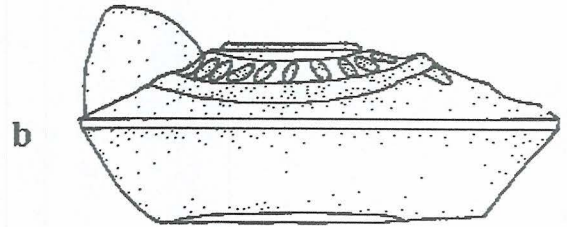
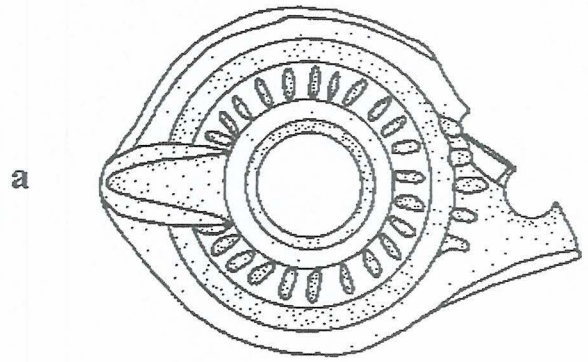

c

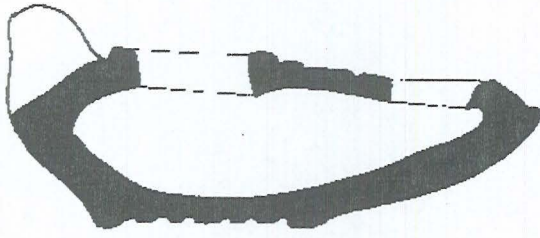
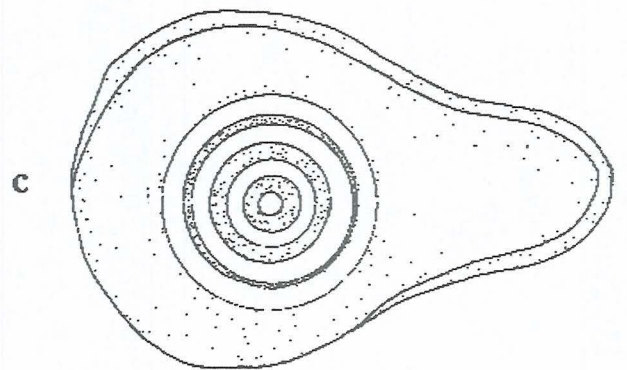
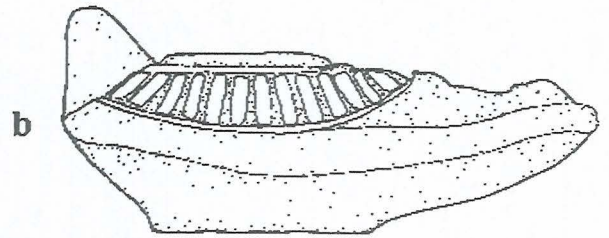
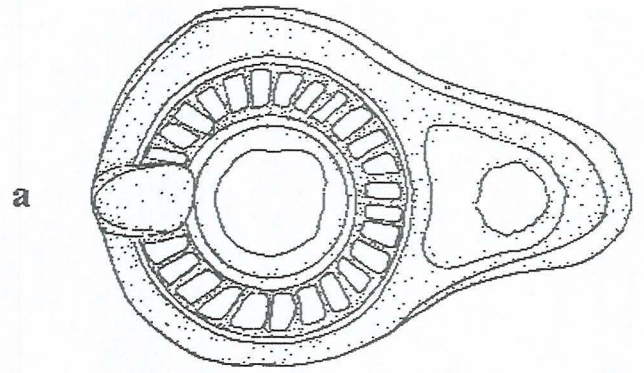

d

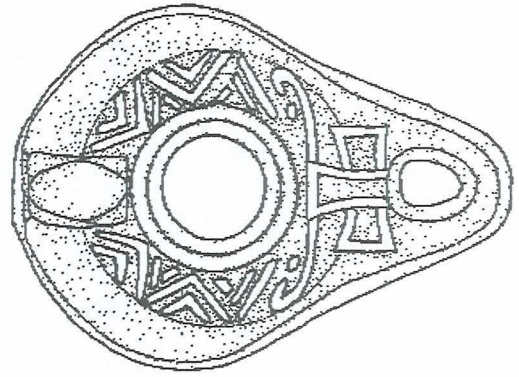

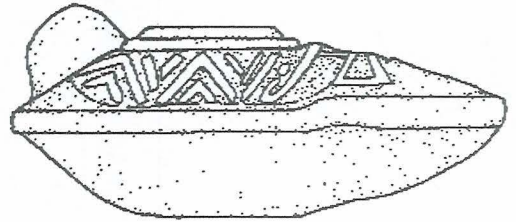
d

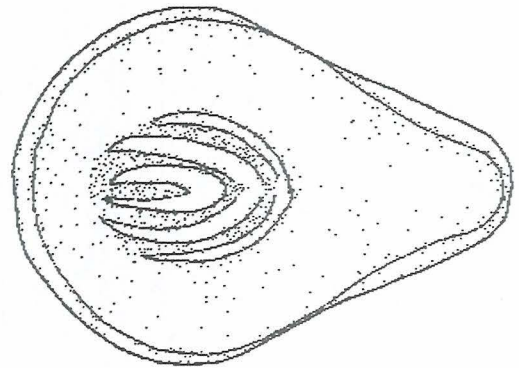
a

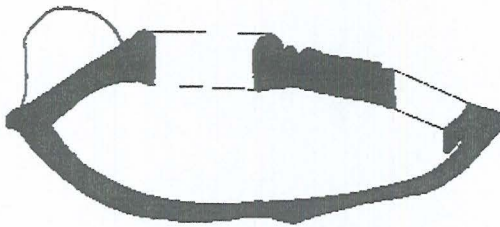
b

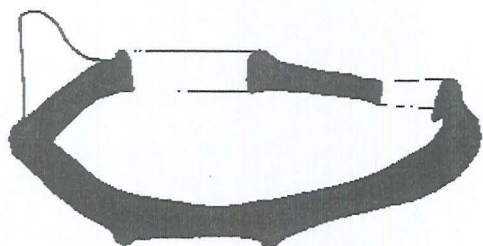
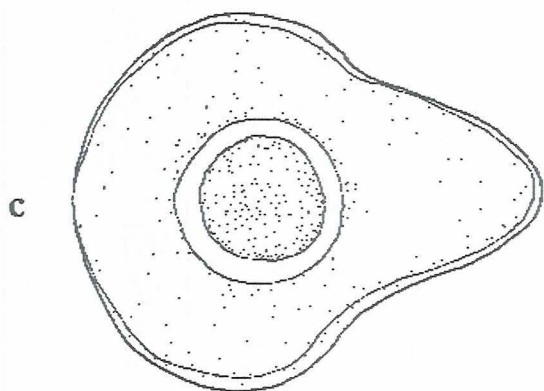
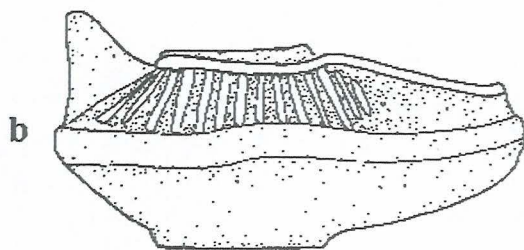
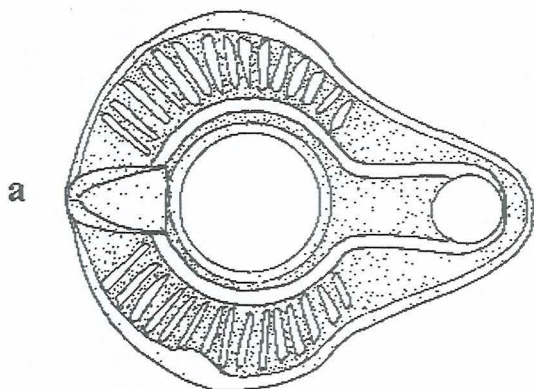

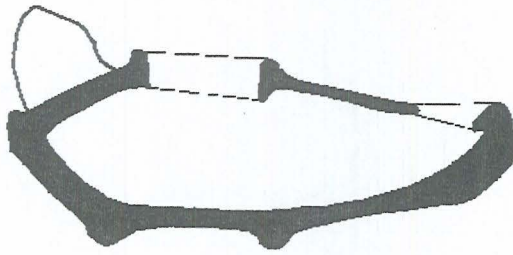
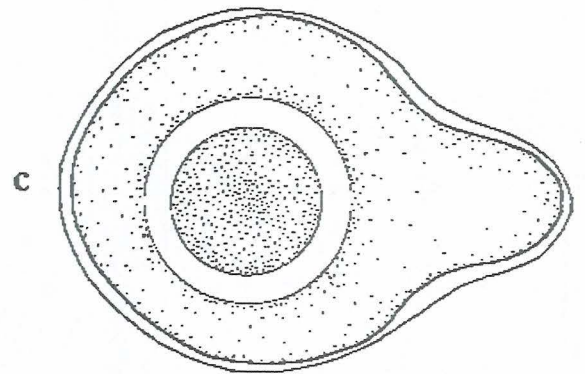
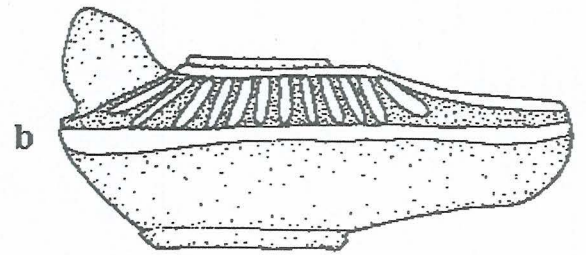
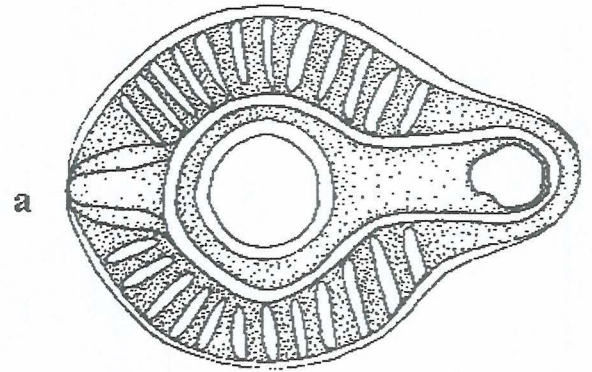
c

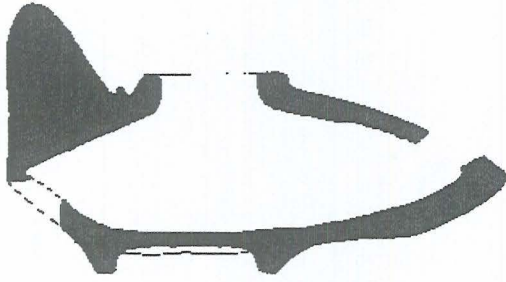
d

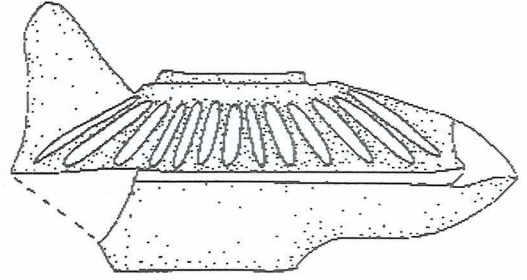

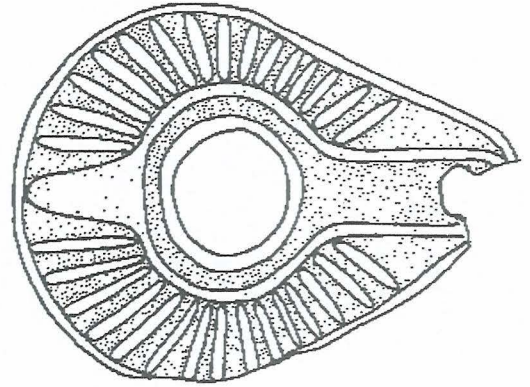
d

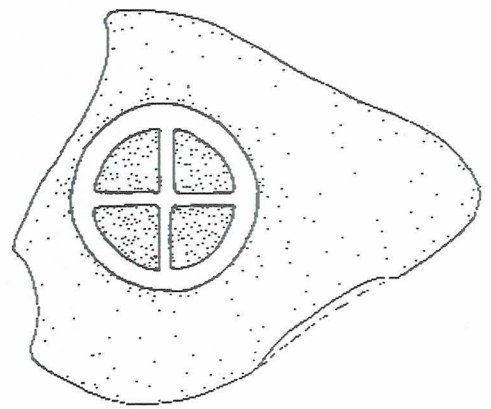
d

a

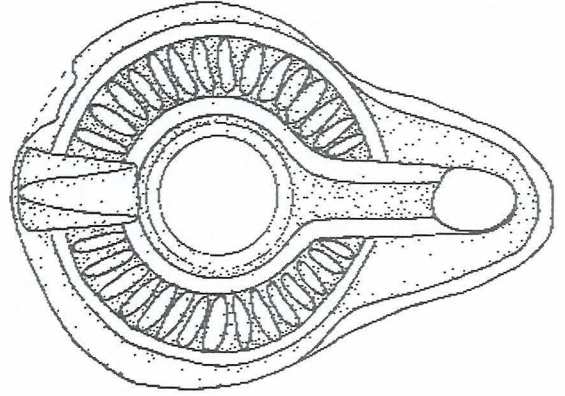

b

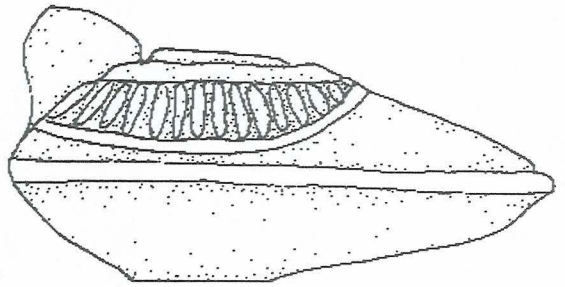

c

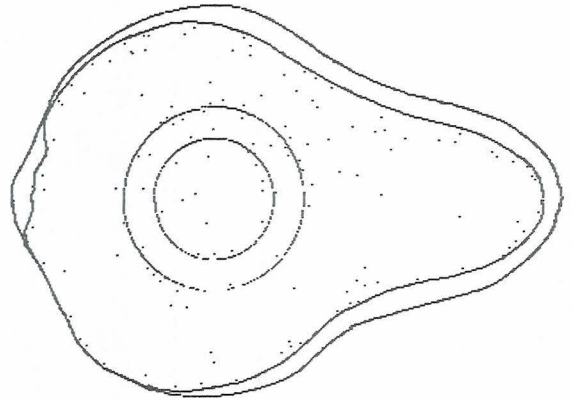
a

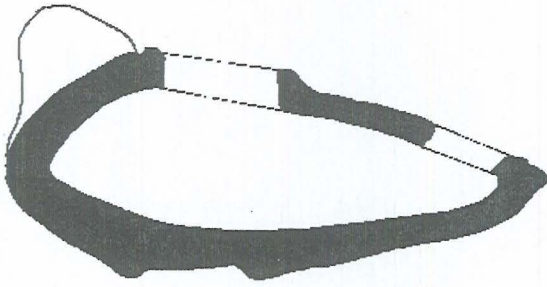
b

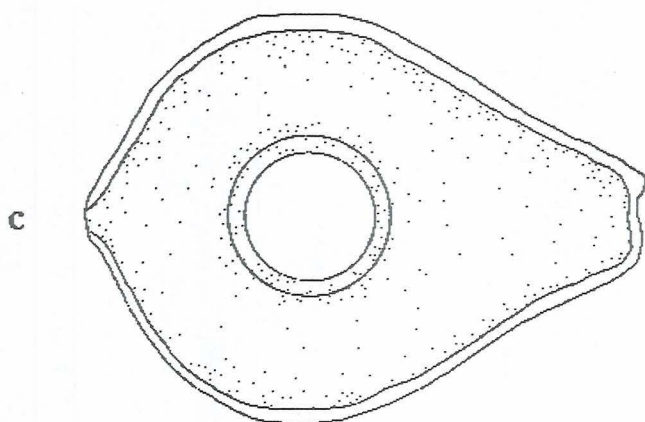
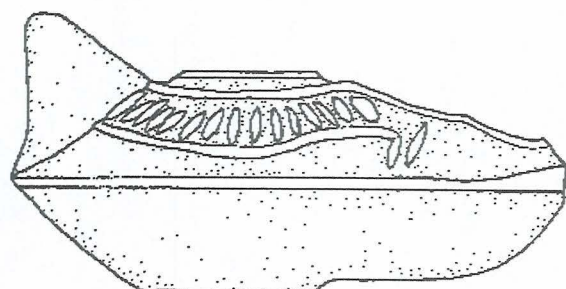
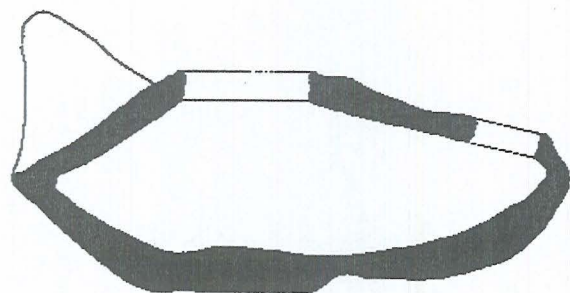
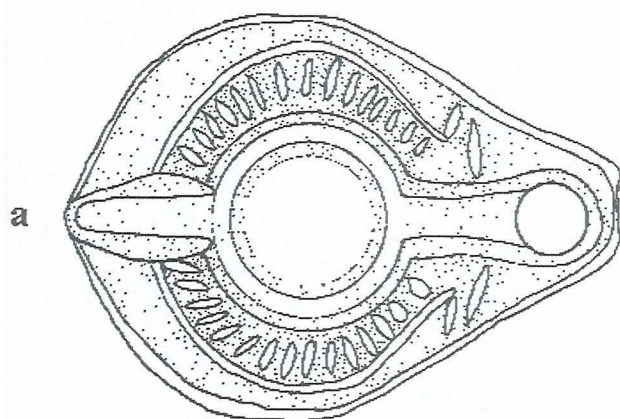

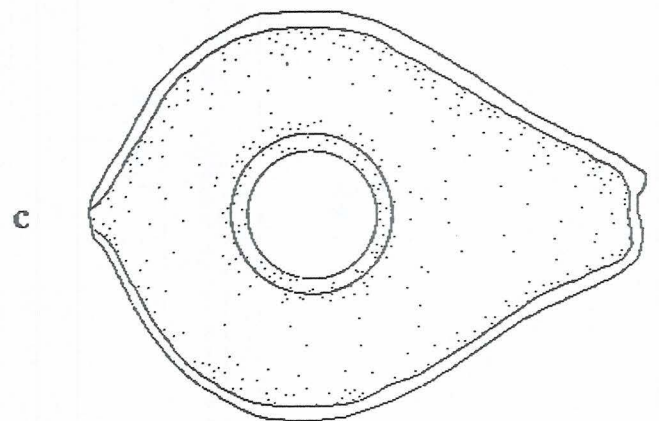
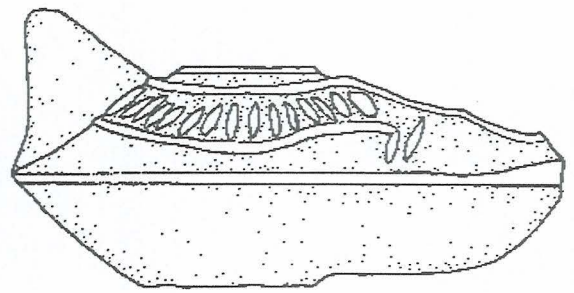
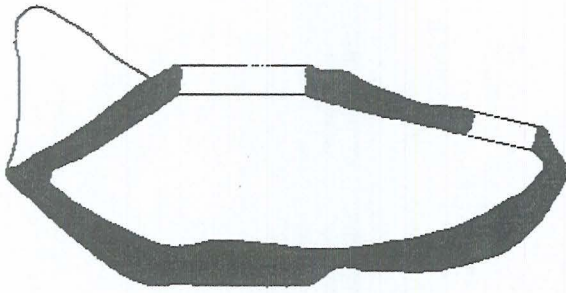
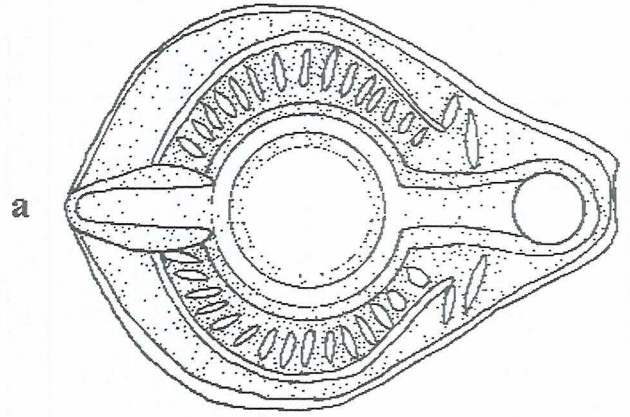
c

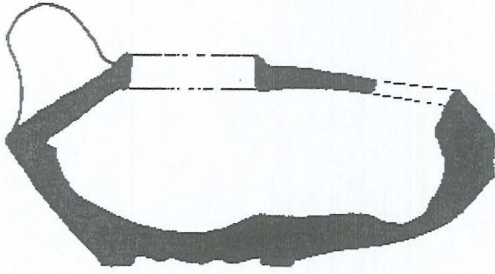
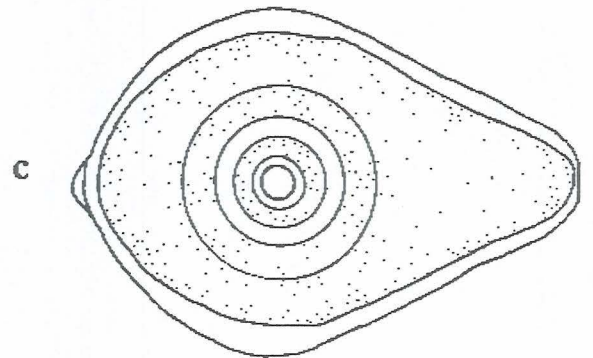
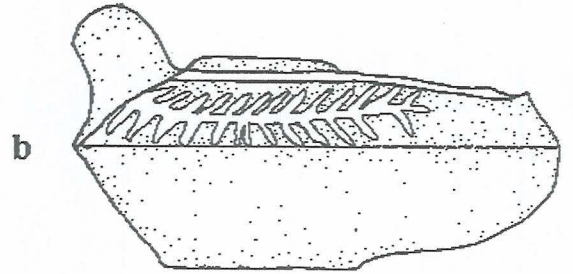
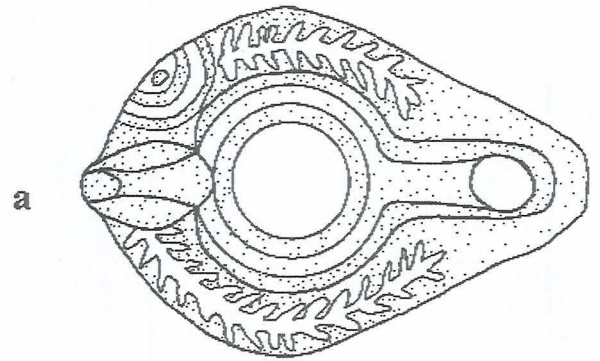

d

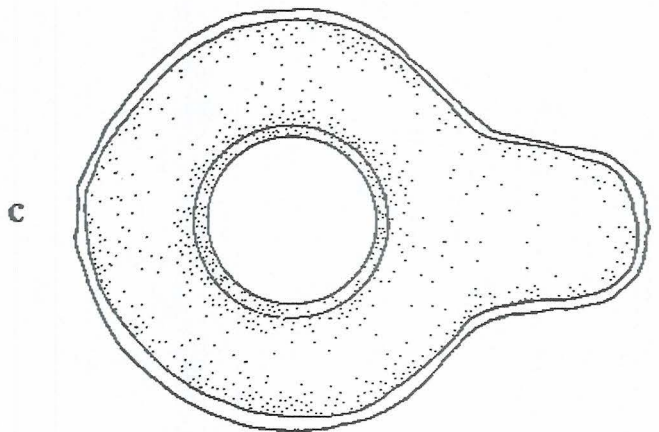
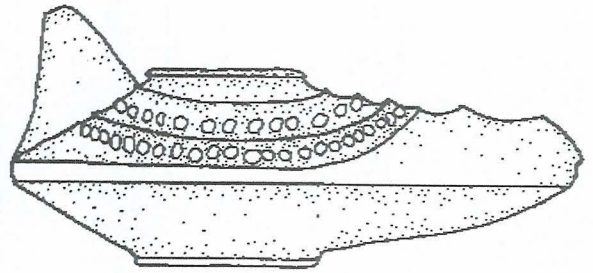
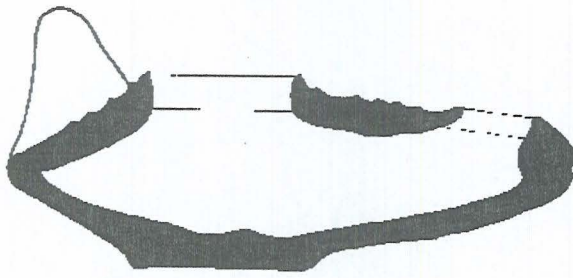
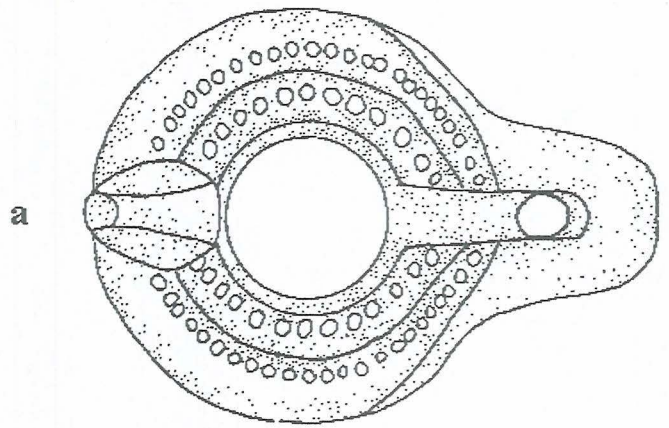

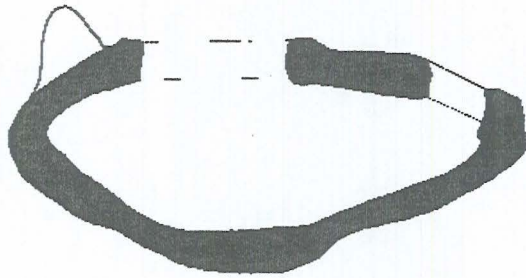

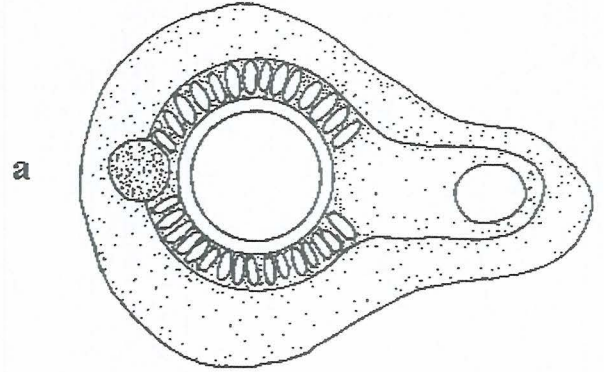

d

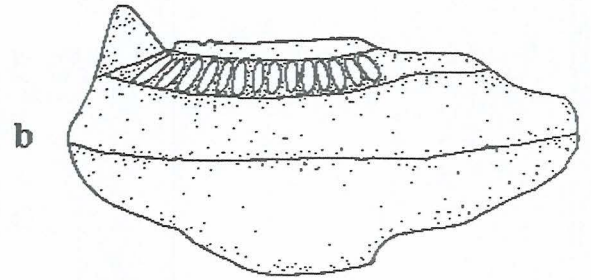

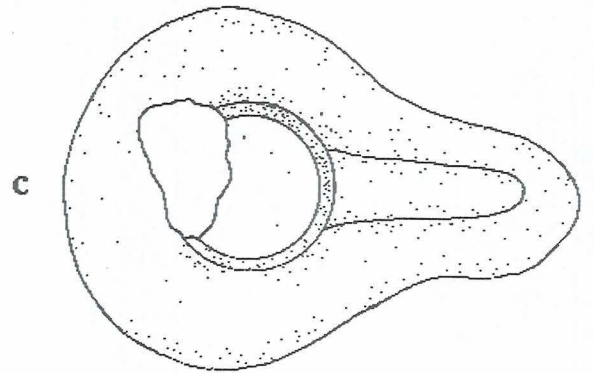
d

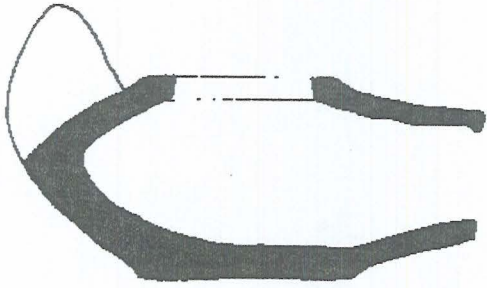
a

b

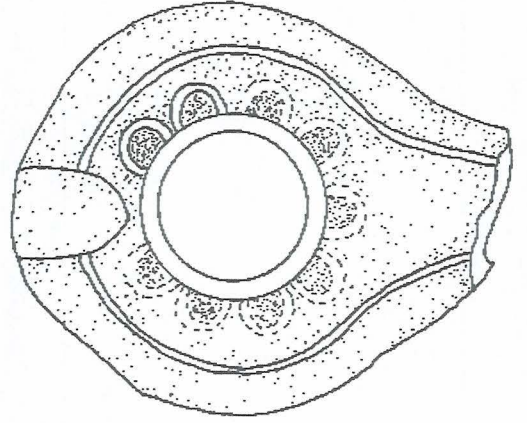

c

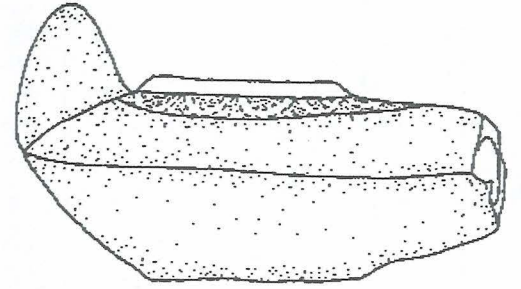

d

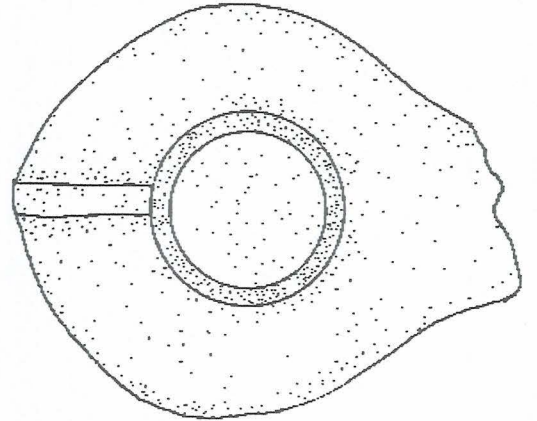
a

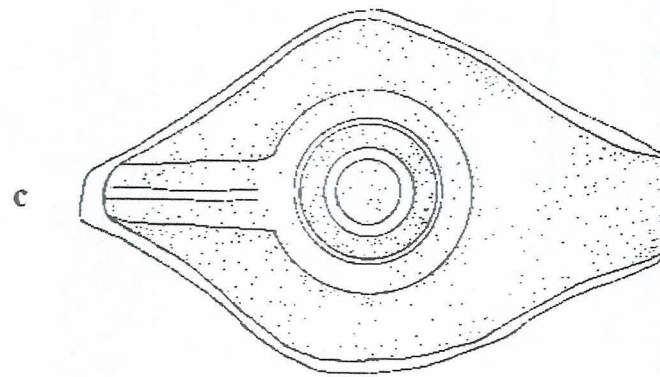
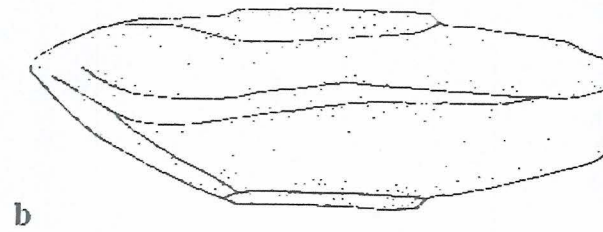
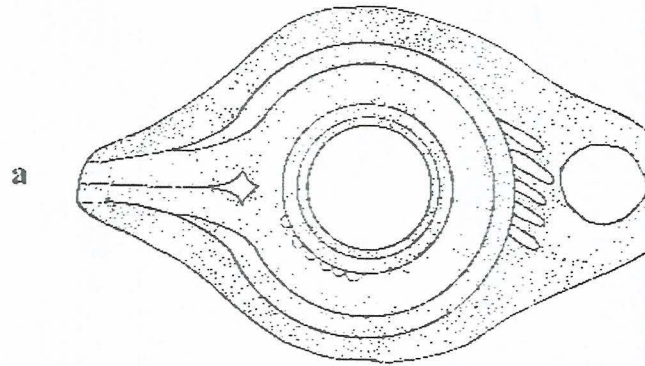
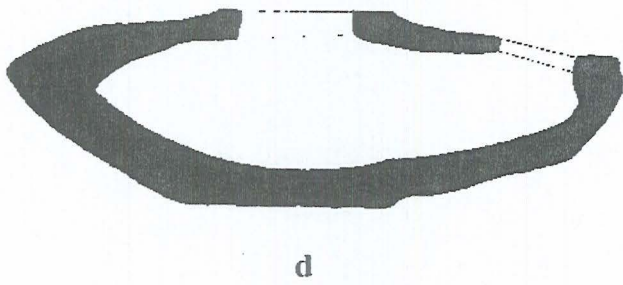

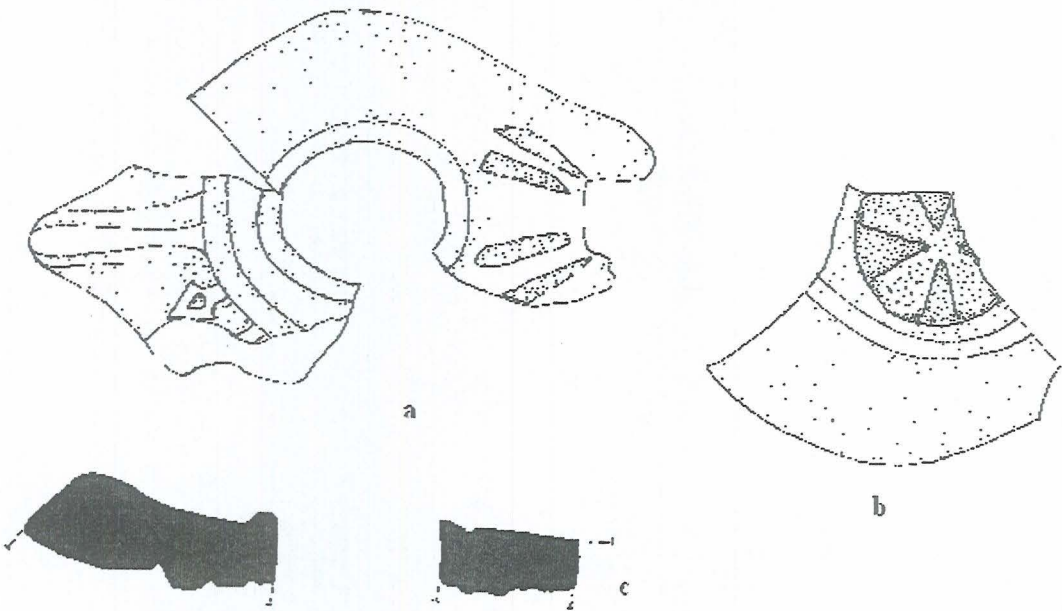
b

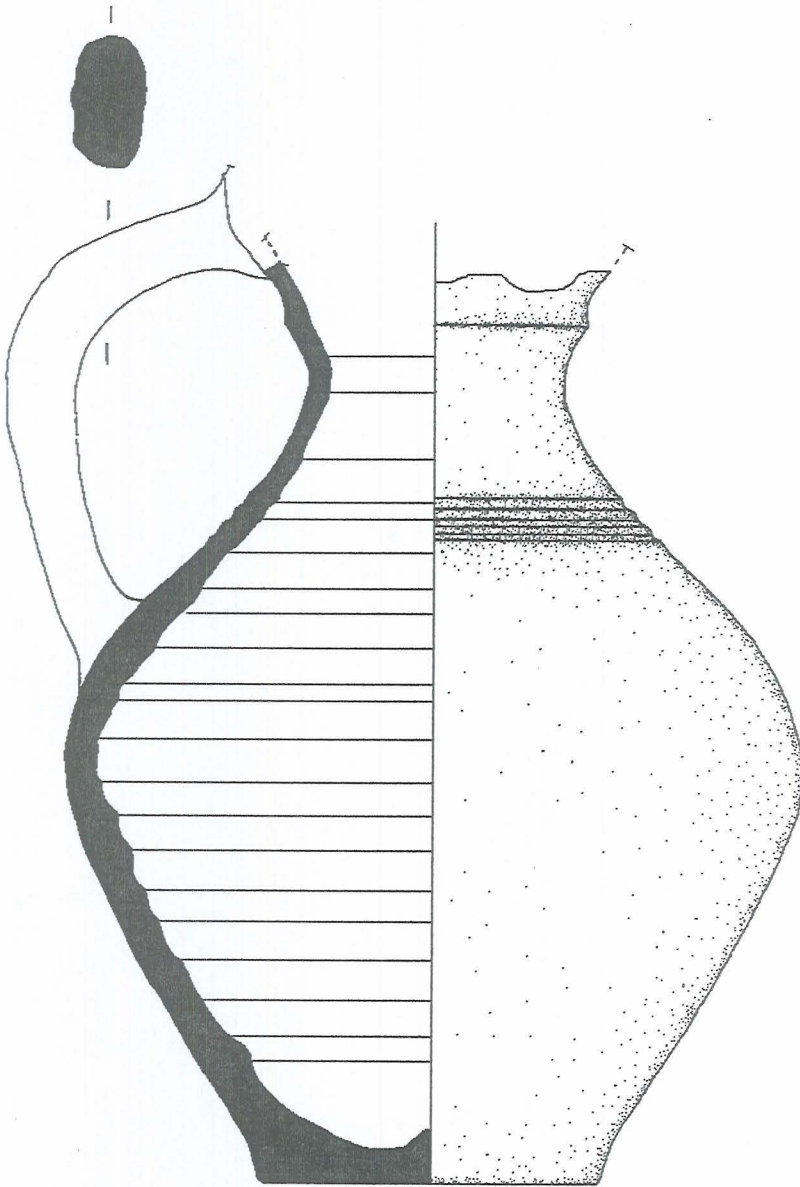

c

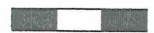

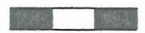
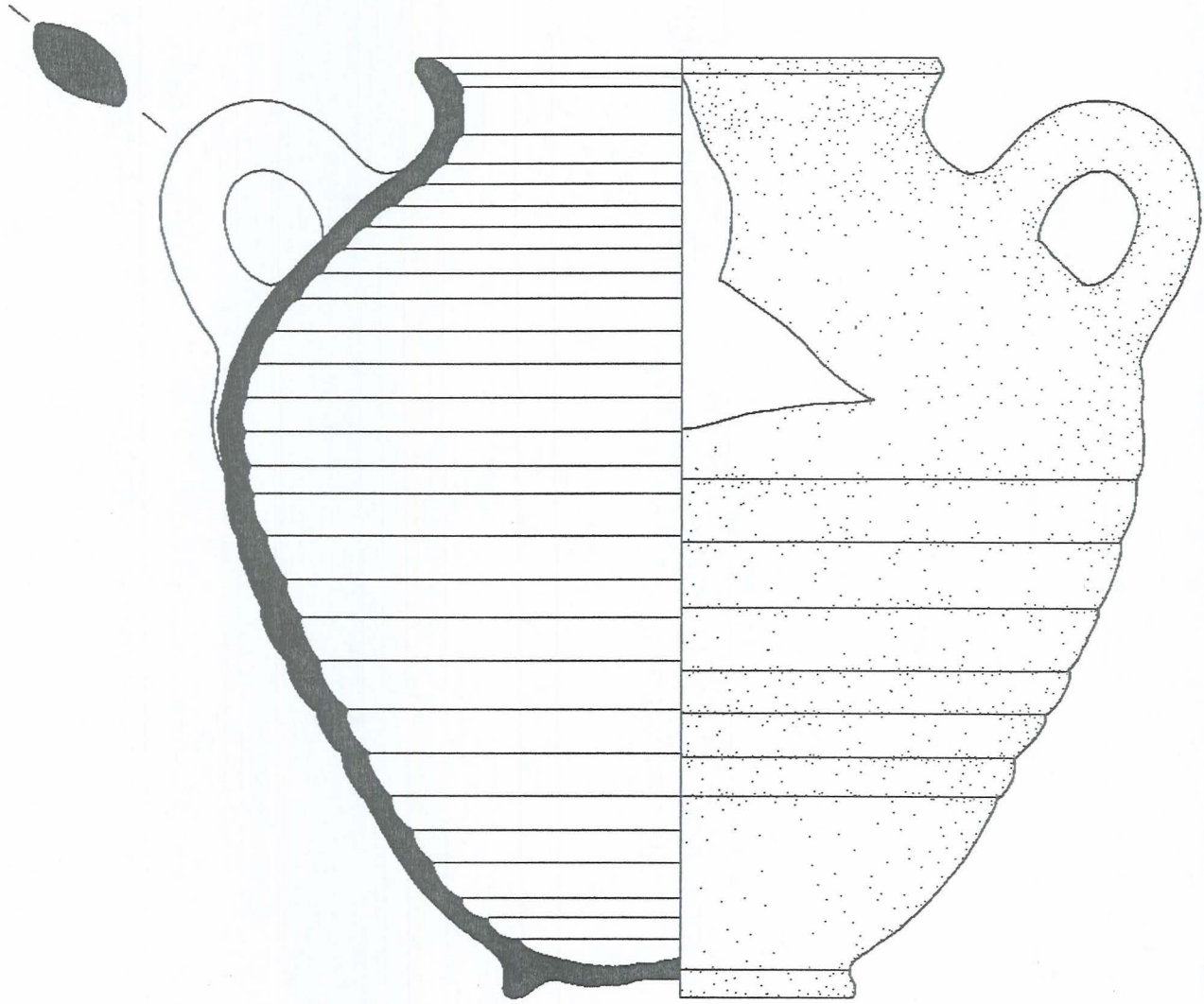

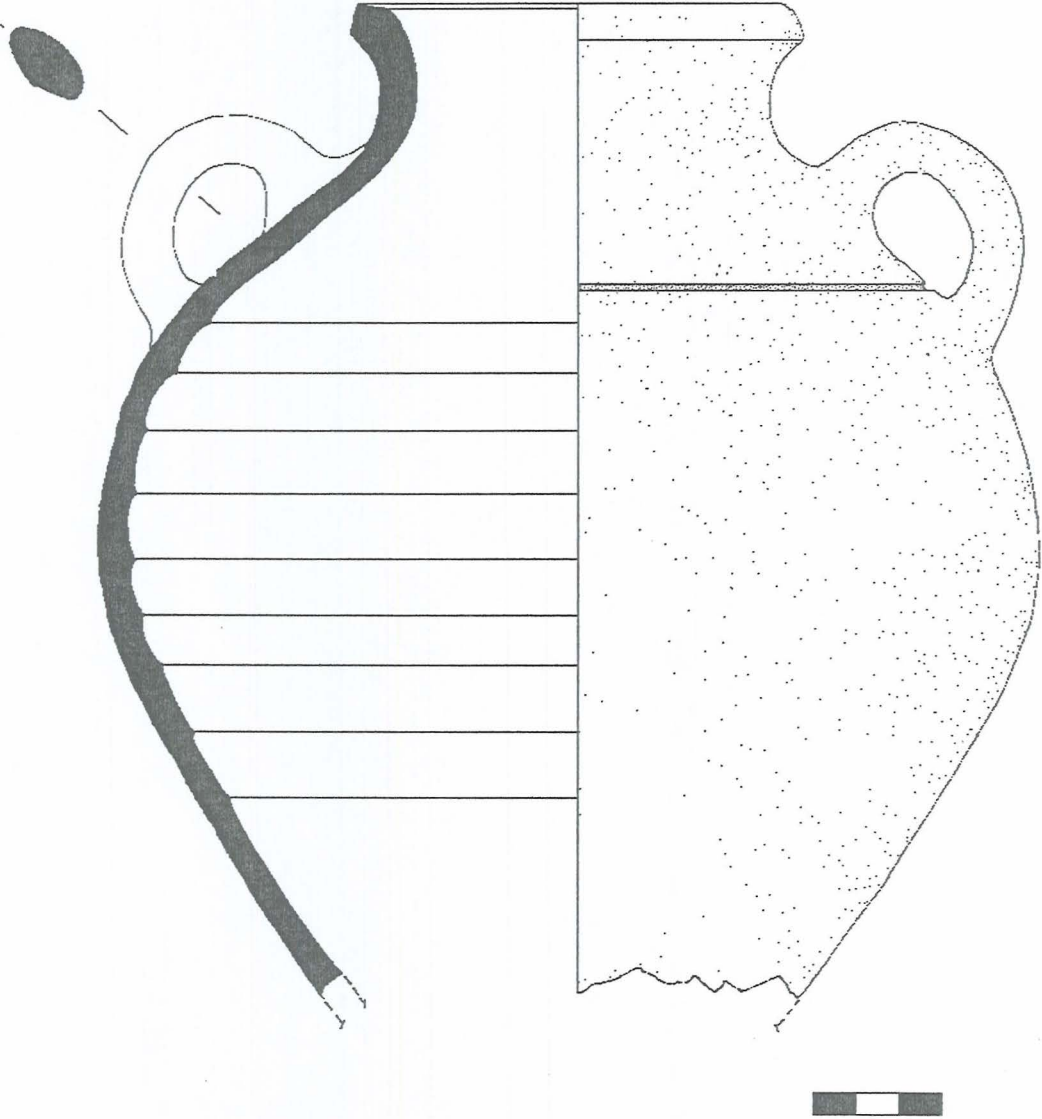

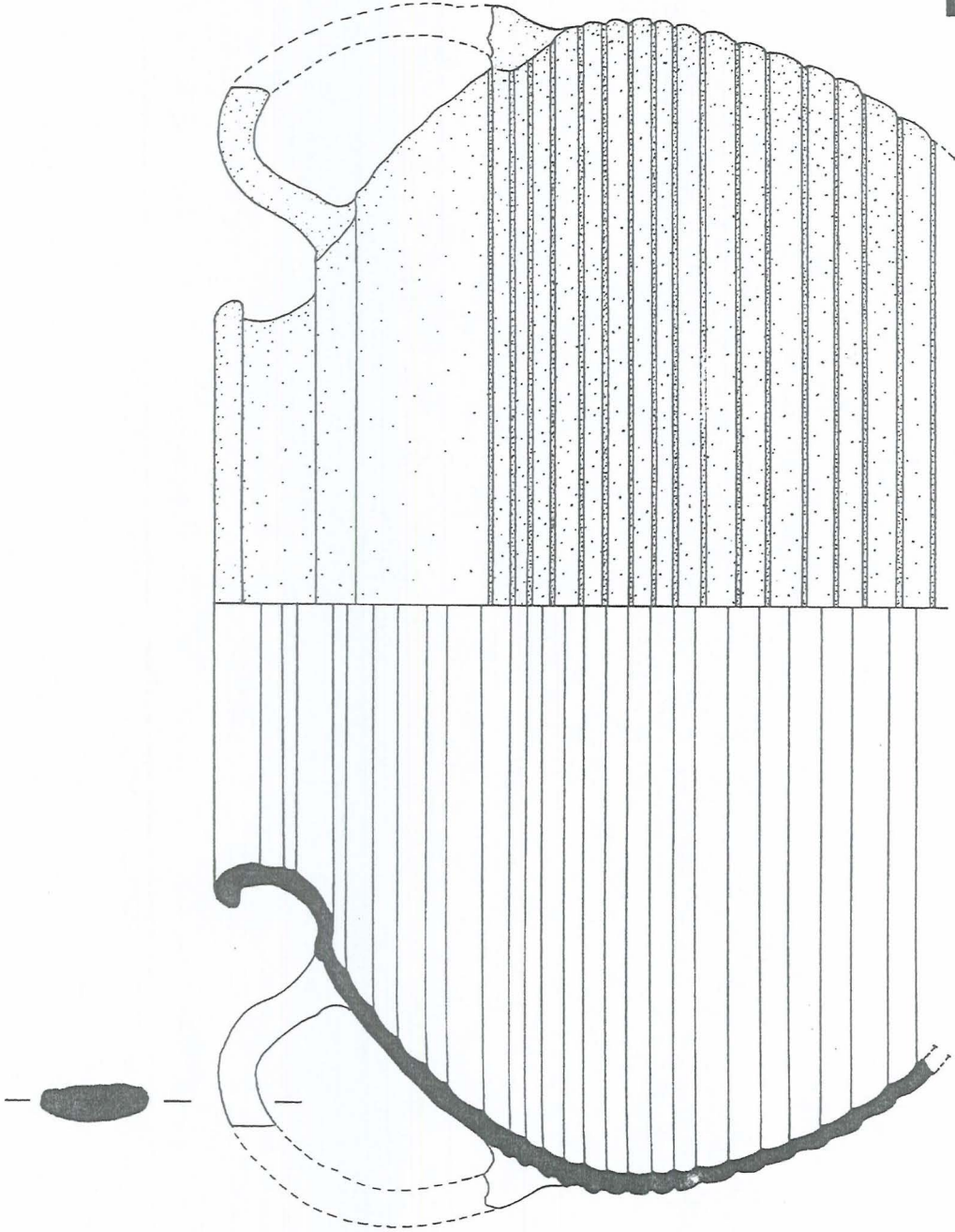
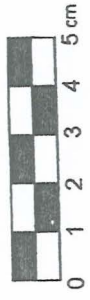

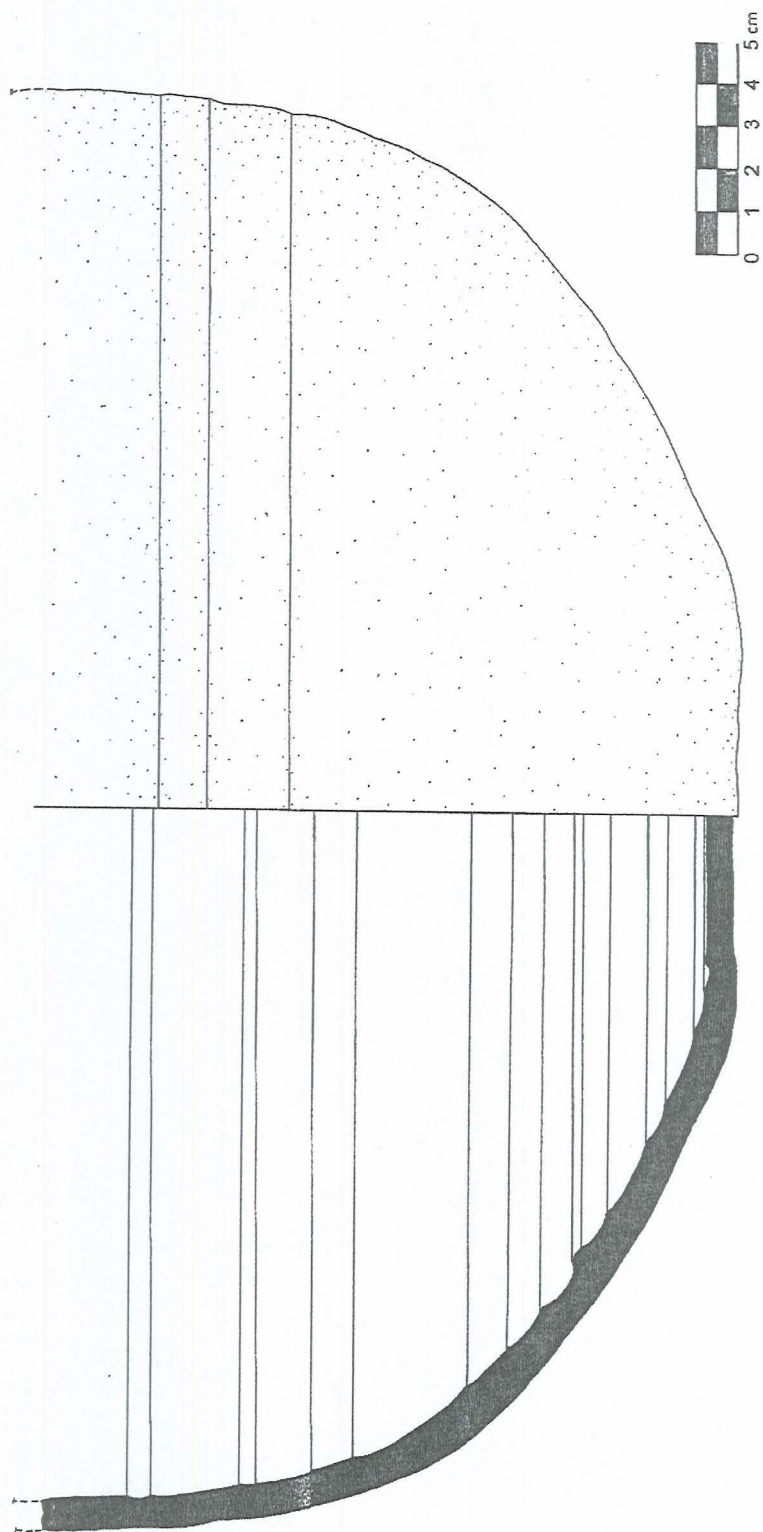
5

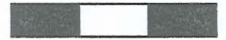
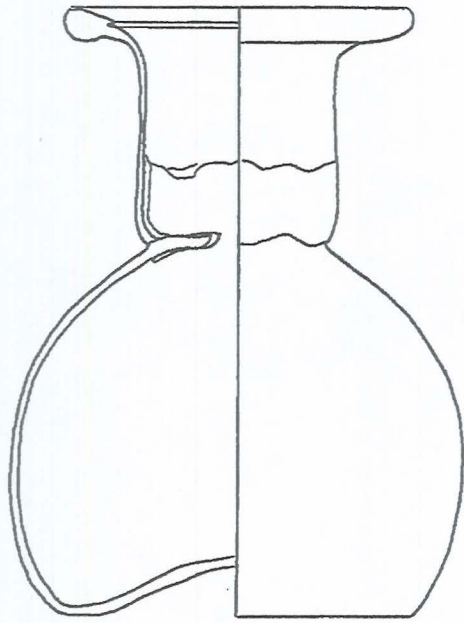

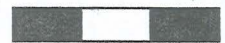
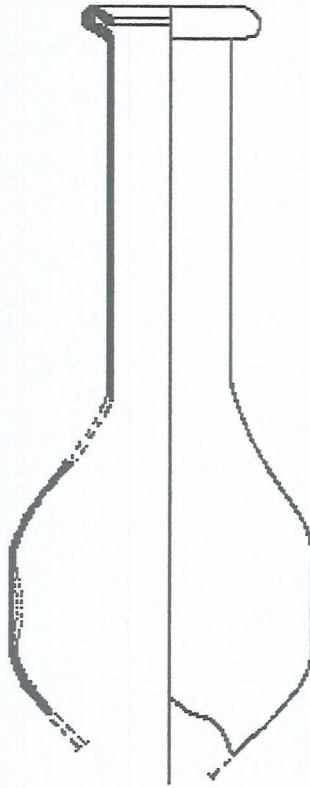

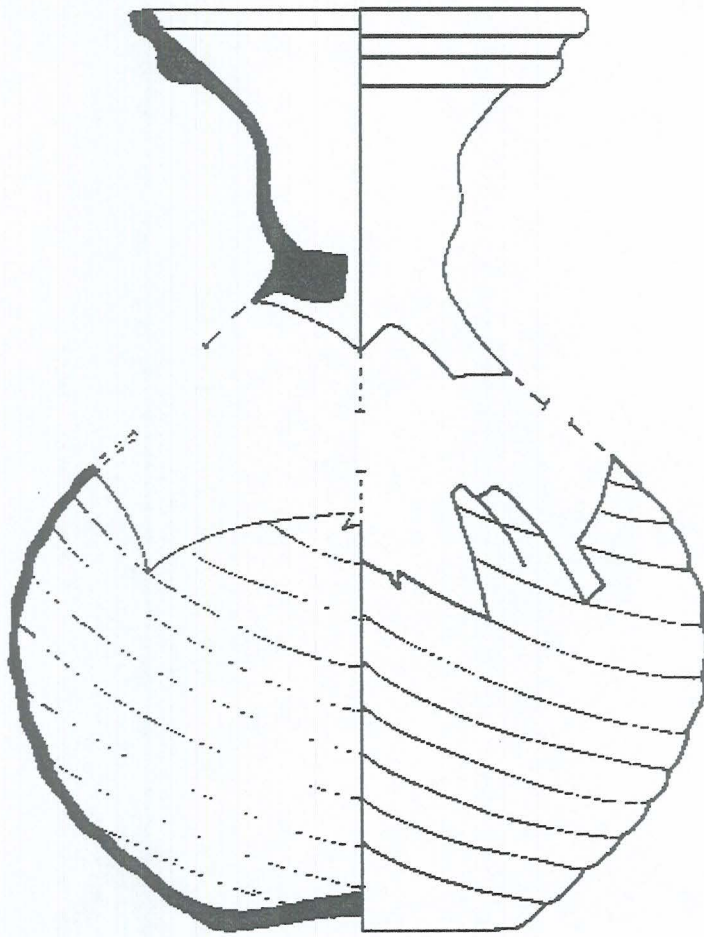

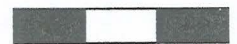

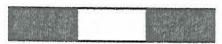
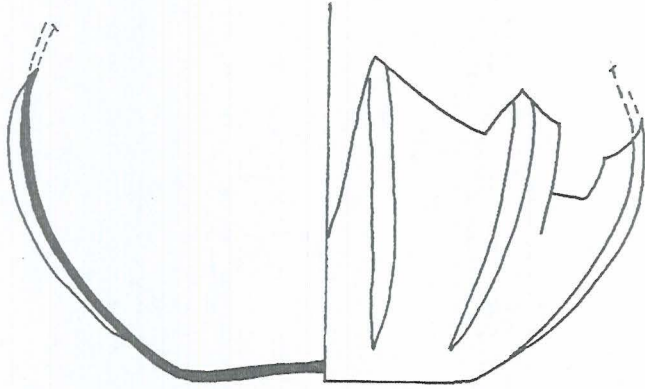

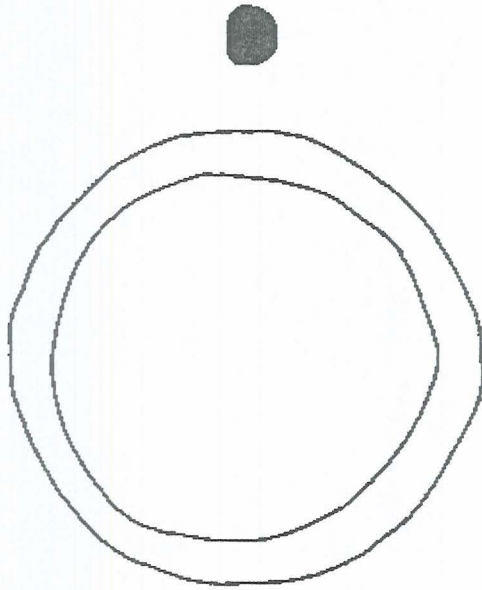

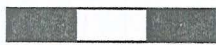
41

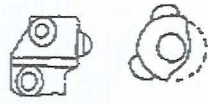

43

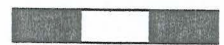

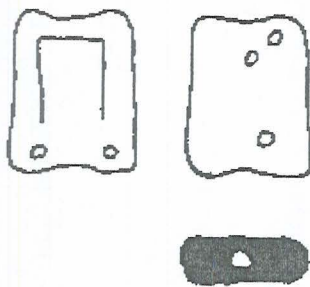
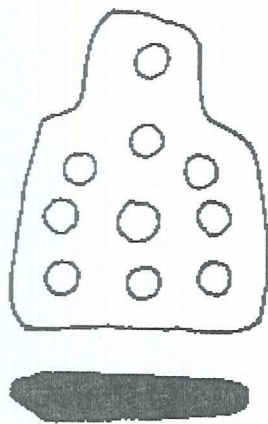

a

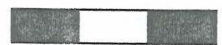

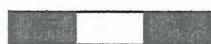
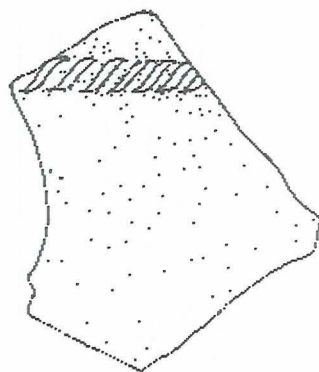
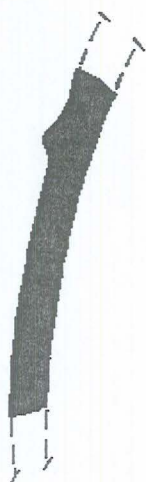
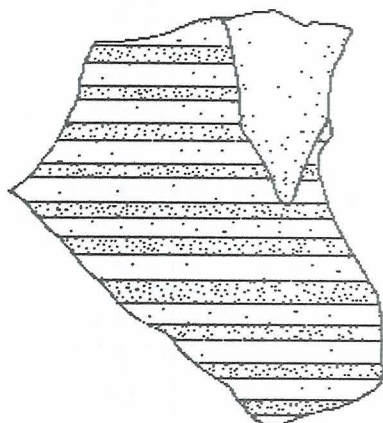
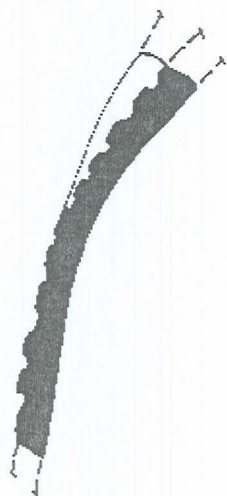
b

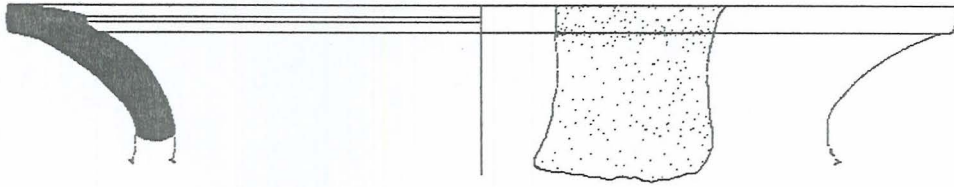

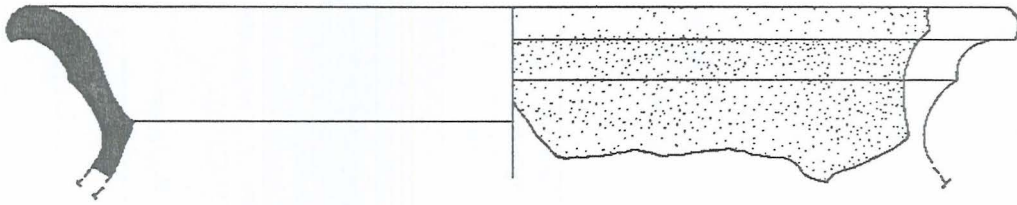
Üst: 47
Alt: 48

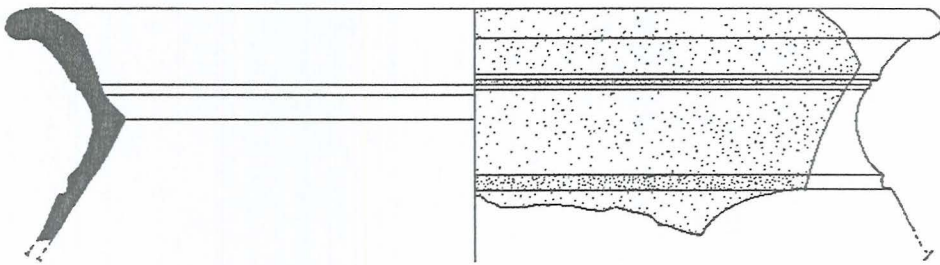

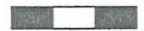
a

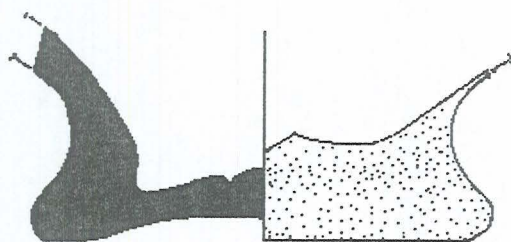
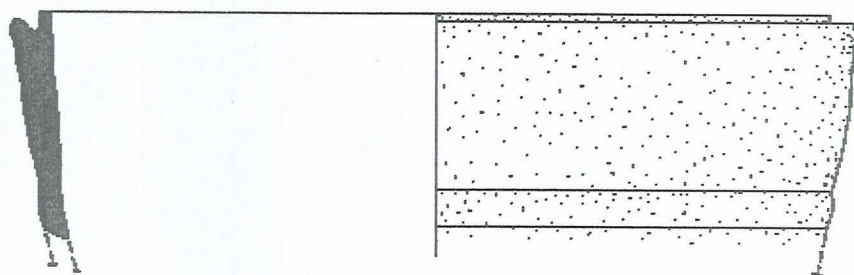

b

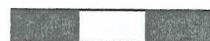

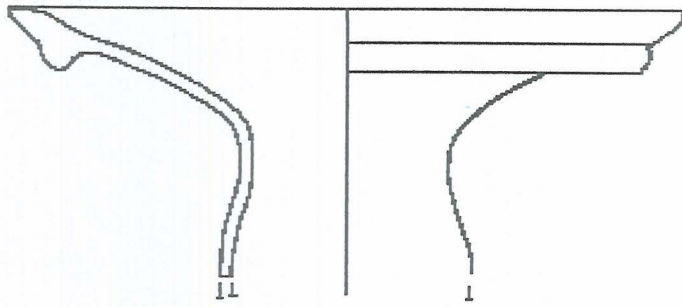
c

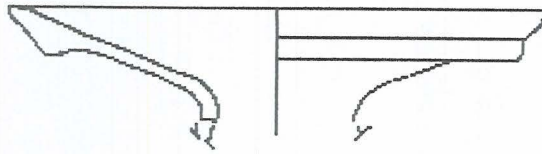

e

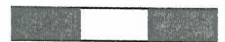

a

b

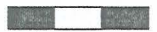
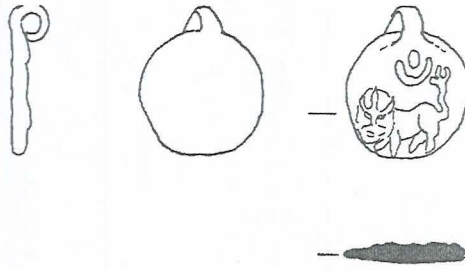

Foto 1: Karatepe Nekropolü Genel Görünüm

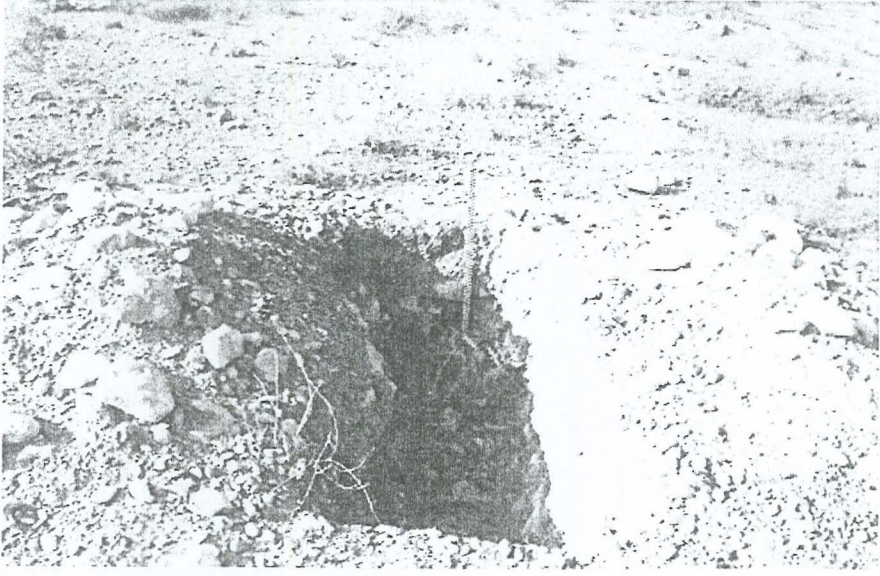

Foto 2: Karatepe Nekropolü İnhumasyon (toprağa doğrudan gömü)

Foto 3: Karatepe Nekropolü Mezar 1

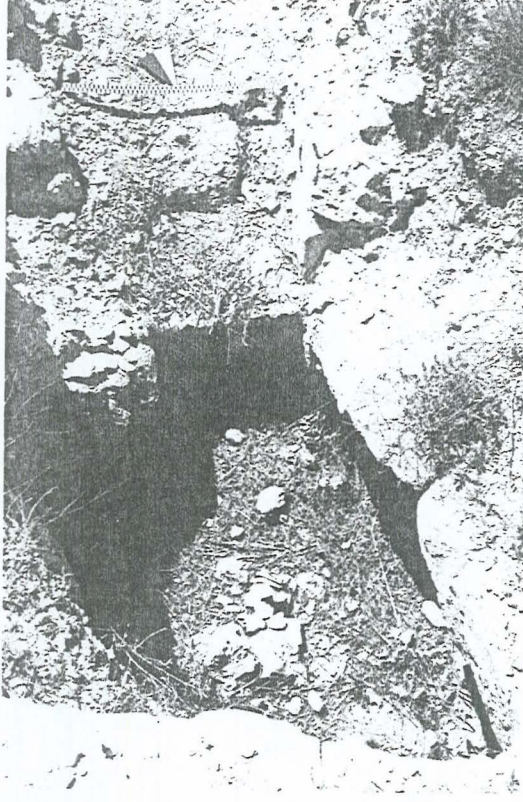

Foto 4: Karatepe Nekropolü Oda Mezar 2

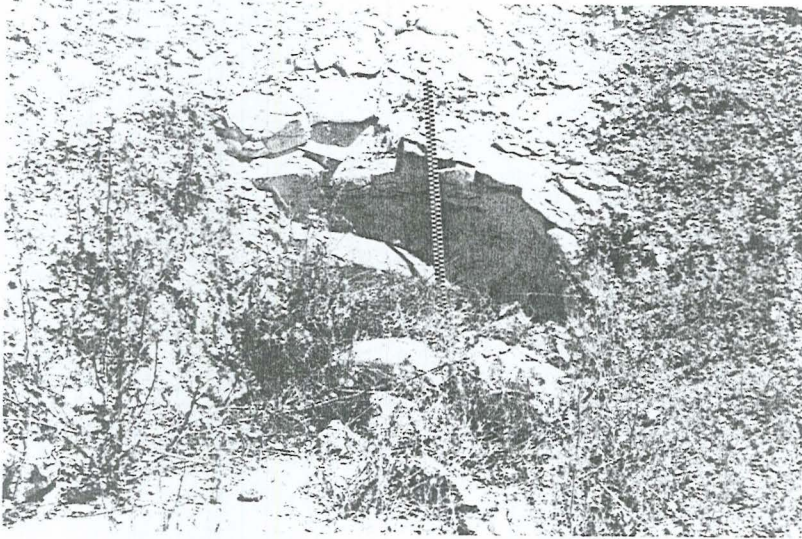

Foto 5: Karatepe Nekropolü Oda Mezar 3

Foto 6: Oda Mezar 1 Genel Görünüm

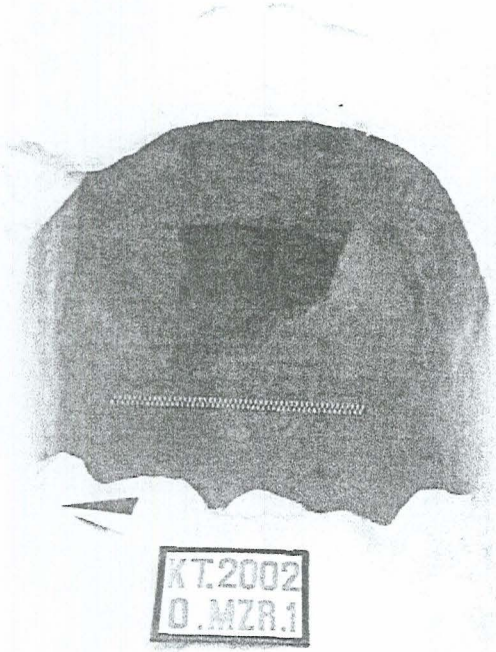

Foto 7: Oda Mezar 1 Girişi ve Kapağı

Foto 8: Karatepe Nekropolü Oda Mezar 1- Doğu'da yer alan odanın batı köşeliğindeki Aramice yazıt

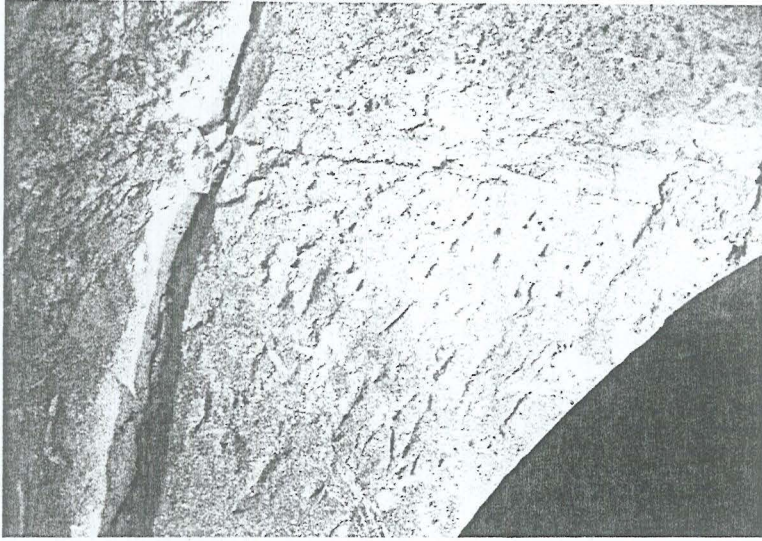

Foto 9: Karatepe Nekropolü Oda Mezar 1- Doğu'da yer alan odanın doğu köşeliğindeki Aramice yazıt

Foto 10: Oda Mezar 1, Kemik Parçaları

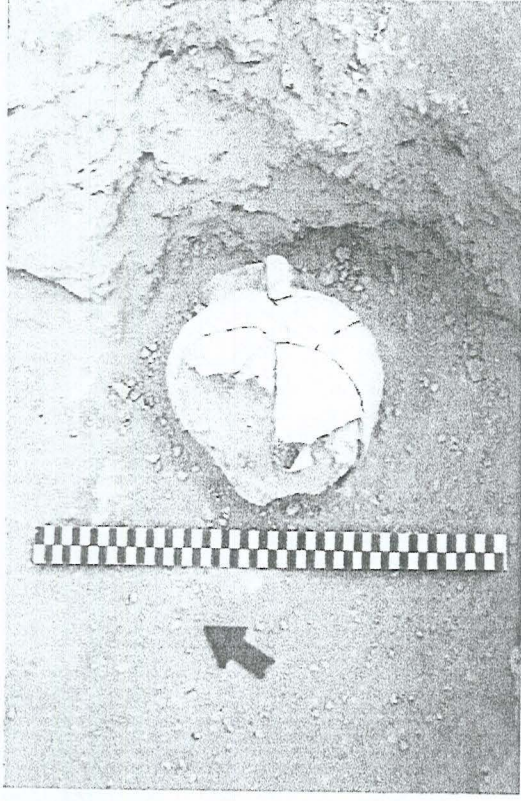

Foto 11: Oda Mezar 1 içinde bulunan tüme yakın kap.

Foto 12: Oda Mezar 1 içinde bulunan tüme yakın kap.

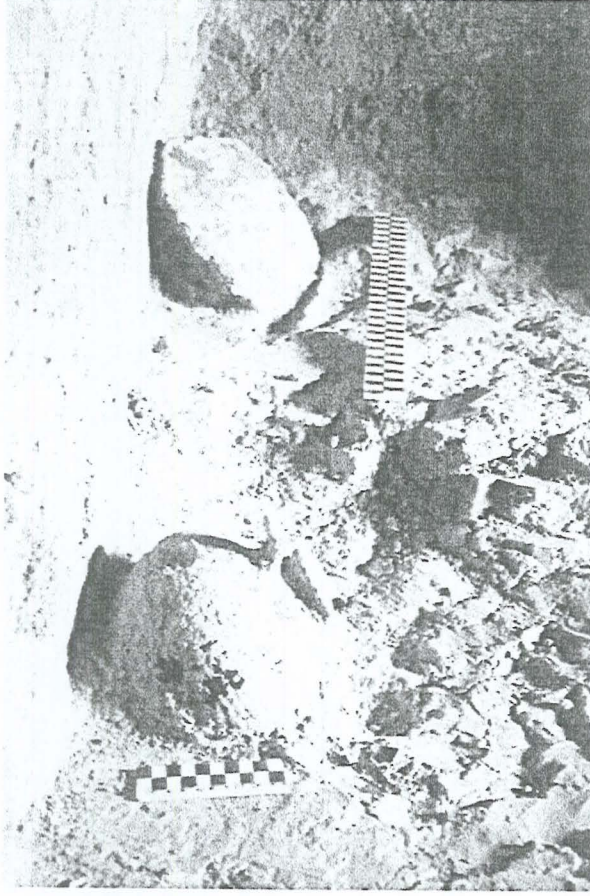

Foto 13 a: Oda Mezar 1 içinde bulunan tama yakın kap.

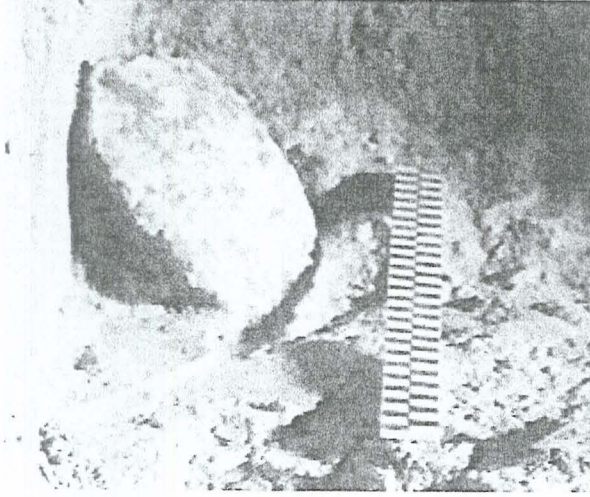

Foto 13 b: Oda Mezar 1 içinde bulunan pişmiş toprak lahit kapağı

Foto 14 a: Oda Mezar 1 içinde bulunan cam şişe ve bilezik

Foto 14 b: Oda Mezar 1 içinde bulunan cam şişe ve bilezik, detay.

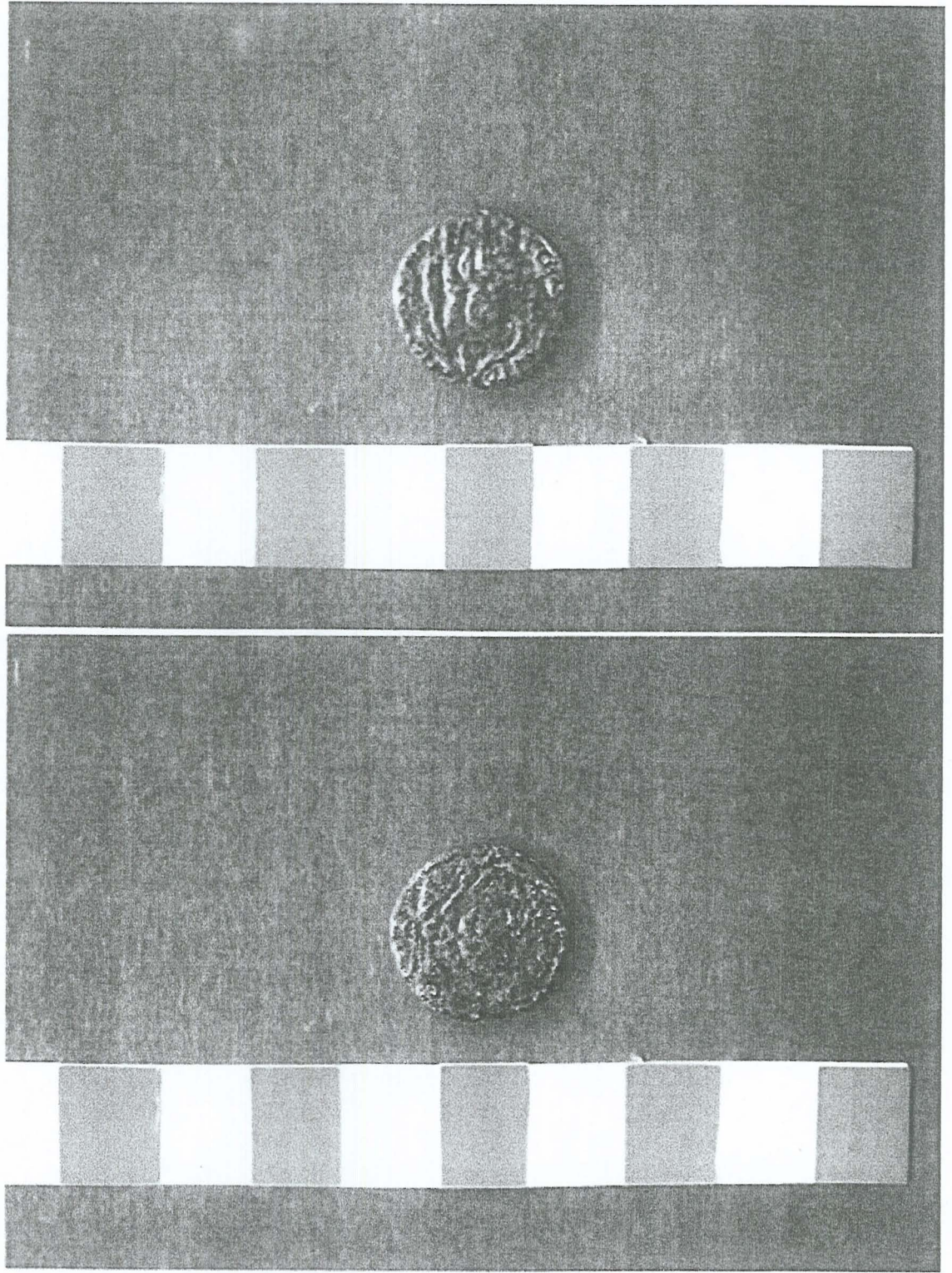

Foto 15: Oda Mezar 1'de bulunan bronz sikke

Foto 16: Tırnak bezemeli ve yivli amorf seramik parçaları

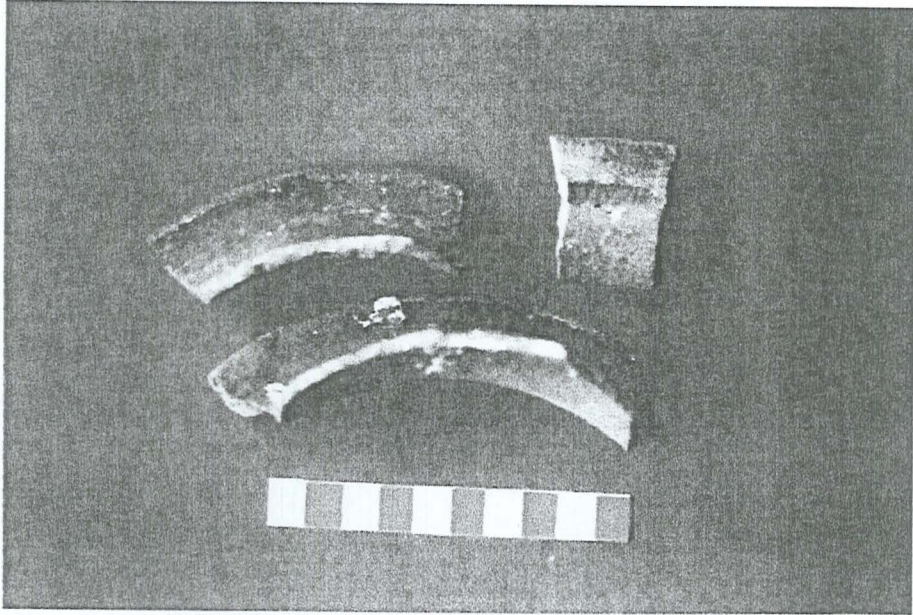

Foto 17: Ağız parçaları

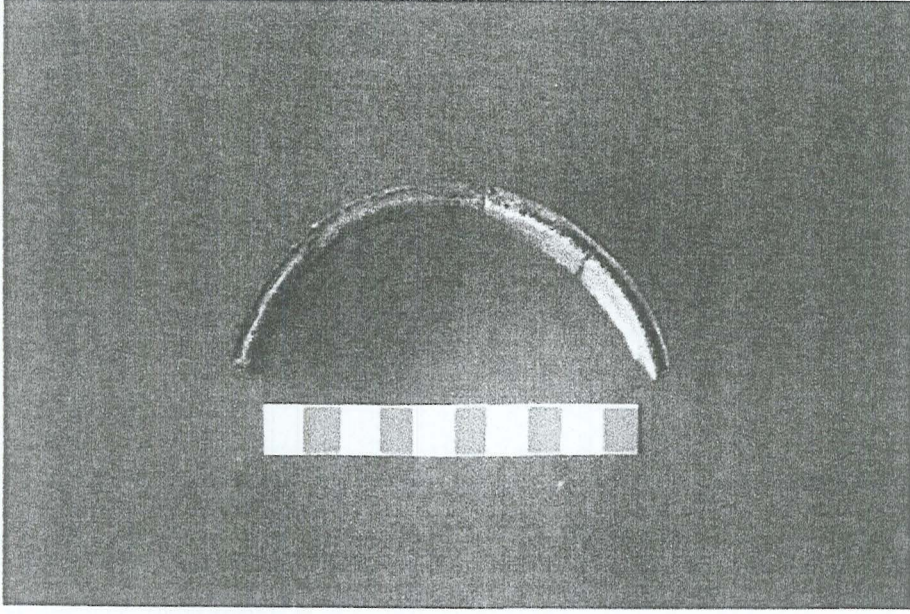

Foto 18: Dik ve oluklu ağız parçası

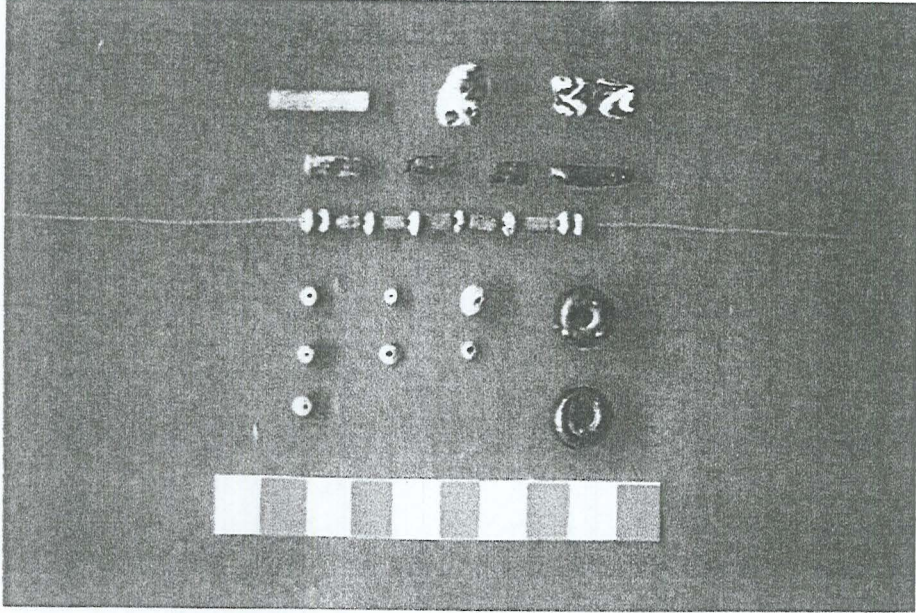

Foto 19: Cam boncuklar

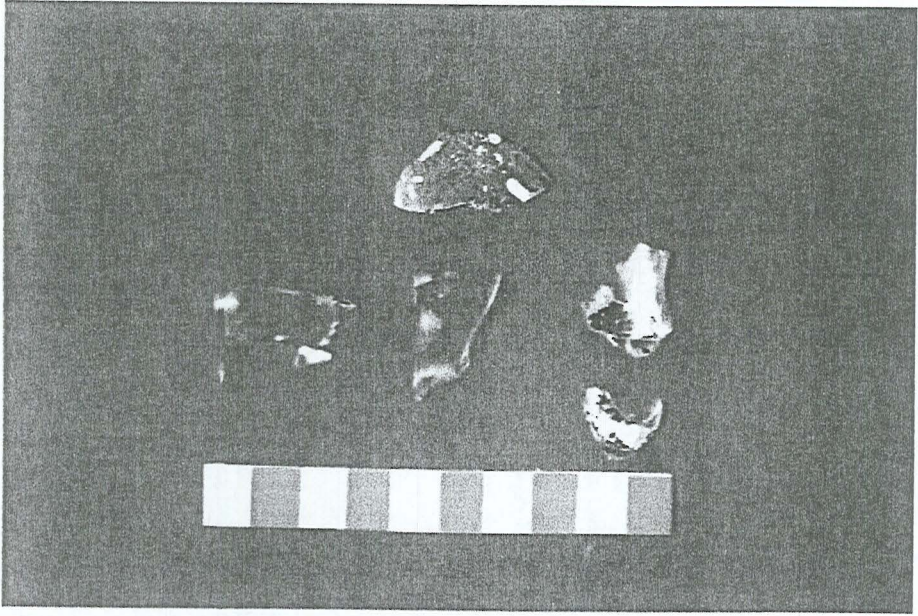

Foto 20: Cam ağız parçaları

Foto 21: Metal buluntular

Foto 22: Oda Mezar 1!de bulunan pişmiş toprak kandil